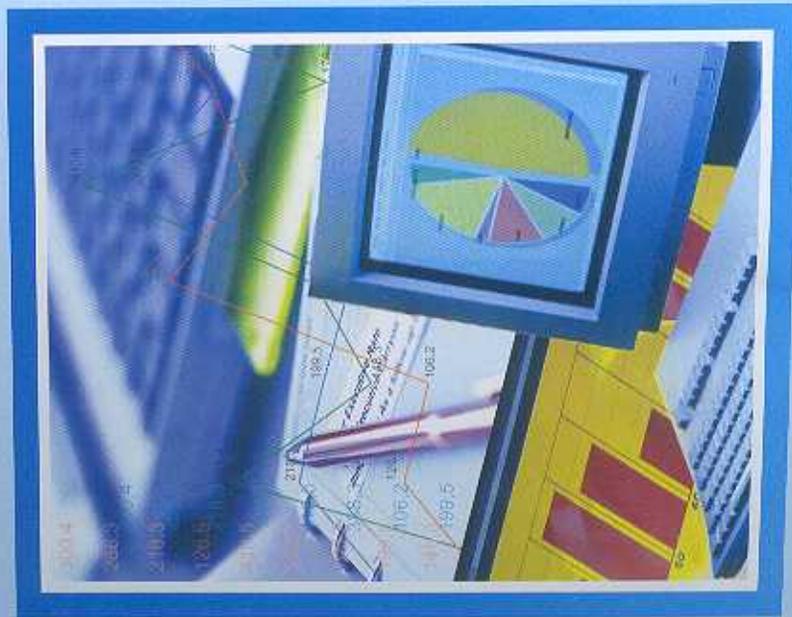

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ДАВЛАТ СОЛИҚ ҚўМИТАСИ

СОЛИҚЛАР ВА СОЛИҚҚА ТОРТИШ

ISBN 978-9943-316-38-6

9 789943 316386

ORMA
Ўқитиш-педагогика
нашрият

А. ЖҲРАЕВ, Ш. ТОШМАТОВ, О. АБДУРАХМАНОВ

СОЛИҚЛАР ВА СОЛИҚҚА ТОРТИШ

Ўзбекистон Республикаси Олий ва ўрта махсус
таълим вазирлиги томонидан ноқутисодий
бакалаврият таълим йўналишлари учун
ўқув қўлланмаси сифатида тавсия этилган

Рустамов К.А., Бабаев А.М.
О законах дисперсии носителей тока в кристаллах типа
алмаза
// Изв. вузов. Физика. - 1988. - Т. 31, № 1. - С. 12-17.
Библиогр.: 12 назв.

№ 55510
№ 1618
НПО ВКП 31.05.88

УДК 621.315.592
ЕКП 16.4.11
Умматбарова

1/1

Ўзбекистонда олиб борилаётган иқтисодий ислохотларни амалга оширишда, авваламбор, солиқ сиёсатини янада такомиллаштириш, солиқларнинг турларини камайтириш, уларни ҳисоблаш механизмини соддалаштириш муҳим масалалардан ҳисобланади. Бу борда ҳозирга қалар мамлакатимизда амалга оширилган ислохотларнинг ижобий самараси ҳақида мамлакатимиз Президентини алоҳида тўхталиб: «Ҳужалик юригувчи субъектларнинг солиқ юкини янада камайтириш, микрофирма ва кичик корхоналар учун ягона солиқ туловининг 10 фоиздан 8 фоизга, 2009 йилдан бошлаб эса 7 фоизга туширилиши, жисмоний шахслардан олинмаган даромад солиғи ставкаларининг камайтирилиши ва айни пайтда уни ҳисоблан тартиблариниш такомиллаштирилиши тадбиркорлик, кичик ва хусусий бизнесни изчил ривожлантириш учун кучли рағбатлантирувчи омиллар яратди»¹ деб таъкидлаб ўтдилар. Ўзбекистонни 2009 йилда ижтимоий-иқтисодий ривожлантиришнинг энг устувор йўналиши сифатида жаҳон иқтисодий инқирозининг салбий оқибатларини бартараф этиш бўйича қабул қилинган Инқирозга қарши чоралар дастурида кўзга тутилган тадбирларни амалга ошириш белгиланган. Мазкур дастурда белгиланган иқтисодиётнинг реал сектори базавий тармоқлари корхоналарини қўллаб-қувватлаш, уларнинг барқарор ишлашини таъминлаш ва экспорт салоҳиятини ошириш чораларида ҳужалик юригувчи субъектлар иқтисодий фаолиятини солиқлар воситасида рағбатлантиришга кенг эътибор қаратилган.

Шу боисдан ҳам таълим тизимида солиқ соҳасидаги билимларни ўргатишда республикамизда амалга оширилаётган солиқ соҳасидаги ислохотларни талаба-ўқувчиларга тўлароқ етказиш, ушбу йўналиш бўйича истиқболли дастурларни ишлаб чиқиш, олий ўқув юртлири таълим йўналишлари учун ўқув қўлланмалар ва дарсликлар тайёрлаш, солиқ соҳасида амалий тадқиқотлар олиб бориш, илгор педагогик технологияларни таълим тизимида татбиқ этишни амалга ошириш ҳукуматимиз диққат-эътиборида бўлган асосий вазифалардан ҳисобланади.

Ушбу ўқув қўлланмаси Ўзбекистонда хизмат кўрсатган иқтисодчи, и. ф. н., доц. Гадов Эркин Файзиевич таҳрири остида тайёрланди.

Бош маслаҳатчи:

Парпиев Ботир Раҳматович — Ўзбекистон Республикаси Давлат солиқ қўмитаси раиси.

Тақризчилар:

Хайдаров Н. Ҳ. — иқтисод фанлари доктори, профессор.
Тўхлиев Б. К. — иқтисод фанлари номзоди, доцент.

Ж 96 Жўраев А.

Солиқлар ва солиққа тортиш: Нонқтисодий бакалаврият таълим йўналишлари учун ўқув қўл. / А. Жўраев, Ш. Тошматов, О. Абдурахманов; Э. Ф. Гадовнинг умумий таҳрири остида; ЎзР Олий ва ўрта махсус таълим вазирлиги. — Тошкент: «NORMA» нашриёти, 2009. — 184-б.

И. Тошматов Ш. П. Абдурахманов О.

Мазкур ўқув қўлланмасида Ўзбекистон ҳудудида Солиқ кодексига назарда тутилган солиқлар ва бошқа мажбурий туловлар амал қилиш тартиби ёритиб берилган.

Ўқув қўлланмаси нонқтисодий бакалаврият таълим йўналишларида ўқийётган олий ўқув юртлири талабалари учун мўлжалланган.

БКБ 67.402я73

¹ Каримов И. А. Жаҳон молиявий-иқтисодий инқирози, Ўзбекистон шароитида уни бартараф этишнинг йўллари ва чоралари. — Тошкент: «Ўзбекистон», 2009. 24-б.

Шунинг учун ҳам ушбу ўқув қўлланмаси солиқлар, бошқа мажбурий тўловларни ўрганишга бағишланган бўлиб, у ноиқтисодий бакалаврият таълим йўналишида ўқиётган олий ўқув юрти талабаларига мўлжалланган.

Ўқув қўлланмаси Ўзбекистон Республикасининг «Давлат солиқ хизмати тўғрисида»ги Қонуни, Солиқ кодекси, Ўзбекистон Республикаси Президенти ва Вазирлар Маҳкамасининг тегишли қарорлари, солиқ қонуночилигига оид мазъанаси ҳужжатлар ҳамда интернет тармоғи маълумотлари асосида тайёрланди.

Ушбу ўқув қўлланмасида солиқлар, йитимлар ва бошқа мажбурий тўловларга доир мавзулар бобларга бўлиб ўрганилган.

Биринчи бобда солиқларнинг иқтисодий моҳияти, объектив зарурлиги, солиқ элементлари, солиқ солиш тамойиллари ва солиқларнинг туруқчилигини берилган. Шунингдек ушбу бобда Ўзбекистон солиқ тизимидаги мавжуд солиқлар ва бошқа мажбурий тўловларга умумий тавсифнома ҳамда солиқ тўловчиларнинг ҳуқуқлари ва мажбуриятлари кўриб чиқилган.

Иккинчи бобда ҳозирги вақтда Ўзбекистон Республикаси Давлат бюджетни даромадлари таркибида салмоқли солиқ тушумлари билан ҳисса қўшаётган ташбиркорлик фаолияти билан шуғулланаётган юридик ва жисмоний шахслар тўлайдиган солиқлар ва бошқа мажбурий тўловлар ўрганилган. Ушбу бобда асосан солиқ тўловчилар, солиқ солиш объекти ва солиқ солинадиган база, солиқ имтиёзлари, солиқларни ҳисоблаш ва бюджетга тўлаш муддатлари ҳақида қисқа ва лўнда маълумот беришга ҳаракат қилинган ҳамда ҳар бир солиқ турлари бўйича ўқувчиларнинг фанни ўзлаштиришларига ёрдам берувчи шартли мисоллар келтирилган.

Учинчи бобда солиқ солишини соддаштирилган тартиби ўрганилиб, унда ягона солиқ тўлови, ягона ер солиғи ҳамда ташбиркорлик фаолияти билан шуғулланувчи жисмоний шахсларнинг қатъий белгиланган солиқлари кўриб чиқишга ҳаракат қилинган. Ушбу бобнинг мазмун-моҳиятини чуқурроқ ўрганиш мақсадида амалий мисоллар ҳам келтирилган.

Тўртинчи бобда эса ижтимоий жамғармаларга мажбурий ажратмалар: ягона ижтимоий тўлов ва Пенсия жамғармасига сугурта бадаллари, бюджетдан ташқари Пенсия жамғармасига мажбурий ажратма, Республика йўл жамғармаси ва Мактаб таълимини ривожлантириш жамғармаларига мажбу-

рий ажратмалар — уларни тўловчилар, жамғармаларга мажбурий ажратмаларнинг объекти, базавий ставкалари ва тўлаш муддатлари кўрсатилган.

Ўқув қўлланмаси охирида юридик ва жисмоний шахсларга солиқ солишга, солиқларнинг ҳуқуқий асосларини қамраб олишга ҳаракат қилинган тест саволи вариантлари келтирилган. Ушбу тест саволи вариантлари ўқувчиларни ўз устида янада кўпроқ ишлашига, солиқлар ва солиққа тортиш маҳсус курсини чуқурроқ ўрганишига ёрдам беради, деган умиддамиз.

Муаллифлар мазкур ўқув қўлланмасидаги мавжуд камчиликлар хусусида китобхонлар томонидан фикрлар билдирилишига умид боғлаган ҳолда, олдишан мишнатдорчилик изҳор этади. Улар кейинги нашрларда албатта эътиборга олинади.

1.1. СОЛИҚЛАРНИНГ ИҚТИСОДИЙ МОҲИАТИ
ВА ОБЪЕКТИВ ЗАРУРЛИГИ

Солиқ тушунчаси иқтисодий категория сифатида давлатнинг пайдо бўлиши ва унинг фаолияти давомийлиги билан бевосита боғлиқдир. Шу ўринда солиқ категорияси давлат иқтисодий сиёсати орқали иқтисодий воқелик сифатида юзага чиқиши ташкиллаш лозим. Солиқ тушунчаси тор маънода давлат иқтиёрига солиқ тўловчилардан мажбурий тартибда ундирилган пул тушумларини ифодалайди.

Мазлумки, солиқлар бевосита давлатнинг пайдо бўлиши билан боғлиқдир, яъни давлат ўзининг ваколатига кирувчи вазифаларни бажариш учун молиявий манба сифатида солиқлардан фойдаланади. Солиқларнинг амал қилиши объектлар зарурдир, чунки жамиятни ташкил этувчи барча субъектлар ҳам реал секторда, яъни ишлаб чиқариш соҳасида фаолият кўрсатмайди. Жамиятда бошқалар томонидан рад этилган ёки фаолияти иқтисодий самарасиз бўлган соҳалар ҳам мавжудки, улар солиқларнинг объектви амал қилиши талаб этади. Аниқроқ қилиб айтганда жамиятнинг норентабел (мудоффа, тиббиёт, фан, маориф, маданият ва бошқ.) ва рентабел соҳага ажралиши ҳамда норентабел соҳани молиялаштирининг табиий зарурлиги солиқлар объектви амал қилишини зарур қилиб қўяди. Ваҳотанки, норентабел соҳаниш ижтимоий хизматлари асосан давлат томонидан амалга ошириладими, уларни молиялаштириш усули сифатида юзага чиқувчи солиқлар ҳам шу туфайли бевосита давлатга тегишли бўлади.

Солиқларнинг амал қилиши бозор иқтисодиётига ўттип шариоитида икки ҳолат билан ифодалаш мумкин: *биринчидан*, давлатнинг қатор вазифаларини маблағ билан таъминлаш зарурлиги, *иккинчидан*, бозор иқтисодиёти қонун-қоидалари. Давлатнинг бажарилган функциялари ва вазифалари кўп бўлиб, бозор иқтисодиёти ривожлана бориши билан баъзи ижтимоий ҳимояланган бозор муносабатларига мос келмайдиган вазифалар йўқола борса, янги вазифалар пайдо бўла бошлайди. Буларга бизнинг республикамизда кам таъминланганларга ижтимоий ёрдам кўрсатиш, бозор иқтисодиёти инфратузилмасини ташкил қилиш кабилар кирди. Давлат кучли ижтимоий-сиёсий таъбирларни амалга ошириш учун пенсционерлар, талабалар, кўп болали оналар ва

бошқаларни маблағ билан таъминлаш зарурлигини англаб, айрим чекланган товарлар баҳосилаги фарқни бюджет ҳисобидан қонлайди, бундан ташқари маҳалларда ижтимоий ҳимояга муҳтож кам таъминланганларга мошйй ёрдам кўрсатади. Шу билан бирга, давлат жамият аъзолари осойишталигини сақлаш мақсадида ўзининг мудоффа қобилиятини сақлаб ва мустаҳкамлаб туришга ҳам маблағ сарфлайди, қолаверса, фуқаролар хавфсизлигини сақлаш, мамлакатда тартиб-интизом ўрнатиш, уни бошқариш функцияларини бажариш учун ҳам кўплаб маблағ йўналтиришга мажбурдир. Бундай харажатларни амалга оширишнинг мажбурийлиги улар учун манба бўлган солиқларни объектви зарур қилиб қўяди.

Қайд этиш лозимки, ҳозирга қадар давлатнинг функцияларини бажариш учун лозим бўлган молиявий маблағларни шакллантиришнинг солиқлардан бошқа усули жаҳон амалиётида қўлланилган эмас. Демак, ҳуқумрон куч сифатида давлат мавжуд экан, молиялаштириш усули сифатида солиқлар амал қилади. Мазлумки, жамият иқтисодий ҳаёти жуда мураккаб иқтисодий ҳодисалардан иборат бўлиб, ана шу мураккаблик бевосита солиқларга ҳам тегишли, бу ҳолат солиқларнинг иқтисодий моҳиятини теран англашни тақозо этади.

Солиқлар мажбурий тўловларни ифода этувчи пуллик муносабатларни билдиради. Бу муносабатлар солиқ тўловчилар билан уларни ўз мулкига айлантирувчи давлат ўртасида бўлади. Давлат учун бюджет даромадларининг асосий манбаи ҳисобланган солиқлар катта аҳамиятга эга.

Солиқлар тўғрисидаги қарашлар тарихан объектви ва субъектив омилларнинг таъсирида шаклланган. Солиқларга доир турли таърифларни таҳлил қилиш, уларнинг конкрет иқтисодий-ижтимоий тараққиёт жараёнидаги моҳиятини асослаш, солиқларнинг иқтисодий ролини ва солиқ қонунчилигига асос бўлган солиқ тамойилларини белгилаш ҳамда солиқ тизимида, жамият тараққиётида мавжуд бўлган солиқларнинг тутган ўрнини аниқлаш зарурдир. Чунки давлат пайло бўлиши билан солиқлар жамиятдаги иқтисодий муносабатларнинг зарурий талабларидан бири бўлиб ҳисобланиб келган. Давлат тузилиши шакллари ривожланиши билан бир вақтда солиқ тизими ўзгарган ва такомиллаштирилган. Солиқ тизиминиш ўзгариши ва такомиллаштирилиши солиқларнинг турлари, миқдорлари ва йиғиб олиш усуллари ҳидма-хил бўлганлиги билан асосланиб келган. Масалан, Шарқ мамлакатлари иқтисодиёти тарихида солиқлар аҳоли-

дан шахсий мол-мулк, ердан олинган ҳосил, уй ҳайвонлари ва бошқалар учун «закоғ» сифатида олинган.

Давлат фаолиятининг барча йўналишларини маблағ билан таъминлашнинг асосий манбаларидан бири ва давлат устуворлигини амалга оширишнинг иқтисодий воситаси солиқлардир. Солиқ тизимини тартибга солиш ва мукам-маллаштириш молиявий тизимни ривожлантиришга ёрдам беради. Иқтисодиётни давлат томонидан солиқлар орқали тартибга солиш, давлат бюджетни даромадларини шакллантириш солиқ солиш воситасида жамиятдаги у ёки бу жараёнларнинг ривожланишига таъсир этувчи усул ҳисобланади. Давлатнинг мажбуллиги солиқлар билан узвий боғлиқ, chunkи солиқдан тушадиган тушумлар давлат иқтисодий мустақиллигининг асосий манбаи ҳисобланади.

Инсоният тарихида йирик давлат арбобларидан бири, ўрта асрларда буоқ салтанат барпо қилган Амир Темур солиқларга катта эътибор қаратган. У давлатни идора қилиш тизимини юзага келтиришда асосан солиқларга таянган. Уша даврнинг давлат молияси бу тизимнинг энг муҳим унсурларидан бири эканлиги, у давлатни бошқаришдаги барча жиҳатларга узвий боғланганлиги билан тубдан фарқ қилиб тургани ва аynи шу хусусиятига кўра бошқарувишнинг барча таркибий қисмлари орасида марказий ўринни эгаллаганлиги буғунги кунга келиб ҳаммага аён бўлмоқда.

Тарихан солиқлар, давлатни сақлаб туриш учун зарур бўлган мажбурий тўловлар сифатида, давлат пайдо бўлиши билан вужудга келган. Солиқлар давлат фаолият кўрсатишнинг моддий асосини ташкил этади, уларнинг иқтисодий табиати худди шу ердан келиб чиқади.

Бозор муносабатларининг шаклланиши даврида солиқлар корхоналарнинг иқтисодий фаолиятини тартибга солишнинг ҳам билвосита курали ҳисобланади.

Солиқни тўлаш ҳўжалик юритуви субъектлар ва фуқаролар билан давлат ўртасида яшидан яратилган қийматни тақсимлашнинг асосий воситаси ҳисобланади. Бирор-бир жамиятни солиқ тизимсиз тасаввур қилиш мумкин эмас. Chunkи солиқлар бюджет даромадлари (пул фонди)ни ташкил этишнинг асосий воситаси бўлибгина қолмай, маҳсулот ишлаб чиқариш ҳаммини охиришга, ишлаб чиқаришни рабағлантиришда инвестицияларни кўпайтиришга, рақобатбардош маҳсулотни кўпайтиришга, кичик бизнесни ривожлантиришга, хусусий корхоналар очиш билан боғлиқ бўлган бозор инфратузилмасини барпо қилишга, умумдавлат эҳтиёжларини қондиришга ва шу кабиларга хизмат қилади.

Бозор иқтисодиёти шароитида давлат ўзининг ички ва ташқи вазифаларини, ҳар хил ижтимоий, иқтисодий ва сиёсий чора-тадбирларни амалга ошириш учун зарур бўлган маблағларнинг асосий қисмини солиқлар орқали тўлайди. Жумладан, солиқлар республика ва маҳаллий бюджетлар даромадини шакллантиради, давлат ижтимоий дастурлари учун молиявий негиз яратади, солиқ тўловчи шахсларнинг ташбиркорлик фаолиятини бошқаради, уларнинг табиий ресурслардан ушумли фойдаланишга бўлган иштилишини рабағлантиради, нарх белгилашга таъсир кўрсатади, аҳолининг турмуш даражасини тартибга солиб туради, имтиёзлар ёрдамида эса аҳолининг кам таъминланган қатламларини ижтимоий ҳимоя қилишни ташкил этишга ёрдам беради.

Ўз-Ўзини назорат қилиш учун саволлар

1. Солиқларнинг иқтисодий моҳияти деганда нимани тушунасан?
2. Солиқларнинг обьектив зарурлиги нималарда кўринади?
3. Солиқларнинг бошқа иқтисодий категориялардан фарқи нималардан иборат?
4. Солиқларнинг хусусиятларини тунунтириб беринг.

1.2. СОЛИҚ ВА БОШҚА МАЖБУРИЙ ТўЛОВЛАР ЭЛЕМЕНТЛАРИ

Солиққа тортиш² тизимининг асосий бўғини ҳисобланган солиқ элементлари солиқ солишда ифодаланган тушунчалар бўлиб, улар солиқ тўловчилар ва давлат бюджети ўртасидаги иқтисодий-ҳуқуқий муносабатларда намоён бўлади.

Солиқ назариясида солиққа оид муносабатларни тўлиқ ва тарафдорқ ифода этиш учун иқтисодий воқеликларнинг ҳар бир кичик гуруҳлари муайян номдаги иборалар билан изоҳланади. Солиқ элементлари ҳам худди шундай солиққа оид иқтисодий ҳодисаларни изоҳлашга хизмат қилувчи яхлит тушунча ҳисобланади. Солиқ элементлари тушунчаси солиқ солиш тизимининг муҳим таркибий қисми бўлиб, унинг ўзи ҳам кичик тизимни ташкил этади, яъни солиқ элементлари ҳам бир неча иқтисодий категорияларнинг яхлит ҳолдаги ҳаракатини билдиради.

¹ Кейинчалик матнда солиқ элементлари деб юритилади.

² Ушбу қўлланмада солиққа тортиш на солиқ солиш тушунчалари айни бир маънода қўлланилган.

Солиқ элементлари бир нечта тушунчалардан иборат бўлиб, уларнинг асосийлари *солиқ субъекти*, *солиқ агенти*, *солиқ солиш объекти*, *солиқ солиш предмети*, *солиқ манбаи*, *солиқ солиш базаси*, *солиқ солиш бирлиги*, *солиқ ставкаси*, *солиқ имтиёзлари*, *солиқни ҳисоблаб чиқариш тартиби*, *солиқ солиш усуллари*, *солиқ даври*, *солиқни тўлаш муддатлари* ва *тартиблари*, *солиқ юки* каби тушунчаларни қамраб олади.

Солиқ субъекти — солиқ тўлаш мажбурияти юкланган юридик ва жисмоний шахслар ёки солиққа оид муносабатларни ташкил этувчи томонларнинг ўзаро мажмуаси бўлиб, унда бир томондан солиқ тўловчилар, бошқа томондан солиқни ундириш ваколати юкланган солиқ хизмати органлари қатнашади. Ўз фаолиятида барча юридик ва жисмоний шахслар солиқ субъекти сифатида намоён бўлмайди. Чунки бу ерда солиқлардан батамом озод этилувчи юридик ва жисмоний шахслар мавжудки, улар солиқ субъекти сифатида солиқ муносабатларида иштирок этмайди.

Солиқ агенти — юридик ва жисмоний шахслардан солиқни ушлаб қолиб, давлат бюджетига ўтказиб берувчи юридик шахслар. Бушдай юридик шахслар ўз фаолиятида бевосита ёки билвосита иштирок этган хўжалик юритувчи субъектлар, яъни юридик ва жисмоний шахсларнинг корхонада ўз меҳнати, инвестицияси билан иштирок этиши нагижасида олган даромади (foyдаси)дан солиқларни ушлаб қолади ва давлат бюджетига ўтказиб беради. Солиқ агенти давлат бюджетига солиқларни бевосита ёки билвосита ишга ёллаш пайжасида тўланадиган иш ҳақидан, дивидендлардан, доимий муассасага эга бўлмаган норезидент юридик ва жисмоний шахслардан тўлашиши лозим бўлган солиқ суммаларини ушлаб қолади ва бюджетга ўтказиб беради. Ушлаб қолинмаган, кам ушлаб қолинган ва ўз вақтида ўтказиб берилмаган солиқ суммаси учун қонуқчиликда белгиланган молиявий, маъмурий ва жиний жавобгарликка тортиладилар. Хар бир юридик шахс солиқ муносабатларида солиқ субъекти бўлиши билан биргаликда солиқ агенти сифатида ҳам иштирок этади. Солиқ агенти иқтисодий адабиётларда асосан фискал агент сифатида қайд этилади.

Солиқ солиш объекти — солиқ тўловчининг солиқ ҳисобланадиган ва солиқ солиш учун асос бўлиб хизмат қиладиган даромади, обороти ва мол-мулки тушунилади. Солиқ солиш объектига фойда ёки даромад, муайян товарлар қиймати, ер майдони, жисмоний ва юридик шахсларнинг мулклари, табиий ресурслардан фойдаланиш миқдори ва бошқалар кирради. Солиқ солиш объекти аслида жамиятдаги

мавжуд моддий ва маънавий бойликларнинг айримлариға қонун йўли билан улардан фойдаланувчи, эгалик қилувчи ва тасарруф қилувчи солиқ субъектларининг ҳуқуқларига солиқ солишни инфодалайди. Бинобарин, моддий ёки маънавий бойликларга мулкий ҳуқуққа эга бўлгандагина солиқ солиш объекти юзага келади. Масалан, эгасиз иморатга солиқ солинмайди, чунки эгасиз иморатга нисбатан солиқ субъекти мавжуд эмас, ваҳоланки, бўлган тақдирда ҳам солиқ солиш объекти сифатида иморат эмас, балки ушбу иморатга бўлган мулкий ҳуқуққа солиқ солинади. Шу жиҳатдан айтиш мумкинки, солиқ солиш объекти аслида юридик ва жисмоний шахсларнинг мулкий ҳуқуқи ва даромадига қаратилади.

Солиқ солиш предмети — солиқ солинадиган даромад, оборот, мол-мулк ва бошқаларга бўлган ҳуқуқ эмас, балки уларнинг ўзидир, яъни солиқ солиш объекти бўлиб бирор-бир солиқ предметиға бўлган ҳуқуқ тушунилса, предмет бўлиб ана шу эгалик қилинадиган даромад, ер участкаси, иморат ва бошқаларнинг ўзи тушунилади. Солиқ солиш объекти ёки солиқ солиш предмети, унга ким эгалик қилиш ҳуқуқиға эга бўлса, унда солиқни тўлаш мажбурияти, яъни солиқ субъектини намоён қилади. Демак, айтишимиз мумкинки, солиқ солиш предметиға эгалик қилиш ҳуқуқи солиқ объектини вужудга келтирса, ўз навбатида ушбу предметға кимнинг эгалик қилиши солиқ субъектини ёки солиқ тўловчини намоён этади.

Солиқ манбаи — бу солиқ тўловчи тўлайдиган солиқлар манбаи, яъни даромади. Солиқ солиш объекти ва солиқ манбаини бир-биридан фарқлаш лозим бўлади. Айрим солиқ турлари, масалан, фойдага, яъни даромадга, жисмоний шахсларнинг даромадига солиқлар бўйича солиқ солиш объекти ҳам, солиқ манбаи ҳам бир хил бўлади, яъни шима объект бўлса, унинг ўзи манба ҳисобланади.

Солиқ солинадиган база — солиқ солиш объектининг солиқ ставкаси қўлланиладиган миқдори. Ҳисобланадиган солиқ миқдори нафақат солиқ ставкаларининг миқдорига, шу билан биргаликда солиқ ставкаси қўлланиладиган объектининг миқдорига ҳам боғлиқ. Солиқ солинадиган базанинг миқдори қонунчиликда солиққа тортилиши лозим бўлган солиқ солиш объектдан руҳсат этиладиган четгирмаларга боғлиқ равишда ўзгариб туриши мумкин. Солиқ солиш базасини солиқ тўловчиларнинг мазкур тоифасига тақдим этиладиган солиқ имтиёзлариға мувофиқ равишда камайитришға руҳсат этилади.

Солиқ солиш бирлиги — бу объектнинг ўлчов бирлиги. Масалан, даромад ёки мол-мулк солиғида объектнинг ўлчов бирлиги сифатида унинг сўмлати баҳоси ифодаланса, ер солиғида ўлчов бирлиги бўлиб кв. м ёки гектар ҳисобланади.

Солиқ ставкаси — солиқ солинадиган базанинг ўлчов бирлигига нисбатан қонунчилик томонидан белгилаб қўйилган меъёрдир. Солиқ ставкалари фондларда ёки музлақ суммада белгиланиши мумкин. Солиқ ставкаси солиқ элементлари ичида энг кўп амалий аҳамиятга эга бўлган унсурдир. Чунки солиқ ставкаларини ўзгартириш орқали давлат хўжалик юритувчи субъектлар фаолиятига таъсир этади.

Солиқ имтиёзлари — солиқ тўловчиларга солиқлар бўйича турли хил енгилликлар бўлиб, улар вақтинчалик ва доимий, тўлиқ ёки қисман ва бошқа кўринишларда берилиши мумкин. Солиқ имтиёзларининг турлари, амал қилиш механизмлари, мезонлари мамлакат ижтимоий-иқтисодий ривожланиш даражасидан келиб чиққан ҳолда белгиланади.

Солиқни ҳисоблаб чиқариш тартиби. Солиқни ҳисоблаб чиқариш тартиби солиқ даври учун солиқ солинадиган базалан, ставкадан, шунингдек солиқ имтиёзларидан келиб чиқиб, солиқ суммасини ҳисоблаш қоидаларини белгилайди.

Солиқ солиш усуллари уч хил кўринишда амалга оширилиб, улар қуйидагиларга: солиқ солишнинг *кадастри*, *декларация* ва *манба олдидан солиқ солиш* усулларига ажратилади.

Солиқ даври у тугаташдан кейин солиқ солинадиган база аниқланадиган ҳамда солиқ миқдори ҳисоблаб чиқариладиган даврдир. Солиқ даври бир неча ҳисобот даврига бўлиниши мумкин. Ҳисобот даврлари якунланганда солиқ ҳисоботларини тақдим этиш лозим бўлади. Жорий аванс (бўнак) тўловларини тўлаш даври ҳисобот даври бўлмайди.

Солиқларни тўлаш муддатлари ва тартиби. Солиқ қонунчилигида ҳар бир солиқ турини бюджетга тўлаш муддати белгиланган. Солиқни тўлаш муддатлари деганда солиқ тўловчиларнинг давлат бюджетига олшида солиқ мажбуриятларини бажариш мулллати ифодаланadi. Солиқни тўлаш муддатлари ўз моҳиятига кўра икки хил кўринишга эга: жорий аванс (бўнак) тўловлари ва ҳақиқий даромад олинганда кейинги тўловлар.

Солиқни тўлаш тартиби эса солиқнинг йўналтирилганлиги (бюджетга ёки бюджетдан ташқари фондларга), солиқни тўлаш воситаси (миллий валюта — сўмда ёки бошқа мамлакатлар миллий валютасида, Ўзбекистон Республикаси солиқ қонунчилигига мувофиқ солиқлар фақат миллий

валюта — сўмда тўлашиши мумкин) ҳамда солиқни тўлаш шаклларида (нақд пул ёки нақд пулсиз) ифодаланadi.

Солиқ юки — солиқ тўловни муайян вақт оралиғидати фаолияти натижасида тўлаган солиқларнинг йиғиндисини ифодалайди. Бушда солиқ тўловчилар тўлайдиган барча солиқлар ва бошқа мажбурий тўловларнинг йиғиндиси ифодаланadi. Солиқ юкнинг аниқ солиқ тўловчилар зиммасига қанча тўғри келганлигини аниқлаш анча мураккаб жараён ҳисобланади. Бироқ тўғри (беvosита) солиқларда солиқ оғирлиги айнан солиқни бюджетга ҳисоблаб ўтказувчи солиқ тўловчилар зиммасига тушса, эгри (билвосита) солиқларда эса солиқ юки солиқни тўловчилар эмас, балки товар (иш, хизмат)ларни истеъмол қилувчилар зиммасига тушadi. Муайян турдаги юридик ва jisмоний шахслар бўйича солиқ юкни бир йилда бюджетга тўланган барча мажбурий тўловлар йиғиндиси билан аниқлаш мумкин. Солиқ юкни ифодалашнинг бир қанча кўришилари мавжуд: макродаражадаги солиқ юки, мезодаражадаги солиқ юки ва микродаражадаги солиқ юки. Солиқ юки макродаражада ифодаланганда бутун мамлакат миқёсида ифодаланиб, асосий кўрсаткич сифатида муайян вақт оралиғида давлат бюджетига келиб тушган солиқлар йиғиндисининг ана шу вақт оралиғида яратилган ялпи ички маҳсулот (ЯИМ) ёки миллий даромад (МД)га нисбати олинади. Мезоларажада ифодаланганда алоҳида олинган соҳа, тармоқ ёки секторга тўғри келадиган солиқ юки ифодаланса, микродаражада эса аниқ бир олинган субъектга тўғри келадиган солиқ юки ифодаланadi.

Ўз-ўзини назорат қилиш учун саволлар

1. Солиқ элементлари таркибига нималар кирadi?
2. Солиқ солиш объекти нима?
3. Солиқ агенти деганда кимларни тушунасиз?
4. Солиқни қандай ундириш усуллари мавжуд?
5. Солиқларни кадастри ундиришнинг қандай ўзига хос хусусиятлари мавжуд?

1.3. СОЛИҚҚА ТЎРИШ ТАМОЙИЛЛАРИ

Солиқ солиш тамойиллари солиқ муносабатларини амалиётда ташкил этиш, солиқ солиш, уни ундириш амалиётининг мазмунини очиб беради. Солиқ солиш тамойилларини А.Смит ўзининг «Халқлар бойлигининг сабаблари ва табиатлари» номли китобида (1776) ilk бор асослаб берган ва унда:

• Давлат фуқаролари давлат харажатларини қоплашда ўзлари ҳукумат муҳофазасида фойдаланаётган даромадларига мувофиқ тарзда қатнашишлари лозим.

• Ҳар бир олам тўлайдиган солиқ аниқ белгилаб кўйилган бўлиши керак, бунда ўзбошимчилик кетмайди. Солиқ миқдори, тўланадиган вақти ва тартиби уни тўловчига ҳам, бошқа ҳар қандай оламга ҳам бирдай аниқ ва маълум бўлиши зарур.

• Ҳар бир солиқ тўловчига ҳар жиҳатдан қулай бўлган вақтда ва тартибда ундирилиши керак.

• Ҳар бир солиқ шундай тарзда ўрнатилиши керакки, бунда солиқ тўловчининг ҳамёнидан кетадиган пул давлат бюджетига келиб тушадиган маблағга нисбатан ортиқ бўлишига мумкин қадар йўл қўйилмасин, деб таъкидлаб ўтилган.

Ҳозирги шароитга татбиқан ошганда, солиқ солиш тизимининг қуйидаги тамойилларини келтириб ўтиш мумкин:

Солиқ солишнинг етарлилик тамойили. Солиқ солишнинг етарлилик тамойилига мувофиқ солиқ солиш даражаси шундай бўлиши лозимки, у давлат иштилоётган халқ хўжалиги самаралорлигига эришишни кафолатлай олсин. Солиққа тортиш тизими иқтисодий, ижтимоий ҳимоя, муҳофаа қобилияти ва бошқа соҳалардаги давлат сиёсатини амалга ошириш учун зарур бўлган молия ресурслари тўпланишини таъминлаши лозим. Шунини ҳам таъкидлаб ўтиш лозимки, солиқ ставкалари солиқ юки кўрсаткичи ҳисобланмайди, чунки солиқ тўловчи солиқ тўлар экан, давлат томонидан бепул хизматлардан баҳраманд бўлгани ҳолда айтиш чоғда ўзининг баъзи харажатларини қисқартиради. Умуман ошганда, етарлилик тамойили солиқ сиёсатини белгилаётганда уни давлатнинг қабул қилинган ижтимоий-иқтисодий сиёсати билан қатъий равишда уйғунлаштиришни тақозо этади.

Солиқ солишнинг тadbirkorлик ва инвестицияларни рағбатлантириш тамойили. Солиқ тизими хўжалик юритувчи субъектларнинг ишлаб чиқаришини ривожлантириш, ускуналар ва замонавий технологиялар сотиб олиш учун маблағ йўналтириш, яъни капитал жамғариш ва пул йўл билан технологияларни такомиллаштириш, рақобатбардори маҳсулотлар ишлаб чиқаришни рағбатлантириши лозим.

Солиқ тизими ресурсларнинг самарали тақсимланишига тўсқинлик қилмаслиги ҳамда хўжаликни мустақил юритиш омилларини чеклаб қўймаслиги лозим. Солиқлар миқдори ҳаддан ташқари катта қилиб белгиланса, ишлаб чиқариш ҳажмлари камайиб кетади, бу жараён захиралар, банклардаги пул маблағларининг баракаси учибгина олиб келади.

Солиқ солиш базаси ва унинг ҳажмларини нотўғри белгилаш ходимларнинг малака оширишига, рационализаторлик ва ихтирочилик фаолияти билан шуғулланишга ва бошқа соҳаларга бўлган интилишига салбий таъсири этади.

Солиқ солишнинг иқтисодий омилларга таъсири икки хил кўринишда бўлади, яъни қиёсий оқибат ва даромад оқибати шаклида ифодаланади. Қиёсий оқибат меҳнат натижалари, жамғариш, инвестициялаш, янги тоғларни жорий этиш ва ишлаб чиқариш фаолиятининг бошқа хил кўринишлари билан шуғулланиш учун нисбатан камроқ даражада рағбатлантиришда намоён бўлади. Айниқса, прогрессив (ошиб борувчи) солиқ солишда бундай оқибатнинг рағбатлантиришга зид таъсири яққол ифодаланади.

Солиқларнинг таъсири ишвестициялар таркибида ҳам яққол сезилади. Турли кўринишдаги активлар учун жорий этилган ҳар хил солиқ тартиблари инвестиция имкошиятлари ва сармоядорларнинг портфели таркибида сезилиб қолади. Солиқ тизимидаги камчилик ва нуқсонлар иқтисодий ўсиш суръатларининг пасайиб кетишига олиб келиши мумкин, бу ҳол пировард натижада давлат бюджети даромадларининг ўзгаришига ҳам таъсир этмай қолмайди.

Солиқ солишнинг адолатлилик тамойили. Солиқ солишнинг адолатлилик тамойилига мувофиқ, солиқлар жамият томонидан оқилтона ва адолатли деб тан олинган умумий объектив қондаларга биноян белгиланиши лозим. Адолатлилик тамойили бир қанча асосий туруҳдаги солиқ солиш тамойилларига бўлинади. Буларни икки гуруҳга бўлган ҳолда ўрганиш мақсадга мувофиқдир. Бунда горизонтал ва вертикал адолатни бир-биридан фарқлаш лозим. Горизонтал адолат тамойили даромад олишнинг турли шароитларида солиқ тўловчиларга нисбатан солиқ солишнинг тахминан тенг шартларини қўллашни кўзда тутаяди.

Вертикал адолат деганда хўжалик юритишнинг бирмунча оғир шароитларида ишлаётган субъектлар учун солиқ солишнинг бир қадар юмшоқроқ шартларини, енгил даромад олиш имкошиятига эга бўлган субъектлар учун эса оғирроқ шартларни қўлаш тушунилади. Солиқларнинг рағбатлантириш функциясини бажариш доирасида иккинчи тамойил бузилиши мумкин. Масалан, истеъмол товарлари ишлаб чиқаришни рағбатлантириш мақсадида уларни ишлаб чиқариш буйича солиқ солишда бир қадар имтиёзли шартлар ёки, аксинча, вино-ароқ ва тамаки маҳсулотларини истеъмол қилишни чеклаш учун улардан олинган эгри солиқларнинг юқори ставкалари белгиланган ҳоллар ҳам бўлади.

Солиқ солишининг оддийлик ва ҳолислик тамойили. Бу тамойил солиқ солиш базасини аниқлашда, солиқларни ҳисоблаб чиқишда оддийлик бўлишини, тақдим этиладиган ҳисоботларнинг мазмунини соддалаштиришни, шунингдек солиқларнинг энг муҳим турлари бўйича ягона ставкалар белгилашни, бериладиган имтиёزلарни илҳом борида камайтиришни кўзда тутати. Бу ўринда назарда тутилмаган нарса шуки, солиқларнинг рағбатлантириш функцияси доирасида бериладиган имтиёзлар яққа тартибдаги хусусиятга эга бўлмаслиги, балки муайян фаолият турларини рағбатлантиришга, солиқ тўловчиларнинг мулкчилик шакли ва қайси идорага мансублигидан қатъи назар; маълум турдаги маҳсулотларни ишлаб чиқаришни кўпайтиришга қаратилмоғи лозим. Солиқ имтиёзларининг ҳаддан ташқари кўпчилиги қонунларни мураккаблаштириб юборди, тушунини қийинлаштиради ҳамда турлича талқин қилинишига олиб келади, бу ҳол пировард натижада солиқ тўловчиларнинг солиқларга нисбатан муносабатларига салбий таъсир қилади. Шу билан бирга аниқ қилиб белгилашган имтиёзлар солиқ юқини бошқа солиқ тўловчилар зиммасига ўтказиб, ижтимоий адолатсизлик рўй беришига олиб келади.

Солиқ солишининг бошқаришга қулайлик тамойили. Самарали солиқ тизимига қўйиладиган муҳим талаблардан бири бошқарувга қулай бўлишидир. Солиқларни ундириб олишда самаралорликка эришиш кўп ҳолларда солиқларнинг солиқ тўловчиларга яхши тушунарли бўлишига боғлиқ.

Айрим мамлакатларда солиқ солишининг ниҳоятда мураккаб тартиби амал қилади, айтилик, шкала ва ставкалар тури, солиқлар таркиби, уларни тўлаш қоидалари ва тартиблари ҳаддан ташқари кўп бўлади. Бунинг устига улар солиқ тушумларининг кўпайишига ҳеч қандай ёрдам бермайди ҳамда солиқларнинг рағбатлантирувчи функцияси бажарилишида роль ўйнамайди.

Солиқ солишининг солиқларни йиғиш жараёнини имкон қадар арзонлаштириш тамойили. Ушбу тамойил давлат ва солиқ тўловчилар томонидан солиқларни йиғиш учун келтирилган харажатларни мумкин қадар камайтиришни кўзда тутати. Бунинг учун республикамызда солиқ солиш тартибини тақомиллаштириш билан бир қаторда солиқларни мақбуллаштириш, компьютер технологиялари, солиқ ахборотларининг тўтрилигини бевосита назорат қилиш усуллари қўлланиш орқали солиқ тўловчиларнинг харажатларини камайтириш мақсадида давлат ҳисобидан сақланадиган

сервис-марказлар, солиқ солиш масалалари хусусида солиқ органлари томонидан бепул маслаҳатхоналар ташкил этилган.

Солиқ солишининг солиқ ставкаларини қисқалаш тамойили. Солиқ ставкалари бошқа давлатлардаги худди шундай солиқларнинг ставкалари билан қисқалиши, яъни минтақанинг ўзига хос хусусиятлари ҳисобга олинган ҳолда бошқа мамлакатлар билан тенг бўлган ҳўжалик фаолияти шароитлари вужудга келтирилиши лозим. Агар қаттиқ шароитлар белгилаб қўйилгудек бўлса, бу ҳол республика иқтисодиётига инвестицияларни жалб қилишни муноқуллаштириб юборди, аксинча, энгил шароит яратилса, мамлакат бюджетига салбий таъсир қилади.

Солиқ солиш тамойиллари ва солиқ қонунчилиги тамойиллари муайян ўхшашликка эга ва уларни ҳаётта тўлиқ таъбиқ этиш иқтисодиётни ривожлантиришининг муҳим заифаларидан биридир.

Ўзбекистон Республикаси Солиқ кодексига келтирилган солиқ тўтрисидаги қонун ҳужжатлари принциплари қуйидагилардан иборат:

— ҳар бир шахс Кодекда белгиланган солиқ ва бошқа мажбурий тўловларни тўлашга мажбурдир (6-модда), яъни солиқ тўлаш қонун билан мажбур қилиб қўйилади. Аслида мажбурийлик солиқларнинг иқтисодий муҳиятидан келиб чиқади;

— солиқлар ва бошқа мажбурий тўловлар аниқ бўлиши керак. Солиқ тўтрисидаги қонун ҳужжатларида ҳар бир солиқ тўловчи қайси солиқлар ва мажбурий тўловларни қачон, қанча миқдорда ҳамда қай тартибда тўлаши кераклигини аниқ биладиган тарзда ифодаланган бўлиши керак (7-модда);

— солиқлар ва бошқа мажбурий тўловлар бўйича имтиёзларни белгилаш ижтимоий адолат принципларига мос бўлиши керак (8-модда). Ҳуқуқий шахсларга солиқ солиш мулкчилик шаклидан қатъи назар, жисмоний шахслар эса жинси, irqи, миллати, тили, дини, ижтимоий келиб чиқиши, эътиқоди, шахсий ва ижтимоий аҳволидан қатъи назар қонун олинда тенглирлар;

— солиқ тизими Ўзбекистон Республикасининг бутун худудида барча солиқ тўловчиларга нисбатан ягонадир (9-модда);

— солиқ солиш масалаларини тартибга солувчи норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар расмий нашрларда эълон қилиниши шарт (10-модда) эканлигининг белгилаб қўйилиши солиқ қонунчилигининг ошкоралик принципини ифода этади;

— мамлакатимизда солиқ қонунчилиги қўлланиши натижасида юзага келадиган барча қарама-қаршиликлар ва ноаниқликлар солиқ тўловчининг фойдасига ҳал этилиши солиқ тўловчининг ҳақлиги презумпцияси принципини аниқлатади.

Ўз-ўзини назорат қилиш учун саволлар

1. Солиқ солиш тамойилларини ким илк бора асослаб берган?
2. Солиқ солишнинг старрлик тамойили моҳиятини оғиб беринг.
3. Солиқ солишнинг тадбиркорлик ва инвестицияларни рағбатлантириш тамойилини тушунтиринг.
4. Солиқ солишнинг адолатлик тамойили нима ва сиз уни қандай тушунасиз?
5. Солиқ солишнинг оддийлик ва холислик тамойили нима ва унга сизнинг муносабатингиз?
6. Солиқ солишнинг бошқаришга қулайлик тамойили моҳияти нимада?
7. Солиқ солишнинг солиқларни йиғиш жараёнини имкон қадар арзонлантириш тамойили логанда нимага тушунасиз?
8. Солиқ солишнинг солиқ ставкаларини қисқалаш тамойилини тушунтиринг.
9. Солиқ кодексининг қайси моддасида солиқ солиш тамойиллари келтирилган?
10. Солиқ кодексида белгилаб берилган солиқ тамойилларининг моҳиятини тушунтиринг.

1.4. СОЛИҚЛАРНИНГ ГУРУҲЛАНИШИ

Солиқларнинг гуруҳларга ажратилиши. Ўзбекистон солиқ тизимида солиқларни объекти ва иқтисодий моҳияти бўйича гуруҳларга ажратиб ўрганиш мумкин.

Солиқлар солиқ солиш объектига қараб тўрт гуруҳга бўлинади:

1. Оборотдан олинadиган солиқлар.
 2. Даромаддан олинadиган солиқлар.
 3. Мол-мулк қўйматида олинadиган солиқлар.
 4. Ер майдонига қараб олинadиган солиқлар.
- Оборотдан олинadиган солиқларга қўшилган қўймат солиги, акциз солиги, боғхона божи ва ер қаъридан фойдаланганлик учун олинadиган солиқлар кирadi. Лекин оборот (айланма) тушунчаси бизнинг қонунчилигимиз бўйича илгаритидек махсулот реализацияси оборотидан эмас, балки

юклаб юборилган махсулотлар қиймати билан ўлчанади. Яъни тушумдан олинadиган ягона солиқ тўлови ҳам оборотдан олинadиган солиқларга кирadi.

Даромаддан олинadиган солиқларга юридик шахсларнинг фойдасига солинадиган солиқ, жисмоний шахсларнинг даромадига солинадиган солиқ, ихтисослаштирилган улгуржи савдо корхоналарининг яъни даромаддан олинadиган солиқ кирadi. Бу гуруҳ солиқларга ободонлаштириш ва ижтимоий инфратузилмани ривожлантириш солиги ҳам кирadi.

Мол-мулк қўйматида олинadиган солиқларга юридик ва жисмоний шахсларнинг мол-мулк солиги кирadi.

Ер майдонларидан олинadиган солиқларга қишлоқ хўжалик товар ишлаб чиқарувчиларининг ягона ер солиги ва юридик (поқишлоқ хўжалик) ва жисмоний шахсларнинг ер солиқларини киритиш мумкин.

Тўғри ва эгри солиқларнинг таркиби ва уларнинг бюджет даромадларидаги аҳамияти. Иқтисодий моҳиятига қараб солиқлар эгри (билвосига) ва тўғри (бевосита) солиқларга бўлинади. Тўғри солиқларни тўғридан-тўғри солиқ тўловчиларнинг ўзи тўлайди, яъни солиқнинг ҳуқуқий тўловчиси ҳам, ҳақиқий тўловчиси ҳам битта шахс бўлади. Бу солиқлар таркибига барча даромаддан туланадиган солиқлар ва мол-мулк (ресурс) солиқлари кирadi.

Тўғри солиқларда тўғридан-тўғри даромаддан солиқ туланганлиги учун солиқлар ставкасининг камайtirилиши корхоналар даромадининг кўп қисмини уларга қолдириб, инвестиция фаолиятини кенгайтириш имконини яратиб, бозор иқтисодиётини ривожлантиради. Бу солиқларнинг ставкалари оширилса, корхоналарнинг молиявий имкониятлари камай боради. Демак, бу гуруҳ таркибига кирувчи солиқларнинг ставкалари иқтисодий ривожланиш билан бевосита боғлиқдир.

Эгри солиқларнинг ҳуқуқий тўловчилари махсулот (иш, хизмат)ни юклаб юборувчилар ҳисобланади. Лекин, солиқ оғирлиги ҳақиқатан ҳам товар (иш, хизмат)ни истеъмол қилувчилар, яъни эгри солиқларнинг барчаси бевосита истеъмолчилар зиммасига тушади. Бу солиқлар товар (иш, хизмат) қиймати устига кўшимча равишда қўйилади.

Эгри солиқларнинг ижобий томони шундаки, улар республикада ишлаб чиқарилган товарлар республикадан ташқарига чиқиб кетишини четаралайди, мамлакат ичида товарларнинг сероб бўлишга ёрдам беради ҳамда инфляция даражасини (муомаладаги ортиқча пул массасини) бирмунча жилтовлаб туради.

Куйидаги 1.4.1-жадвалда Ўзбекистон Республикаси бюджет амалиётида тўғри солиқларнинг таркиби ва ундаги ўзгаришлар кўриб чиқилган.

1.4.1-жадвал

Ўзбекистон Республикаси давлат бюджет таркибида тўғри солиқларнинг ўрни¹

№	Кўрсаткичлар	Йиллар					2007 йилда 2002 йилга нисбатан ўзгариши, пунктда
		2002	2003	2004	2005	2006	
1	Давлат бюджет таркибида тўғри солиқларнинг ўрни — жами	100	100	100	100	100	X
2	Шу жумладан: тўғри солиқлар	36,8	37,5	39,7	49,5	46,3	44,8
							8,0

Келтирилган маълумотларнинг тахлили шунни кўрсатадики, тўғри солиқларнинг жами бюджет таркибининг салмони 2002—2005 йиллар давомида даврда барқарор ўсишга эга, 2006 йил ва 2007 йилларда ушбу салмоқнинг камайиб борганлигини кўрамыз. Бунинг асосий сабаби ушбу йилларда асосий тўғри солиқлардан ҳисобланган фойда солиғи ва ягона солиқ тўлови ставкалари камайтириб борилган. Лекин умумий ҳолатда 2002—2007 йиллар мобайнида тўғри солиқларнинг мамлакат давлат бюджет таркибининг салмоғи 8,0 пунктга ўсиш тенденциясига эга бўлган. Бу эса халқаро бюджет амалиётида шаклланиб келиб катта нукта назардан қаратганда ижобий ҳолат ҳисобланади. Чунки мазкур тенденцияларга мувофиқ, бозор иқтисодиёти шароитида тўғри солиқларнинг давлат бюджет таркибининг умумий ҳажмидаги салмони барқарор тарзда саклаб турилиши ёки ўсиш тенденциясига эга бўлиши лозим.

Эгри солиқлар таркибига қўшилган қиймат солиғи, акциз солиғи, боғжона божи, жисмоний шахсларнинг транспорт воситалари учун бензин, дизель ёқилғиси ва газ ишлатиш учун солиқлари кирди.

2002—2007 йиллар мобайнида эгри солиқларнинг Ўзбекистон Республикаси давлат бюджет таркибининг умумий ҳажмидаги салмоғи камайиб келиш тенденциясига эга бўлишига қарамай, мамлакатимизда бюджет таркибининг шакллантириши асосий манбаи ҳисобланади (1.4.2-жадвал).

1.4.2-жадвал

Ўзбекистон Республикаси давлат бюджет таркибида эгри солиқларнинг ўрни¹ (фонзда)

№	Кўрсаткичлар	Йиллар					2007 йилда 2002 йилга нисбатан ўзгариши, пунктда
		2002	2003	2004	2005	2006	
1	Давлат бюджет таркибида эгри солиқларнинг ўрни — жами	100	100	100	100	100	X
2	Шу жумладан: эгри солиқлар	54,6	57,8	56,0	46,4	47,0	47,4
							-7,2

Чунки қўшилган қиймат солиғи ва акциз солиғи иқтисодий конъюнктуранинг ўзгаришларига бевосита боғлиқ бўлмаган барқарор даромад манбалари ҳисобланади ва эгри солиқлар бўйича тушумларнинг асосий қисmini ташкил этади.

Ўзбекистон Республикаси давлат бюджет таркибининг таркибини ўсиш тенденциясига эга эканлиги давлат бюджет таркибининг ҳажмидаги ўзгаришларига бевосита боғлиқ тақозо қилади. Бу эса қўшилган қиймат солиғи, акциз солиғи каби барқарор даромад манбаларини, бюджет таркибининг умумий ҳажмидаги таъминлашни тақозо қилади.

Юқорида айтиб ўтилганидек, тўғри ва эгри солиқлар ягона солиқ тизимини ташкил этиб, бир-бири билан ўзаро боғлантадилар.

Европа мамлакатларида эгри солиқларнинг роли АКШ, Япония, Канада ва Австралияга қараганда юқорилик. Европа мамлакатларида жами солиқ тушумларининг ҳажмида эгри солиқларнинг салмоғи 40 фоиздан юқори бўлиб, айрим мамлакатларда 50 фоизни ташкил этади. Мазкур кўрсаткич

¹ «Ўзбекистон иқтисодиёти» 2007 йил. Ахборот ва таҳлилий шарҳлар. — Тошкент, 2008, 22-б.

¹ «Ўзбекистон иқтисодиёти» 2007 йил. Ахборот ва таҳлилий шарҳлар. — Тошкент, 2008, 22-б.

50 фонддан юқори бўлган мамлакатлар гуруҳига Мексика, Туркия ва Корея киради. АҚШ, Япония, Канада ва Австралияда эса ушбу кўрсаткич 25–30 фоизни ташкил қилади.¹

Ўз-ўзини назорат қилиш учун саволлар

1. Солиққа тортиш объектига қараб солиқлар қандай гуруҳланади?
2. Оборотдан олинadиган солиқларга қайси солиқлар киради?
3. Даромаддан олинadиган солиқларга қайси солиқлар киради?
4. Мол-мулк ва ер майдонларидан олинadиган солиқларга қайси солиқларни киритиш мумкин?
5. Солиқлар иқтисодий моҳиятига қараб қандай гуруҳланади?
6. Тўғри солиқлар таркибига қандай солиқлар киради ва у нима учун тўғри солиқ деб аталади?
7. Эгри солиқлар таркибига қандай солиқлар киради?

1.5. СОЛИҚЛАР ВА СОЛИҚЛАРГА ТЕНГЛАШТИРИЛГАН ТЎЛОВЛАРГА УМУМИЙ ТАВСИФОМА

Умумдавлат ва маҳаллий солиқлар ҳамда бошқа мажбурий тўловлар. Юридик ва жисмоний шахслардан олинadиган солиқлар ва бошқа мажбурий тўловларнинг йиғиндиси *солиқлар тизими* деб тушунилади. Солиқ кодексининг 23-моддасига кўра Ўзбекистон Республикаси ҳулуфидла умумдавлат солиқлари ва бошқа мажбурий тўловлар ҳамда маҳаллий солиқлар ва бошқа мажбурий тўловлар амал қилади.

Умумдавлат солиқлари ва бошқа мажбурий тўловлар таркибига қуйидагилар киради:

- 1) юридик шахслардан олинadиган фойда солиғи;
 - 2) жисмоний шахслардан олинadиган даромад солиғи;
 - 3) қўшилган қиймат солиғи;
 - 4) акциз солиғи;
 - 5) ер қаъридан фойдаланувчилар учун солиқлар ва махсус тўловлар;
 - 6) сув ресурсларидан фойдаланганлик учун солиқ.
- Умумдавлат солиқлари ҳар йили Ўзбекистон Республикаси Президентининг кейинги молия йили учун макроиқтисодий кўрсаткичлар ва давлат бюджети бўйича чиқадиган

қарори асосида белгиланган нормативлар бўйича тегишли маҳаллий бюджетлар ўртасида тақсимланади;

- 7) ижтимоий жамғармаларга мажбурий тўловлар:
 - ягона ижтимоий тўлов.

Бу тўлов ўз навбатида қуйидаги жамғармаларга тақсимланади: Пенсия жамғармасига, бандлик жамғармасига ва касаба уюшмаси жамғармасига;

- фуқароларнинг бюджетдан ташқари Пенсия жамғармасига суғурга бадаллари;
- бюджетдан ташқари Пенсия жамғармасига мажбурий тўловлар;

- 8) Республика йўл жамғармасига мажбурий тўловлар:
 - Республика йўл жамғармасига мажбурий ажратмалар;
 - Республика йўл жамғармасига йиғимлар;

9) давлат божи. Давлат божи юридик аҳамиятта молик ҳаракатлари амалга оширганлик ва бушдай ҳаракатлар учун ваколатли муассасалар, шунингдек мансабдор шахслар томонидан ҳужжатлар берилдик учун олинadиган мажбурий тўловдир. Бундай ваколатли муассасаларга мисол қилиб сул ва нотариал идораларни, Ўзбекистон Республикаси дипломатик ваколатхонаси ва унинг консуллик муассасаларини келтириш мумкин. Давлат божининг ставкалари Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси томонидан белгиланади; 10) божхона тўловлари. Божхона органлари божхона ишичи амалга оширишда белгиланган тартибда божхона тўловларини ундиради. Божхона тўловларининг қуйидаги турлари мавжуд:

- божхона божи;
- импорт қилинаётган товарлар учун уштирилаган қўшилган қиймат солиғи;
- импорт қилинаётган товарлар учун ундириладиган акциз солиғи;
- божхона йиғимлари.

Солиқ солишнинг солдлаштирилган тартибида тўланадиган умумдавлат солиқлари:

- 11) ягона солиқ тўлови;
- 12) тадбиркорлик фаолиятининг айрим турлари бўйича қатъий белгиланган солиқ.

Маҳаллий солиқлар ва бошқа мажбурий тўловларга қуйидагилар киради:

- 1) мол-мулк солиғи;
- 2) ер солиғи;
- 3) ободлаштириш ва ижтимоий инфратузилмани ри-вожлантириш солиғи;

¹ *Панксов В. П., Кляев В. Г.* Налог и налогообложение. — М.: МЦФЭР, 2003. — с. 57–59.

- 4) жисмоний шахслардан транспорт воситаларига бензин, дизель ёқилгиси ва газ ишлатганлик учун олинган солиқ;
 - 5) айрим турдаги товарлар билан чакана савдо қилиш ва айрим турдаги хизматларни кўрсатиш ҳуқуқи учун йиғим;
 - 6) ягона ер солиғи (соддалаштирилган тартибдаги солиқ).
- Маҳаллий солиқлар ва бошқа мажбурий тўловлар тўловчиси бўлиб Ўзбекистон Республикаси солиқ қонунчилиғи ҳужжатларига мувофиқ, мулкчилик шаклидан қатъи назар, юридик ва жисмоний шахслар ҳисобланади.

Мол-мулк солиғи ва ер солиғи Ўзбекистон Республикасининг қонуни ҳужжатларига биноан жорий этилади ва унинг бутун ҳудудида ундирилади.

Ушбу солиқ ставкаларининг миқдори Ўзбекистон Республикаси Президентининг қарори асосида белгиланади.

Ободонлаштириш ва ижтимоий инфратузилмани ривожлантириш солиғи, жисмоний шахслардан транспорт воситалари учун бензин, дизель ёқилгиси ва газ ишлатганлик учун олинган солиқ, айрим турдаги товарлар билан чакана савдо қилиш ва айрим турдаги хизматларни кўрсатиш ҳуқуқи учун йиғимлар Қорақалпоғистон Республикаси давлат ҳокимияти органлари, вилоятлар ва Тошкент шаҳар халқ депутатлари кенгашлари томонидан жорий этилади. Ушбу солиқлар ва йиғимлар ставкаларининг энг юқори миқдорлари Ўзбекистон Республикаси Президентининг қарори асосида белгиланади.

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси Ўзбекистон Республикасининг бутун ҳудудида айрим маҳаллий солиқлар ва бошқа мажбурий тўловларни умумий, қатъий ставкаларда белгилаши мумкин.

Маҳаллий солиқлар ва бошқа мажбурий тўловлар ставкалари солиқ тўловчиларга Молия вазирлиғи, Давлат солиқ қўмитаси ва унинг қўйи органлари томонидан белгиланган тартибда етказилади.

Ободонлаштириш ва ижтимоий инфратузилмани ривожлантириш солиғи, жисмоний шахслардан транспорт воситалари учун бензин, дизель ёқилгиси ва газ ишлатганлик учун олинган солиқ, айрим турдаги товарлар билан чакана савдо қилиш ва айрим турдаги хизматларни кўрсатиш ҳуқуқи учун йиғимларнинг миқдорлари, уларни ундириш тартиби, улар бўйича қўшимча имтиёзлар тақдим этиш Қорақалпоғистон Республикаси давлат ҳокимияти органлари ва вилоятлар ҳамда Тошкент шаҳар халқ депутатлари кенгашлари томонидан амалдаги қонуни ҳужжатларига мувофиқ белгиланади.

Юридик шахслар томонидан бюджет билан ҳисоб-китоблар ҳисоби бюджетга тўловлар бўйича қарзлар ҳисоби ҳисобварақларида маҳаллий солиқлар ва бошқа мажбурий тўловлар ҳар бир тури бўйича юритилади.

Маҳаллий солиқлар ва бошқа мажбурий тўловларнинг ўз вақтида тўланиши, маҳаллий солиқлар ва бошқа мажбурий тўловлар тўғрисидаги қонуни ҳужжатларига риоя қилиниши учун жавобгарлик солиқ ва бошқа мажбурий тўловларни тўловчилар зиммасига юкланади.

Маҳаллий солиқ ва бошқа мажбурий тўловлар тўланишининг тасдиғи бўлиб амалдаги қонуни ҳужжатларига мувофиқ банк муассасаси ёки ваколатли орган берган ҳужжат ҳисобланади.

Солиқларнинг умумдавлат (республика) ва маҳаллий солиқларга бўлиниши ҳукумат идораларининг республика ҳукумати ва маҳаллий ҳукуматларга бўлиниши асосида келиб чиқади. Ҳар бир ҳокимият идоралари ўзларининг бажарилган муҳим вазифаларидан келиб чиқиб, ўз бюджетига ва унинг таъминлайдиган солиқларга ва бошқа мажбурий тўловларга эга бўлиши керак. Республика ҳукумати умумдавлат миқёсида катта вазифаларни, жумладан, соғлиқни сақлаш, маориф, фан, мулофаз, хавфсизликни сақлаш, аҳоли ижтимоий ҳимоясини тапқил этиш ва бошқа бир қатор шу каби стратегик вазифаларни бажаради. Шунинг учун унинг бюджетига ҳам, солиқлари ҳам салмоқли бўлиши талаб этилади. Қўшилган қиймат солиғи, акциз солиғи, юридик шахсларнинг фойдасидан олинган солиқ, ер қазридан фойдаланувчилар учун солиқлар ва махсус тўловлар, сув ресурсларидан фойдаланганлик учун солиқ, жисмоний шахслар лароматидан олинган солиқлар республика бюджетига тунади. Умумдавлат солиқларининг муҳим хусусияти шундаки, республика бюджетига тушадиган солиқлардан маҳаллий бюджетларни бошқариб бориш учун ажратма тушиши мумкин. Борди-ю, ажратма етмаса, субвенция ёки субсидия берилади. Умумдавлат ва маҳаллий солиқлар ягона моҳиятага эга бўлиб, улар бюджетга туланиши лозим бўлган тўловлар ҳисобланади.

Маҳаллий солиқлар ҳукуматлар бажарилган вазифаларига қараб белгилашиб, уларга доимий ва тўлиқ бириктириб берилади. Маҳаллий ҳокимият органлари асосан фуқароларга яқин бўлганлигидан ижтимоий масалаларни, жумладан, мактаб, соғлиқни сақлаш, маданият, маориф, шаҳар ва қишлоқлар ободонлаштирилиши каби вазифаларни бажарали. Лекин бу солиқлар ва бошқа мажбурий тўловлар бюджет харажатларининг 30—40 фоизини қоллайди, холос.

Шунинг учун ҳам маҳаллий бюджетлар даромашларини кўпайтириш энг долзарб масалалардан ҳисобланади. Маҳаллий солиқларнинг муҳим хусусияти шундаки, улар фақат шу ҳудуднинг бюджетига тушади ва улардан бошқа бюджетларга ажратмалар берилмайди.

Маҳаллий бюджетларнинг солиқ ва бошқа мажбурий тўловлари кам бўлганидан бу бюджетларнинг даромад ва харажатларини барқарорлаштириш (баланслаштириш) анча мураккабдир. Бу масalani ечишда умумдавлат солиқларидан ажратмалар бериллади (масалан, қўшилган қиймат солиғидан, акциз солиғидан ва бошқалар).

Ўз-ўзини назорат қилиш учун саволлар

1. Солиқлар тизими деганда нимани тушунайсиз?
2. Солиқлар қайси давлат органи томонидан жорий қилинади?
3. Умумдавлат солиқлари таркибига қайси солиқлар киради?
4. Маҳаллий солиқлар таркибига қайси солиқлар киради?
5. Қайси солиқлар маҳаллий бюджетлар ўртасида тақсимланади ва қандай тартибда?
6. Қайси маҳаллий солиқлар Ўзбекистон Республикасининг бутун ҳудудида уштурулади?
7. Қайси маҳаллий солиқлар Қорақалпоғистон Республикаси давлат ҳокимияти органлари, вилоятлар ва Тошкент шаҳри халқ депутатлари кенгашлари томонидан жорий этилади?
8. Бюджетдан ташқари жамғармаларни сабаб беринг.
9. Ягона ижтимоий тўлов қайси жамғармалар ўртасида тақсимланади?
10. Солиқларни умумдавлат ва маҳаллий солиқларга ажратишнинг сабаби нимала деб ўйлайсиз?

1.6. СОЛИҚ ТИЗИМИНИНГ ХУҚУҚИЙ АСОСЛАРИ, СОЛИҚ ТЎЛОВЧИЛАРНИНГ ХУҚУҚ ВА МАЖБУРИЯТЛАРИ

Солиқ тизимининг хуқуқий асослари. Ўзбекистон Республикасида солиқ тизимининг хуқуқий асослари, солиқ тўловчиларнинг хуқуқлари ҳамда мажбуриятлари, солиқ ишларини юритиш тартиботи ва солиқ ҳақидаги қонун ҳужжатларини бузганлик учун жавобгарлик Солиқ кодекси, Ўзбекистон Республикасининг «Давлат солиқ хизмати тўғрисида» Қонуни ва шу каби бевосита солиққа оид қонун ҳужжатлари орқали тартибта солиб турилади.

Солиқ ҳақидаги қонун ҳужжатларининг бошқа қонунлар ва қонун ҳужжатларидан ўриш олинган нормалари Солиқ

кодексида мувофиқ бўлиши лозим. Агар Ўзбекистон Республикасининг халқаро шартномасида Солиқ кодексида бошқача қондалар белгиланган ёки назарда тутилган бўлса, унда халқаро шартнома қондаларида белгиланган шартлар амалда қўлланилади.

Солиқ солиш — юридик шахсларга нисбатан мулкчилик шаклидан қатъи назар, қонун олиндида тенглик, жисмоний шахсларга нисбатан эса жинсий, irqи, миллати, тили, диний, ижтимоий келиб чиқиши, эътиқоди, шахсий ва ижтимоий мавқеидан қатъи назар, қонун олиндида тенглик асосида амалга оширилади.

Белгиланаётган солиқлар ва бошқа мажбурий тўловлар товарларнинг (ишлар, хизматларнинг) ёки пул маблағларининг Ўзбекистон Республикаси ҳудуди доирасида эркин муомалада бўлишини бевосита ёки билвосита чеклаб қўйиши ёхуд солиқ тўловчининг иқтисодий фаолиятини бошқача тарзда чеклаб қўйиши ёки унга ғов бўлиши мумкин эмас. Олинган манбаларидан қатъи назар, барча даромадларга солиқ солиниши лозим, солиқ имтиёзларини белгилашда эса албатта ижтимоий адолат принципларига риоя этилиши керак.

Ўзбекистон Республикаси ҳудудида солиқлар ва бошқа мажбурий тўловлар Ўзбекистон Республикасининг пул бирлиги — сўмда ҳисоблаб чиқарилади.

Солиқ тўловчиларнинг хуқуқлари. Амалдаги Солиқ кодексида кўра солиқ тўловчилар қуйидаги хуқуқларга эгалдирлар:

- Солиқ органларидан солиқ ҳақидаги қонун ҳужжатлари масалалари буйича ахборот ва маслаҳатлар олиш.

Солиқ тўловчи юридик ва жисмоний шахслар ўзлари рўйхатдан ўтган қуйи давлат солиқ хизмати органларига бориб, бюджет олиндидаги ўз мажбуриятларини хатоларсиз бажариш мақсадида тегишли ахборотларни ёки маслаҳатларни бепул олиш имкониятларига эга.

• Солиқ кодексида ва бошқа қонун ҳужжатларида белгиланган тартибда ва асосларда солиқ имтиёзларидан фойдаланиш.

Солиқ тўловчилар нафақат Солиқ кодексида, балки Вазирлар Маҳкамасининг ёки Ўзбекистон Республикаси Президентининг тегишли қарор ва фармонларида кўзда тутилган имтиёзлардан ҳам фойдаланиш хуқуқларига эгадирлар. Мисол учун, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2009 йил 26 январдаги «Озиқ-овқат маҳсулотлари ишлаб чиқариши кенгайтириш ва ички бозорни тўлдириш юзасидан қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида»ги 1047-сонли қарорига

асосан 2012 йил 1 январига қалар бўшайдиган мабалагларни ишлаб чиқариш корхоналарини техникавий қайта жиҳозлаш ва модернизациялашга, шу жумладан янги лабораториялар барпо этиш ва мавжуларини жиҳозлашга, янги маҳсулот турлари ишлаб чиқаришнинг ўзлаштиришга, шунингдек ҳам ашё базасини ривожлантиришга мақсадли таразда йўналтириш шарти билан асосий фаолият тури бўйича гўпт ва сутни қайта ишлашга ихтисослаштирилган микрофирмалар ҳамда кичик корхоналарга ягона солиқ тўловини 50 фоизга камайтирилган ставкада тўлаш бўйича имтиёз берилган.

- Бюджетта ортиқча миқдорда тулган солиқлар ва бошқа мажбурий тўловлар суммасини қайтариш тўғрисида ёзма ариза билан мурожаат қилиш.

Бюджетта ортиқча ундирилган солиқлар 30 иш кунини ичида солиқ тўловчиларга қайтарилиши ёки бошқа солиқлар ва йиғимлардан қарзи мавжуд бўлган ҳолда ўша қарзни қоплашга йўналтирилиши имконияти пайдо бўлади.

- Солиқлар ва бошқа мажбурий тўловлар бўйича бюджет олдидagi ўз солиқ мажбуриятларини бажариш юзасидан солиқ органларидаги мавжуд маълумотлар билан танишиш.

Бунга мувофиқ солиқ тўловчилар қуйи солиқ идораларидан хўжалик ва молиявий фаолиятларига тегишли бўлган солиқ солиш масалалари бўйича маслаҳат олиш ва маълумотлар билан танишиш имкониятига эгадирлар.

- Солиқ органлари ўтказган текширув материаллари билан танишиш ва текширув далолатномаларини олиш, текширувларнинг натижаларидан норози бўлган тақдирда солиқ органига ўзиниш ёзма эътирозларини ўн кунлик муддат ичида тақдим этиш.

Солиқ тўловчилар фаолияти солиқ органлари томонидан текширилганда аниқланган хато ва камчиликлар, қўшимча ҳисобланган солиқлар ва бошқа мажбурий тўловлар, ҳисобланган молиявий жарималар тўғрисида тузилган далолатнома корхона мансабдор шахсларига (бош ҳисобчисига) таништирилиши шарт. Текшириш натижаларини корхона раҳбарияти нотўғри деб ҳисоблагани ҳамда эътироз билдириши ҳам мумкин. Бундай ҳолатда солиқ тўловчи солиқ идораси раҳбарияти номига ёхуд юқори солиқ идораларига ёзма мурожаат қилиши мумкин. Солиқ идораларида эксперт комиссияси тузилган бўлиб, ушбу комиссия томонидан солиқ тўловчиларнинг ёзма эътирозлари бир ой муддат ичида кўриб чиқилади ва натижаси аризагача билдирилади. Бундай ҳолатда текшириш натижасида солиқ тўловчига нисбатан қўшимча ҳисобланган

солиқлар ва бошқа мажбурий тўловлар ҳамда молиявий жарималарни бюджетга ундириш тўхтатилмайди.

- Солиқ органлариниш қарорлари ва улар мансабдор шахслариниш хатти-ҳаракатлари устидан юқори солиқ органларига ёки судга шикоят қилиш.

Солиқ органлари ўзларига берилган ваколат доирасида қабул қилган қарорлари айрим ҳолларда солиқ тўловчиларнинг эътирозларини келтириб чиқариши ёки улар мансабдор шахслариниш хатти-ҳаракатларини солиқ тўловчи қонунга зид деб ҳисоблаши ва уларга барҳам бериш мақсадида юқори солиқ органлари (Давлат солиқ бошқармаси, Давлат солиқ кўмитаси)га ёхуд судга шикоят билан даъво қилиши мумкин. Бундай ҳолат амалиётида баъзида учраб туради.

- Солиқ солиш объектини ҳисобга олишда, солиқлар ва бошқа мажбурий тўловларни ҳисоблаб чиқариш ва тўлашда ўзлари йўл қўйган хатоларни мустақил равишда тузатиш.

Солиқ тўловчилар солиқ ҳисоб-китобини қуйи солиқ идораларига қонунчиликда белгиланган муддатларда топширигандан сўнг хато ва камчиликларни аниқлашса, ушн тузатиб, дарҳол солиқ идораларига солиқ ҳисоб-китобларини қайта топширишлари лозим бўлади. Акс ҳолда қонун олдида жавоб беришларига тўғри келмади.

Солиқ тўловчилар Солиқ кодексда ва бошқа қонун ҳужжатларида назарда тутилган бошқа ҳуқуқларга ҳам эга бўлишлари мумкин.

Солиқ тўловчиларнинг мажбуриятлари. Солиқ кодексига кўра солиқ тўловчилар қуйидаги мажбуриятларга эгадирлар:

- Белгиланган тартибда ва муддатларда солиқ органларида рўйхатдан ўтиш, почта манзили ўзгарган тақдирда эса (нотижорат ташкилотлар қайта рўйхатдан ўтказилган тақдирда ҳам) бу ҳақда солиқ органларини ўн кунлик муддат ичида ёзма равишда хабардор этиш.

Солиқ тўловчилар амалдаги қонунчиликка мувофиқ давлат рўйхатидан ўтгандан сўнг албатта қуйи солиқ идораларидан ҳам рўйхатдан ўтиши ва тегишли равишда солиқ тўловчининг идентификацион рақами (СТИР)ни олиши шарт. СТИР Давлат солиқ кўмитаси томонидан марказлашган тартибда рўйхатга олинади ва солиқ тўловчиларга қуйи солиқ идоралари томонидан етказилади.

- Солиқлар ва бошқа мажбурий тўловларнинг тегишли суммасини ўз вақтида ва тўлиқ ҳажмда тўлаш.

Солиқ тўловчилар ҳисобот даврида ҳисобланган солиқлар ва йиғимларни ўз вақтида, тўлиқ миқдорда бюджетга тўлаб

беришлари шарт. Аксинча, солиқ идоралари томонидан ўз вақтида бюджетга ўтказилмаган солиқлар ва йиғимлар суммасига нисбатан ҳар бир кечиктирилган кун учун 0,05 фоиз миқдорида жарима (пеня) ҳисобланади. Ҳисобланган пеня миқдори корхонанинг соф фойдаси ҳисобидан қопланади.

• Бухгалтерия ҳисобини ва ҳисоб ҳужжатлариши қонуни ҳужжатларига мувофиқ юритиш.

Корхона ўзининг ишлаб чиқариш ва молиявий фаолиятини юритишда қонунчилик билан белгилаб берилган ҳисоб ва бухгалтерия ҳисоби ҳужжатларини юритишга мажбурдир. Корхонада бухгалтерия ҳисобини юритиш тегинли қонунчилик нормалари асосида амалга оширилади.

• Молиявий ҳисоботни, солиқлар бўйича ҳисоб-китобларни ёки даромадлар тўғрисидаги декларацияларни қонуни ҳужжатларида белгиланган тартибда солиқ органларига тақдим этиш.

Солиқ тўловчилар ҳар бир солиқ тури бўйича ҳисоб-китобларини белгиланган мудатлардан кечиктирмастан солиқ идораларига тақдим этади. Акс ҳолда корхонага ва корхонанинг мансабдор шахсларига нисбатан молиявий ва маъмурий жазо чоралари қўлланилади.

• Солиқлар ва бошқа мажбурий тўловларни ҳисоблаб чиқариш, тўлаш билан боғлиқ ҳужжатлар ва маълумотларни, шунингдек солиқлар ва бошқа мажбурий тўловлар юзасидан имтиёзлар ҳуқуқини тасдиқловчи ҳужжатларни солиқ органларига тақдим этиш.

Солиқ тўловчиларга Солиқ кодексига, Ўзбекистон Республикаси Президентини қарорларида ёки бошқа қонун ҳужжатларида солиқлар ва бошқа мажбурий тўловлардан имтиёзлар кўзда тутилган ҳолда, улар имтиёз олиш ҳуқуқини тасдиқловчи тегинли қонуни ҳужжатларини куйи солиқ идораларига тақдим этишлари шарт. Имтиёз ҳуқуқини тасдиқловчи ҳужжат мавжуд бўлгандагина улар имтиёзлардан фойдаланишлари мумкин.

• Солиқлар ва бошқа мажбурий тўловларни ҳисоблаб чиқарини, тўлаш масалаларини текшириш учун солиқ органларининг мансабдор шахслари даромад олиш ёки солиқ солиш объектларининг сақланиши билан боғлиқ бинолар ва жойларга киришига руҳсат бериш.

Назорат органлари фаолиятини мувофиқлаштирувчи республика кенгашининг текширув режасига асосан давлат солиқ хизмати органлари томонидан солиқ тўловчилар фаолияти текширилганда корхоналар солиқ солиш объекти

билан боғлиқ бўлган барча объектларини кўздап кечирини ва текширишга шароит яратиб беришлари лозим. Акс ҳолда солиқ идораларининг қонуний талаблари бажарилмаган ҳисобланади ва уларга нисбатан қонунчиликда кўзда тутилган тегинли жазо чоралари қўлланилади.

• Солиқ органларининг солиқ ҳақидаги қонун ҳужжатларини бузиш ҳолларини бартараф этиш тўғрисидаги талабларини бажарини.

Солиқ идоралари томонидан ўтказилган текширишлар натижасида аниқланган хато ва камчиликларни бартараф этиш ёки уларнинг бошқа ваколат доирасидаги қонуний талаблари солиқ тўловчилар томонидан бажарилишини мажбурийдир.

Солиқ тўловчилар Солиқ кодексига ва бошқа қонун ҳужжатларида ўз зиммаларига юклатилган бошқа ҳуқуқ ва мажбуриятларига ҳам эга бўлишлари мумкин.

Ўз-ўзини назорат қилиш учун саволлар

1. Солиқ кодексининг аҳамияти нималар?
2. Солиқ тўловчилар қандай ҳуқуқларга эга?
3. Солиқ тўловчилар қандай ҳолатларда солиқ органларининг қарорлари ва улар мансабдор шахсларининг хатти-ҳаракатлари устидан юқори солиқ органларига ёки судга шикоят қилишлари мумкин?
4. Солиқ тўловчилар қандай мажбуриятларга эга?
5. Солиқлар ва бошқа мажбурий тўловларнинг тегинли суммасини ўз вақтига ва тўлиқ ҳажмда бюджетга тўлаш мажбурияти бажарилмаганда солиқ тўловчига нисбатан қандай чора-тадбирлар қўлланилади?

II боб. ЮРИДИК ВА ЖИСМОНИЙ ШАХСЛАРНИ СОЛИҚҚА ТОРТИШ ТИЗИМИ

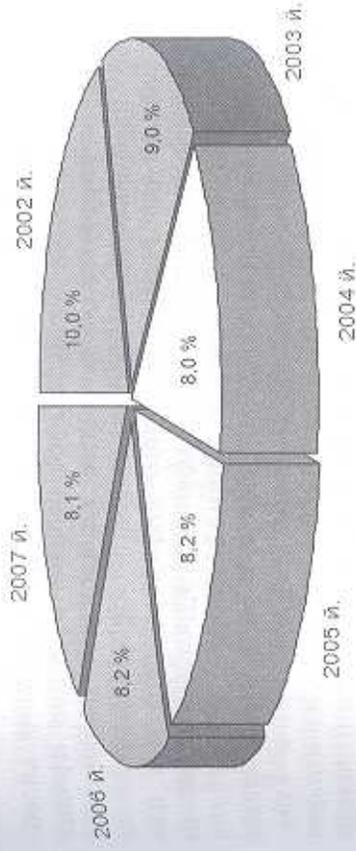
2.1. ЮРИДИК ШАХСЛАРДАН ОЛИНАДИГАН ФойДА СОЛИГИ

Фойда солигининг жорий қилиниши, иқтисодий моҳияти ва аҳамияти. Ўзбекистон Республикаси давлат бюджетни дароматлари 1991 йилга қадар асосан давлат корхоналари фойдасидан ажратиладиган ажратмалар ҳисобидан шаклланди. Ушбу фойдалан ажратма давлат томонидан белгиланган мажбурий тўлов бўлиб, у корхоналар баланси фойдасининг 90 фоизгача бўлган қисмини бюджетга олиб кетар эди. Қолган фойда миқдори эса корхона томонидан эмас, балки юқори ташкилот тоширинига кўра тегишли фондларга тақсимланар эди.

Бозор муносабатлари ривожланиши билан иқтисодиётни солиқлар ёрдамида тартибга солиш, хусусан, фойдалан ажратмалар ўрнига даромад солигини жорий этиш зарурати пайдо бўлди ва 1992 йилдан бошлаб барча турдаги ҳужалик юритувчи субъектлар даромад солигини тўлашга ўтдилар. 1995 йил январь ойидан бошлаб солиқларнинг рағбатлангирувчи ролини кучайтириш мақсадида мамлакатимизда корхоналарнинг фойдасидан олинадиган солиқ жорий этилди. Шу билан бир қаторда солиқ тўловчиларнинг айрим тоифалари учун даромад солиғи ва ялпи даромад солиғи тартиби сақлаб қўлинди (тижорат банклари, сугурта ташкилотлари, гастроль-концерт фаолиятини олиб борувчи муассасалар, кўнгилочар ўйинларни ташкил этувчи корхоналар, биржа ва бошқа шу каби корхоналар).

2008 йил 1 январдан кучга кирган Солиқ кодексининг 23-моддасига кўра юридик шахслардан олинадиган фойда солиғи умумдавлат солиқлари таркибига кириб, у давлат бюджетни даромадлариини шакллантиришда асосий манбалардан бири ҳисобланади.

Диаграмма маълумотларидан кўришиб турибдики, юридик шахслардан олинадиган фойда солигининг улуши 2002 йилда 10,0 фоизни ташкил этгани ҳолда, 2006 йилда 8,2 фоиз, 2007 йилда эса 8,1 фоизга тенг бўлган, яъни 2002–2007 йиллар мобайнида бу кўрсаткич 1,8 баробарга камайган. Бу ҳолат юридик шахслардан олинадиган фойда солиғи ставкалари йилдан-йилга пасайиб бораётганлиги билан изоҳланади. 2002 йилда ушбу солиқ ставкаси 24 фоизни ташкил этган бўлса, 2007 йилга келиб 10 фоизга тенг бўлган. Даромаднинг кўп қисми корхоналар ихтиёрида

2.1.1-диаграмма. 2002–2007 йилларида юридик шахслардан олинадиган фойда солигининг давлат бюджетни даромадларидаги саломи¹

қолиши уларнинг инвестицион фаолиятини оширади, яъни ишчи ўринлар очиш, рақобатбардор товарлар ишлаб чиқариш ҳамда иш ва хизматлар кўрсатиш учун янада кенг молиявий имконият яратлади.

Солиқ тўловчилар, солиқ солиш объекти ва солиқ солинадиган база. Солиқ кодексига кўра юридик шахслардан олинадиган фойда солиғи тўловчилари бўлиб молия йилида солиққа тортиладиган фойдага эга бўлган юридик шахслар ҳисобланади. Аммо солиқ солишининг алоҳида тартибига ўтган корхоналар, жумладан ягона солиқ тўловига ўтган микрофирма ва кичик корхоналар, савдо ва умумий овқатланиш ташкилотлари, ягона ер солиғи тўловчи қишлоқ хўжалик товари ишлаб чиқарувчилар бу солиқни тўловчи ҳисобланишмайди. Улар ўзлари учун ихчамлаштирилган солиқни тўлайдилар. Булардан ташқари талбиркорлик фаолиятининг фақат алоҳида турларига қатъий ставкада солиқ тўловчилар ҳам бу солиқ тўловчилари ҳисобланишмайди. Солиқ солиш мақсадида фойдага солиқ тўловчилар резидентлар ва норезидентларга ажратилади.

Ўзбекистон Республикасининг резиденти деб Ўзбекистонда таъсис этилган ёки рўйхатлан ўтган ҳамда бош корхонаси Ўзбекистонда жойлашиб, Ўзбекистон Республикаси

¹ Ўзбекистон Республикасининг 2000–2008 йилларидаги асосий мақро-иқтисодий кўрсаткичлари прогнози ва Давлат бюджетни параметрлари тўғрисида Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси ва Ўзбекистон Республикаси Президентининг қарорлари асосида тайёрланган.

касиладан ташқарида рўйхатдан ўтган юридик шахслар ҳисобланади. Ўзбекистон Республикаси резиденти бўлган юридик шахслар Ўзбекистонда ва ундан ташқаридаги фаолиятдан олган даромадларидан фойда солиғига тортиладилар.

Ўзбекистон Республикасининг норезидентлари эса фақат Ўзбекистон Республикасида фаолият кўрсатишдан олган даромадлари бўйича солиққа тортиладилар.

Солиқ кодексининг 127-моддасига кўра юридик шахслардан олинadиган фойда солиғининг объекти бўлиб Ўзбекистон Республикаси резидентларининг ва норезидентларининг фойдаси ҳамда резидент ва норезидентларнинг чегирмалар қилинмаган ҳолда тўлов манбаидан солиқ солинадиган даромадлари ҳисобланади.

Солиқ солинадиган база эса жами даромад билан чегириб ташланадиган харажатлар ўртасидаги фарқ сифатида белгиланган имтиёزلарни ҳамда солиқ солинадиган фойданинг камайтирилиши ҳисобга олинган ҳолда ҳисоблаб чиқарилган солиқ солинадиган фойдадан келиб чиқиб белгиланади (Солиқ кодексининг 128-моддаси).

Жами даромадлар таркиби, жами даромадан чегирмалар. Юридик шахсларнинг жами даромади таркибига улар томонидан олинishi лозим бўлган (олинган) ортилган товар, бажарилган иш, кўрсатилган хизмат ҳақлари каби пуллик ва бегул (пулсиз), қайтармаслик шарти билан олинган маблағларни киритиш мумкин.

Юридик шахсларнинг жами даромадлари таркибига:

— *товарлар (ишлар, хизматлар)ни сотишдан олинadиган даромадлар;*

— *бошқа даромадлар* киращи.

Товарларни (ишларни, хизматларни) реализация қилиндан, шу жумладан ёрдамчи хизматлар томонидан реализация қилишдан кўшилган қиймат солиғи ва акциз солиғи чегириб ташланган ҳолда олинган тушум товарларни (ишларни, хизматларни) реализация қилишдан олинadиган даромадлар ҳисобланади.

Товарларни (ишларни, хизматларни) реализация қилишдан олинadиган тушум юклаб жўнатилган товарлар (бажарилган ишлар, кўрсатилган хизматлар) қийматидан келиб чиққан ҳолда товарларни жўнатиш, ишларни бажариш, хизматлар кўрсатиш ҳолларини тасдиқловчи ҳужжатлар асосида белгиланади.

Воситачилик фаолиятидан даромадлар оладиган юридик шахслар учун тушум дейилганда кўрсатилган хизматлар учун олинishi лозим бўлган ҳақ суммаси тушунилади.

Қурилиш, қурилиш-монтаж, таъмирлаш-қурилиш, ишга тушириш-созаш, лойиҳа-қилирув ва илмий ишлар (хизматлар) бўйича, шунингдек объектларни фойдаланишга тайёр қилиб қуриш чоғида шартномавий баҳолардан келиб чиқиб ҳақ тўлаш учун ҳисоб-китоб ҳужжатлари тақдим этилган, буюртмачилар томонидан бажарилган (кўрсатилган) ва тасдиқланган ишларнинг (хизматларнинг) кўшилган қиймат солиғи киритилмаган қиймати даромадга қўшилади.

Бошқа даромадларга товарларни (ишларни, хизматларни) ишлаб чиқариш ва реализация қилиш билан боғлиқ бўлмаган операциялардан олинadиган даромадлар киращи. Жумладан:

— асосий воситалари ва бошқа мол-мулкни чиқиб кетишдан олинadиган даромадлар;

— мол-мулкни оператив ижарага беришдан олинadиган даромадлар;

— асосий воситалар ва помоддий активларни молиявий ижарага беришдан олинadиган даромадлар;

— текин олинган мол-мулк, мулккий ҳуқуқлар, шуниш-глек ишлар ва хизматлар;

— инвентаризация натижасида аниқланган ортиқча товар-молдий захиралар ҳамда бошқа мол-мулк қиймати тариқасидаги даромадлар;

— ҳисобот йилида аниқланган ўтган йиллардаги даромадлар; — мажбуриятларни ҳисобдан чиқаришдан олинadиган даромадлар.

Бунга даъво муддати ўтган, ҳисобдан чиқарилган мажбуриятлар ҳамда суднинг ёки ваколатли давлат органининг қарорига биноан ҳисобдан чиқарилган мажбуриятлар киращи; — талаблардан ўзганинг фойдасига воз кечип шартномаси бўйича олинган даромадлар;

— жами даромаддан илгари чегириб ташланган харажатлар ёки зарарларнинг ўрнини қоплаш тарзида олинган даромадлар;

— хизмат кўрсатувчи хўжаликлардан олинadиган даромадлар;

— ундириб олинган ёки қарздор томонидан таш олинган жарима ва пенялар;

— валюта ҳисобварақлари бўйича курсдаги ижобий фарқ; — дивидендлар ва фойизлар;

— роялти;

— товарлар (ишлар, хизматлар)ни ишлаб чиқариш ва сотиш билан бевосита боғлиқ бўлмаган операциялардан олинadиган бошқа даромадлар.

Юридик шахслар фойдасига солинадиган солиқ СТАВКАЛАРИ¹

№	Тўловчилар	Солиқ солинадиган базига нисбатан фонзда
1	Юридик шахслар (2–3 бандаларга ташқари)	10
2	Тижорат банклари	15
3	Аукционлар ўтказишдан, гастроль-концерт фаолияти билан шуғулланишга лицензияси бўлган юридик ва jisмоний шахсларни (шунингдек, норезидентларни) жалб этиш йули билан оммавий томонга талбдорларини ташқил этишдан даромад олувчи юридик шахслар	35
4	Ўзи ишлаб чиқарган товарлар (ниш, хизматлар) экспортининг эркин алмаштирилмаган валютадати ҳиссеси қўйидаги миқдорларни ташқил этишдан экспорт қилувчи корхоналар учун (Ўзбекистон Республикаси Президентининг 1997 йил 12 октябргаги ПФ–1871-сон Фармони билан тасдиқланган хом ашё товарлари руйхатидагилар булган мустасно):	
	сотишнинг умумий ҳажмида 15 фоиздан 30 фоизгача	белгиланган ставка 30 %га пасайтирилади
	сотишнинг умумий ҳажмида 30 фоиз ва ундан юқори	белгиланган ставка 50 %га пасайтирилади
5	1-бандда кўрсатилган хизмат кўрсатиш соҳаси корхоналари учун, пластик карталар қўлаб ҳақ тўланган кўрсатилган хизматлар ҳажми бўйича	белгиланган ставка 10 %га пасайтирилади

Доимий муассаса билан боғлиқ бўлмаган, Ўзбекистон Республикасида фаолият олиб борган норезидентнинг даромади ҳеч қандай чегирмасиз даромад маъбада қўйидаги ставкаларда солиққа тортилади:

дивидендлар ва фоизлардан — 10 фоиз;
суғурта мукофотлари, суғурталаш ва қайта суғурталаш — 10 фоиз;

¹ Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2008 йил 29 декабрдаги ПҚ–1024-сонли қарори.

Солиқ кодексига кўра қуйидагилар юридик шахс даромади сифатида қаралмайди:

- устав фондига (устав капиталига) олинган ҳиссалар;
- сотилаётган товарлар (ишлар, хизматлар) учун бошқа шахслардан дастлабки ҳақ (бўнак) тарзида олинган маблағлар (мол-мулк ёки мулкый ҳуқуқлар);
- бюджетдан берилган субсидиялар;
- агар маблағлари (мол-мулк ёки мулкый ҳуқуқларни) бошқа шахсга ўтказиш, ишларни бажариш, хизматлар кўрсатиш Ўзбекистон Республикаси Президентининг ёки Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг қарори асосида юз бераётган бўлса, текин олинган маблағлар (мол-мулк ёки мулкый ҳуқуқлар), ишлар ва хизматлар;
- олинган грантлар;
- суғурта шартномалари бўйича суғурта товони (суғурта суммаси) тариқасида олинган маблағлар;

— инвестор ва давлат мулкни бошқариш бўйича вақолатли давлат органи ўртасида тузилган шартномага биноан инвестиция мажбуриятлари сифатида киритилаётган мол-мулк;

— бошқа қонунийликда назарда тутилган даромадлар.

Жами даромаддан чегирмалар. Солиқ тўловчининг харажатлари солиқ солинадиган фойдани аниқлаш пайтида чегириб ташланади. Харажатлар ҳақиқатда қайси солиқ даврида амалга оширилган бўлса, ўша даврда чегирилади. Солиқ кодексига кўра (141-молда) харажатлар чегириладиган ва чегириб ташланмайдиган харажатларга бўлинади. Чегириб ташланмайдиган харажатларга моддий харажатлар, меҳнатга ҳақ тўлаш харажатлари, амортизация харажатлари ҳамда Солиқ кодексининг 145-молдасида назарда тутилган бошқа харажатлар кирали.

Солиқ солинадиган базага киритилмайдиган, яъни чегиримайдиган харажатларга Солиқ кодексининг 147-молдасида назарда тутилган харажатлар кирали.

Солиқ ставкалари ва солиқ имтиёзлари. Юридик шахсларнинг фойда солиғи ставкалари Ўзбекистон Республикаси Президентининг тегишли қарори билан тасдиқланади.

Юридик шахслардан олинмайдиган фойда солиғи ставкаси 1998 йилда 36 фоизни ташқил этгани ҳолда 2001 йилда 26 фоизга тушган. 2002 йилда эса 24 фоиз, 2003 йилда 20 фоиз, 2004 йилда 18 фоиз, 2005 йилда 15 фоиз, 2006 йилда 12 фоиз ва 2007 йилда 10 фоиз қилиб белгиланган.

Қуйидаги жалвал маълумотларида 2009 йилда юридик шахсларнинг фойдасига солиқ ставкалари келтирилган.

Ўзбекистон Республикаси ва бошқа давлатлар билан халқаро алоқа учун телекоммуникация ва транспорт хизмати (фрахт даромди) — 6 фойиз;
роялти, ижара даромдлари, хизмат кўрсатиш, шу жумладан бошқарув хизмати, маслаҳатлар ва бошқа даромдлар — 20 фойиз.

Юридик шахсларга тўланадиган дивидендлар ва фойизлар тўлов манабада 10 фойизли ставка билан солиққа тортилади.

Солиққа тортиш мақсадида дивиденд деб акциялардан ва бошқа ҳўжаликлар субъектларининг устав капиталдаги қатнашиш улушидан олган даромдлари тушунилади.

Фойизларга эса депозит кўйилмалар, қарз мажбуриятлари ва бошқа қимматли қозғолардан олган даромдлар киратилади.

Манабада солиққа тортилган ва дивиденд, фойиз олган норезидент жами даромадидан тегишли тартибда белгиланган ҳужжатларни тақдим этган тақдирда чегирма олиш ҳуқуқига эга бўлади.

Солиқ кодексининг 158-моддасига кўра юридик шахслардан олиннадиган фойда солиғини тўлашдан кўйидаги юридик шахслар озод этилади:

1) ногиронларнинг жамоат бирлашмалари, «Нуруний» жамғармаси ва «Ўзбекистон чернобилчилари» ассоциацияси мулкда бўлган, ишловчилари умумий сонининг камида 50 фойизини ногиронлар, 1941—1945 йиллардаги уруш ва меҳнат фронти фахрийлари ташкил этган юридик шахслар, бундан савдо, воситачилик, таъминлаш-сотиш ва тайёрлов фаолияти билан шуғулланувчи юридик шахслар мустасно. Мазкур имтиёзни олиш ҳуқуқини белгилаётганда ходимларнинг умумий сонига штада турган ходимлар киритилмас; 2) даволаш муассасалари ҳузуридаги даволаш-ишлаб чиқариш устaxonалари;

3) жазони ижро этиш муассасалари;

4) ички ишлар органлари ҳузуридаги кўриқлаш бўлинмалари.

Юридик шахсларнинг кўйидаги фойдаси юридик шахслардан олиннадиган фойда солиғини тўлашдан озод қилинади:

1) протез-ортопедия буюмлари, ногиронлар учун ивентарлар ишлаб чиқаришдан, шуниингдек ногиронларга ортопедик протезлаш хизмати кўрсатишдан, ногиронлар учун мўлжалланган протез-ортопедия буюмлари ва ивентарларни таъмирлаш ҳамда уларга хизмат кўрсатишдан олинган фойдаси;

2) шаҳар йўловчилар транспорттида (таксидан, шу жумладан йўналишли таксидан ташқари) йўловчиларни ташвиш бўйича хизматлар кўрсатишдан олинган фойдаси;

3) тарих ва маданият ёдгорликларини таъмирлаш ҳамда қайта тиклаш ишларини амалга оширишдан олинган фойдаси;

4) инвестиция фондларининг хусусийлаштирилган корхоналар акцияларини сотиб олишга йўналтирилган фойдаси;

5) Халқ банки томонидан фуқароларнинг шахсий жамғариб бориладиган пенсия ҳисобварақларидаги маблағлардан фойдаланишдан олинган фойдаси.

Солиқ кодексининг 159-моддасига кўра юридик шахсларнинг солиқ солинадиган фойдаси кўйидаги суммага камайтирилади:

1) экология, соғломлаштириш ва хайрия жамғармалари, маданият, халқ таълими, соғлиқни сақлаш, меҳнат ва аҳолининг ижтимоий муҳофаза қилиш, жисмоний тарбия ва спорт муассасаларига, фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органларига бериладиган башалар суммасига, бироқ солиқ солинадиган фойданинч бир фойзидан кўп бўлмаган миқдорда;

2) Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг қарори асосида коллежлар, академик лицейлар, мактаблар ва мактабгача тарбия таълим муассасалари қурилишига йўналтирилган маблағлар суммасига, лекин солиқ солинадиган фойданинч 30 фойзидан кўп бўлмаган миқдорда;

3) асосий ишлаб чиқаришни янги қурилиш шаклида кенгайтиришига, ишлаб чиқариш мақсадида фойдаланиладиган бинолар ва иншоотларни реконструкция қилишига, шунингдек ушбу мақсадлар учун олинган кредитларни узишга йўналтирилган маблағлар суммасига, тегишли солиқ даврида ҳисобланган амортизацияни чегириб ташлаган ҳолда, бироқ солиқ солинадиган фойданинч 30 фойзидан кўп бўлмаган миқдорда;

4) ишлаб чиқаришни модернизациялашга, техник ва технологик жиҳатдан қайта жиҳозлашга, янги технологик жиҳозлар харид қилишга, ушбу мақсадлар учун берилган кредитларни узишга, лизинг объекти қийматининг ўрнини ҳоплашга, тегишли солиқ даврида ҳисобланган амортизацияни чегирган ҳолда йўналтирилган маблағлар суммасига.

Солиқ солинадиган базани камайтириш юқорида кўрсатиб ўтилган харажатлар амалга оширилган солиқ давридан эътиборан, технологик жиҳозлар бўйича эса у фойдаланишга топширилган пайтдан эътиборан уч йил ичида амалга оширилади. Янги технология жиҳозлари улар олинган (импорт қилинган) пайтдан эътиборан уч йил ичида реализация қилинган ёки текни берилган тақдирда, мазкур имтиёзнинг амал қилини фойдадан олинадиган солиқни тўлаш бўйича мажбуриятлар тикланган ҳолда, имтиёз қўлланилган бутун давр учун бекор қилинади;

5) ёш oilалар тоифасига кирувчи ходимларга ипотека кредитлари бадаллари тўлашга ва (ёки) мулк сифатида уй-жой олишга текин йўналтирилган маблағлар суммасига, бироқ солиқ солиналган базанинг 10 фоизидан ошмаган миқдорда;
6) ишлий ва жамоат бирлашмаларининг (касаба уюшмалари, сиёсий партиялар ва ҳаракатлардан ташқари), хайрия жамғармаларининг мулкда бўлган корхоналар фойдаласидан шу бирлашмалар ва жамғармаларининг уставада белгилаган фаолиятини амалга ошириш учун йўналтирилган ажратмалари суммасига.

Шунингдек тижорат банкларининг солиқ солиналган фойдаси жисмоний шахсларнинг муддатли омонатлари, пластик карточкалар бўйича омонатлар ҳамда жойлаштирилган жамғарма сертификатлари ҳажмларининг кўпайган суммасига бўшган маблағларни ушбу омонатлар бўйича фонд ставкаларини оширишга мақсадли йўналтириш шартли билан камайтирилади.

Юқорида келтирилганлардан ташқари солиқ тўловчилар кўрилган зарарларни кейинги беш йил давомида тақсимлаб ўтказиш орқали солиқ солиналган фойдани камайтиришлари мумкин. Тақсимлаб ўтказилаётган зарарнинг жами миқдори солиқ солиналган фойданинг 50 фоизидан ошмаслиги керак. Бунда солиқ қонунчилигида белгилаган, четгирилиши лозим бўлган харажатларнинг жами даромаддан ошиб кетиши зарар сифатида эътироф этилади.

Солиқ ҳисоботларини тақдим этиш ва солиқни бюджетга тўлаш муддатлари. Юридик шахслар орғиб борувчи якули билан чиқарилган фойда солиғи бўйича солиқ ҳисобини рўйхатдан ўтган жойдаги солиқ идораларига йилнинг ҳар чоратида ҳисобот чоратидан кейинги ойнинг 25 кунидан кечиктирмай, йил якунлари бўйича эса йиллик молиявий ҳисобот тақдим этиладиган муддатда тақдим этадилар.

Фойда солиғи бўйича ҳисоботлар, ҳисоб-китоблар қонуни ҳужжатларида белгилаган шакл ва тартибда тақдим этилади. Юридик шахслар фойда солиғини фойда солиғи бўйича ҳисоботларни топириш учун белгилаган муддатлардан кечиктирмай тўлашлари лозим.

Йилнинг ҳисобот чоратида тахмин қилинаётган солиқ солиналган фойдаси энг кам иш ҳақининг 200 баробаридан кўпроқ миқдорни ташкил этадиган юридик шахслар фойда солиғи бўйича жорий аванс (бўнак) тўловларини ҳар ойнинг 15-кунида йилнинг чорати бўйича тахмин қилинаётган солиқ солиналган фойдага нисбатан ҳисоблаб чиқилган фойда солиғи суммасининг учдан бир қисми миқдорда тўлайди.

Юридик шахслар жорий аванс тўловлар суммасини ҳисоблаб чиқариш учун йилнинг жорий чорати биринчи ойининг 10-кунигача рўйхатдан ўтган жойдаги солиқ органига йилнинг тегишли чоратида тахмин қилинаётган фойда ҳамда белгилаган фойда солиғи ставкаси асосида маълумотнома тақдим этадилар.

Жорий тўловлар белгилаган муддатларгача бюджетга тўланмаса, уларга нисбатан солиқ қонунчилигида кўзда тутилган ҳар бир кечиктирилган кун учун ҳисобланган солиқ суммасига нисбатан 0,05 фоиз миқдорда пеня қўлланилади. Шунингдек тахмин қилинаётган солиқ солиналган фойдага нисбатан ҳисобланган фойда солиғи суммаси топирилган ҳисобот бўйича ҳақиқий фойда солиғи суммасига нисбатан 10 фоиздан кўпроқ камайтирилганда, қуйи солиқ идоралари жорий тўловларни фойда солиғининг ҳақиқий суммасидан келиб чиқиб пеня ҳисоблаган ҳолда қайта ҳисоблайдилар.

Ҳисобот даврида тахмин қилинаётган солиқ солиналган фойдаси энг кам иш ҳақининг 200 баробаридан кам бўлган юридик шахслар чоракда бир марта фойда солиғини тўлайдилар. Улар жорий аванс тўловларини амалга оширмайдилар. Фойда солиғи ҳисоботлари ўсиб бориш тартибда бўлашлигидан олдинги чоракларда тўланган солиқлар ҳисобга олиб борилади.

Ортиқча тўланган солиқ суммаси келгуси тўловларга ўтказилали ёки солиқ тўловчига бошқа солиқлар ва бошқа мажбурий тўловлардан қарзи бўлмаса, ундан ёзма ариза олган кундан бошлаб 30 иш кунни ичида корхонага қайтариллади.

Фойдалан солиқни ҳисоблаш ва бюджетга ўтказиш жавобгарлиги фойдаларидан солиқ тўлаши амалга оширувчи юридик шахслар зиммасига юкланган.

Мавзуга доир масалалар

1-масала. Фойда солиғи тўловчи юридик шахснинг солиқ солиналган фойдаси 350 минг сум бўлган.

Ҳисобот даври учун қўшимча равишда қуйидаги маълумотлар мавжуд:

Корхона томонидан ёш oilалар тоифасига кирувчи ходими олган ипотека кредитлари бадалларини тўлашга йўналтирган маблағ — 38 минг сум.

Ҳисобот даври учун корхона тўлаши лозим бўлган фойда солиғи неча сўмга тенг? (солиқ ставкаси — 10%)

Ечилиши:

1. Республикамиз солиқ қонунчилигига мувофиқ юридик шахсларнинг ёш оилалар тоифасига кирувчи ходимнинг ипотeka кредити бадалларини қонлашга йўналтирган маблағларини фойда солиғи ҳисоблашда солиқ солинадиган фойданинг 10 фоизидан кўн бўлмаган миқдорда чегирини ҳуқуқи берилган. Демак, $350 \text{ минг сўм} \times 10 : 100 = 35 \text{ минг сўмни}$ солиқ солинадиган фойдadan чегирини ҳуқуқи мавжуд. $350 - 35 = 315 \text{ минг сўм}$, солиқ солинадиган базадан 10%ли ставкада $31,5 \text{ миш сўм}$ фойда солиғи бюджетга тўланади.

2-масала. Қуйидаги маълумотлар асосида фойда солиғини ҳисоблаш (минг сўм):

1. Сотилган олинган соф тушум — 3 192;
— шундан экспорт фаолиятидан — 670.
2. Солиқ тўлангуша қалар олинган фойда — 508.
3. Солиқ солинадиган фойдани аниқлашда чегирилмайдиган харажатлар — 312.
4. Олинган дивидендлар — 75.
5. Солиқ бўйича имтиёзлар — 100.

Ечилиши:

1. Амалдаги солиқ қонунчилигига асосан юридик шахсларнинг эркин алмаштириладиган валютадан экспортга имтиёзли ставкалар белгиланган. Демак, имтиёзли ставкаларнинг қайси бирини қўлашни аниқлаш учун экспорт маҳсулотининг умумий сотиш ҳажмидаги салмоғи аниқланади, яъни:

$$(670 : 3192) \times 100 = 20,9\%$$

Ушбу масалада экспорт маҳсулотининг умумий сотиш ҳажмидаги салмоғи 20,9 фоизни ташкил этади. Бундай ҳолда белгиланган фойда солиғи ставкаси 30 фоизга камаяди, яъни:

$$10 \times 30 : 100 = 3, \text{ демак корхона фойда солиғини} \\ 7 \text{ фонзда } (10 - 3) \text{ тўлайди.}$$

$$2. 508 + 312 - 75 - 100 = 645 \text{ минг сўм.} \\ 645 \times 7 : 100 = 45,15 \text{ минг сўм фойда солиғи бюджетга} \\ \text{ўтказилиши лозим.}$$

Ўз-ўзини назорат қилиш учун саволлар

1. Фойда солиғи Ўзбекистонда қачон жорий қилинган?
2. Юридик шахслар фойда солиғини тўловчилар қимлар?
3. Резидент ва норезидент қимлар ва улар қандай тартибда солиққа тортилади?

4. Солиқ объекти ва солиқ солиш базаси қандай аниқланади?
5. Юридик шахслардан олинган фойда солиғи ставкалари қайси мезонлар асосида табақалаштирилган?
6. Маҳсулотини экспорт қилувчи корхоналар учун қандай ставкалар белгиланган?

7. Қандай юридик шахслар фойда солиғидан тўлиқ озод этилади?

8. Юридик шахсларнинг қандай фойдаси юридик шахслар фойда солиғини тўлашдан озод этилади?

9. Солиқ солинадиган фойда қайси суммаларга камайирилади?
10. Солиқ ҳисоботларини топшириш ва солиқни тўлаш тартиби қандай белгиланган?

2.2. ЖИСМОНИЙ ШАХСЛАРДАН ОЛИНАДИГАН ДАРОМАД СОЛИГИ

Жисмоний шахслардан олинган даромад солиғининг моҳияти, солиқ тўловчилар, солиқ объекти ва базаси. Амалдаги қонунчиликка кўра жисмоний шахсларга юридик шахс мақомиши олмагаш Ўзбекистон Республикаси фуқаролари, ажнабий фуқаролар ва фуқаролиғи бўлмаган шахслар кирди. Жисмоний шахслар тўлаётган солиқлар ичида бюджет тушумларидан салмоқли ўринни эгаллайдиган солиқ жисмоний шахслардан олинган даромад солиғидир.

Жисмоний шахслардан олинган даромад солиғи — давлат бюджетни даромад манбаларидан бири бўлиб, у умумдават солиқлари таркибига кирди. Унинг ўзига хос хусусияти шундаки, солиқ жисмоний шахсларнинг бевосита даромадларидан олинади.

Жисмоний шахслардан олинган даромад солиғи 1991 йилда бюджет тушумларининг 6,7 фоизини ташкил этган бўлса, 2000 йилда 13,1 фоизни, 2003 йилда 12,2 фоизни, 2005 йилда 12,6 фоизни ташкил этган, 2007 йилга келиб бу кўрсаткич 12,20 фоизга тенг бўлган.

Бу кўрсаткичлар жисмоний шахслардан олинган даромад солиғи бюджет даромадлари таркибиде аҳамиятли эканлигидан дарак беради.

Солиқ кодексига кўра молия йилида солиқ солинадиган даромадга эга бўлган жисмоний шахслар жисмоний шахслар даромадига солинадиган солиқни тўловчилар ҳисобланади. Солиқ солиш мақсадида жисмоний шахслар резидентлар ва норезидентларга бўлинади.

Ўзбекистон Республикасида доимий янаб турган ёки молия йилида бошланган ёхуд тугайдиган ўн икки ойгача бўлган исталган давр мобайнида 183 кун ёки ушдан

ишлардан ва фуқаролик-хуқуқий шартномалар бўйича олинган даромадлари кирди. Бундан ташқари меҳнатга ҳақ тўлаш тарзидаги даромадларга рағбатлантириш хусусиятига эга бўлган тўловлар, компенсация тўловлари ҳамда ишланмаган вақт учун ҳақ тўлаш тарзидаги даромадлар ҳам кирди. Жисмоний шахсларнинг мулкӣ даромадларига фойзалар, дивидендлар, мол-мулкни ижарага беришдан олинган даромадлар, жисмоний шахсларга тегishли бўлган мол-мулкни сотишдан олинган даромадлар, роялти ва шу каби қонуқчиликда кўзла тутилган даромадлар кирди.

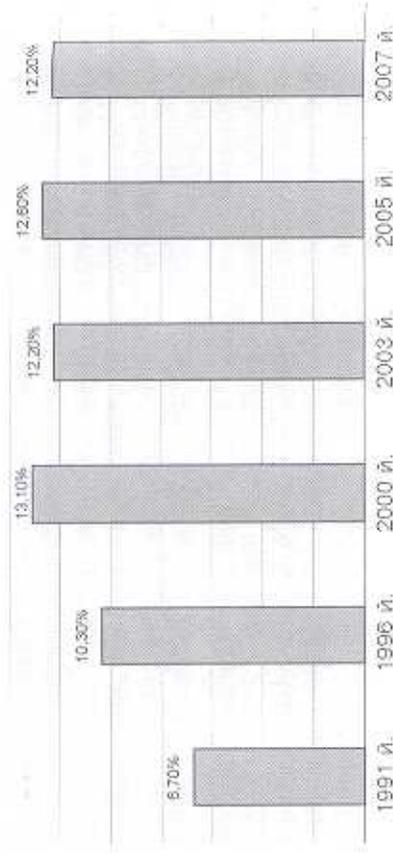
Молдий наф тарзидаги даромадлар жумласига юридик шахс томонидан жисмоний шахс маффаатларини кўзлаб, товарлар (ишлар, хизматлар) ҳақини, мулкӣ хуқуқларни тўлаш, шу жумладан: жисмоний шахсларнинг болаларини мактабга таълим муассасаларида ўқитиш, тарбиялаш; коммунал хизматлар, ходимларга берилган уй-жой ҳақини, уй-жойдан фойдаланиш харажатлари, ётоқхонадаги жойлар ҳақини ёки уларнинг ўрнини қоллаш қийматини тўлаш; озиқ-овқат, ойлик йул чипталари ёки уларнинг ўрнини қоллаш қийматини тўлаш; санаторий-курортларда даволаш иш йўлланмалари қийматини, дам олиш, стационар ва амбулаторияга қатнаб даволашиш ҳақини ёки уларнинг ўрнини қоллаш қийматини тўлаш кабилар кирди.

Жисмоний шахсларнинг бошқа даромадлари жумласига эса давлат ижтимоий суғуртаси бўйича нафақалар, ишсизлик нафақалари, ижтимоий нафақалар ва пенсиялар; стипендиялар; донорлик учун пул мукофотлари; алиментлар; мусобақаларда, кўриқларда, танловларда совринли ўринлар учун бериладиган совринлар, пул мукофотлари; ютуқлар; грашлар; жамғариб бориладиган мажбурий пенсия бадаллари, улар бўйича олинган фойзалар ва бошқа даромадлар кирди.

Жисмоний шахслардан олинадиган даромад солиғи ставкалари. Жисмоний шахслардан олинадиган даромад солиғи прогрессив солиқ ҳисобланади. Ушбу солиқ ставкалари Ўзбекистон Республикаси Президентини қарори билан белгиланади.

Ўзбекистон Республикасининг солиқ қонуқчилиғига кўра жисмоний шахслардан олинадиган даромад солиғи ставкалари куйидаги гуруҳларга бўлинади:

- жисмоний шахсларнинг иш ҳақи, мукофотлар ва бошқа даромадларига солинадиган табақалашган прогрессив солиқ ставкалари;
- жисмоний шахсларнинг дивиденд ва фойз тариқасида олинган даромадига солиқ ставкаси;

2.2.1-диаграмма. Жисмоний шахслардан олинадиган даромад солиғининг давлат бюджети даромадларида тутган ўрни¹

кўпроқ мўддатда Ўзбекистонда турган жисмоний шахс Ўзбекистон Республикасининг резидентини деб қаралади.

Ўзбекистон Республикасининг резидентини бўлган жисмоний шахсларга уларнинг Ўзбекистон Республикасидаги, шунингдек ундан ташқаридаги фаолияти манбаларидан олинган даромадлари бўйича солиқ солинади.

Ўзбекистон Республикасининг резидентини бўлмаган жисмоний шахсларга Ўзбекистон Республикаси ҳудудидagi манбалардан олинган даромадлар бўйича солиқ солинади.

Жисмоний шахсларнинг жами йиллик даромади солиқ солиш объектӣ ҳисобланади. Солиққа тортиладиган база бўлиб жисмоний шахсларнинг жами даромадидан солиқ қонуқчилиғига кўра белгиланган чегирмаларни айириб ташлагандан кейинги қолдиқ сумма ҳисобланади.

Жисмоний шахсларнинг жами йиллик даромадлари таркиби. Жисмоний шахсларнинг жами йиллик даромадига солиқ тўловчи олиши лозим бўлган (олган) ёки текинга олган пул ёхуд бошқа маблағлар кирди. Жумладан:

- 1) меҳнатга ҳақ тўлаш шаклида олинадиган даромадлар;
- 2) жисмоний шахсларнинг мулкӣ даромадлари;
- 3) жисмоний шахсларнинг молдий наф тарзидаги даромадлари;
- 4) бошқа даромадлар.

Меҳнатга ҳақ тўлаш шаклида олинадиган даромадларга жисмоний шахсларнинг меҳнат шартномаси бўйича қилинган

¹ Молия вазирлиғи йиллик ҳисобот материаллари асосида тузилган.

— порезидент жисмоний шахсларнинг даромадларига тўлов манбаида солинадиган солиқ ставкалари;

— имтиёзли солиқ ставкалари.

Солиқ қончилигига биноан 1998 йилдан республика- мизда жисмоний шахсларнинг иш ҳақлари, мукофот пуллари ва бошқа даромадларидан солиқ ставкаси 15, 25, 35, 40, 45 фоиз, яъни 5 поронали қилиб белгиланган эди. 2000 йил- дан бошлаб 4 поронали, яъни 15, 25, 36, 40 фоиз, 2001 йилдан эса 3 пороналига ўтиб, унинг ставкаси 12, 25, 30 фоизни, 2002 йилдан 13, 23, 33 фоиз қилиб белги- ланган эди.

2009 йилдан жисмоний шахсларнинг иш ҳақлари, му- кофот пуллари ва бошқа даромадларидан солиқ ставкаси қуйилган жалвал маълумотлари асосида ҳисобланади (2.2.1- жалвал).

2.2.1-жалвал

Жисмоний шахслардан олинadиган даромад солиғи СТАВКАЛАРИ

Жами даромад миқдори	Солиқ сўммаси
Энг кам иш ҳақининг олти баравари миқдоригача	Даромад сўммасининг 12 фоиз
Энг кам иш ҳақининг олти баравари миқдоридан (+ 1 сўм) ўн баравари миқдоригача	Энг кам иш ҳақининг олти бара- вари миқдоридан олинadиган солиқ + олти баравардан олинadиган сўмманинг 17 фоиз
Энг кам иш ҳақининг ўн баравари миқдоридан (+ 1 сўм) ва ушдан юқори сўмманга	Энг кам иш ҳақининг ўн бара- вари миқдоридан олинadиган солиқ + ўн баравардан ошадиган сўмманинг 22 фоиз

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 1994 йил 12 майдаги 250-сон қарори билан тасдиқланган Ишлаб чиқаришлар, муассасалар, ишлар, касблар, лаво- зимлар бўйича рўйхатга киритилган ўта зарarli, ўта оғир, зарarli ва оғир шарoитли ишларда банд бўлган ходимлар- нинг даромадларига белгиланган ставкалар бўйича солиқ солинади. Бунда юқорида айтиб ўтилган тоифадаги касб- ларда банд бўлган аёллар даромадларидан даромад соли- гининг олти даражаси 20 фоиздан ошмаслиги лoзим.

Ноқулай табиий-иқлим шарoитлари билан боғлиқ бўлган қўшимча тўловларга (қўл ва сувсиз жойларда, баланд тоғлиқ худудларда ишлаганлик учун тўланадиган коэффициентларга)

энг кам ставка бўйича солиқ солинади. Бундан ташқари, корхоналар, муассасалар, ташкилотлар томонидан вақтин- чалиқ қишлоқ хўжалиги ишларига юборилган жисмоний шахсларнинг шу ишларни бажаришдан олинган даромадла- рига ҳам энг кам ставка миқдорига солиқ солинади.

Солиқ солиш мақсадлари учун энг кам иш ҳақининг миқдори йил бошидан эътиборан ортиб (ўсиб) борувчи яқун тарзида ҳисобланади.

Норезидент жисмоний шахсларнинг доимий муассаса билан боғлиқ бўлмаган ҳолда Ўзбекистон Республикасидаги манбадан олган даромадларига уларни тўлаш манбаида четирмаларсиз, қуйидаги ставкалар бўйича солиқ солинади: дивиденд ва фoизлар — 10 фоиз; хагарни сугурталаш ёки қайта сугурталашга тўланган сугурга мукофотлари — 10 фоиз;

Ўзбекистон Республикаси ва бошқа давлатлар ўрғасида ҳаракат қатновида халқаро алоқа учун телекоммуникациялар ёки транспорт хизматлари (фрахтдан даромадлар) — 6 фоиз; роялти, ижарадан келган даромадлар, хизматлар кўрсатишдан келган даромадлар, шу жумладан бошқарув бўйича хизматлар, маслаҳатларга оид ва бошқа даромадлар — 20 фоиз.

Жисмоний шахслардан олинadиган даромад солиғи бўйича имтиёзлар. Солиқ қончилигига кўра жисмоний шахсларнинг солиқ солинадиган даромадига қуйидагилар киритилмайдис:

◆ меҳнат шартномаси бекор қилинганда тўланадиган, энг кам иш ҳақининг ўн икки баравари миқдори доира- сидаги ишдан бўшатилган нафақаси, давлат ижтимоий сугур- таси ва давлат ижтимоий таъминоти бўйича нафақалар, ишсизлик нафақалари, ҳомилдорлик ва туғиш нафақалари (вақтинча меҳнатга қобилиятсизлик нафақалари, шу жум- ладан оиланинг бемор аъзосини парвартириш нафақалари бундан мустасно), шунингдек хайрия ва экология жамғар- малари маблағларидан фуқароларга пул ва натура шаклида берилadиган нафақалар ва бошқа ёрдам турлари.

Бунда энг кам иш ҳақи ҳисоби учун меҳнат шартномаси тўхатилган қушда амал қилган (охирги ишлаган қушдаги) ойлик энг кам иш ҳақининг миқдори қабул қилинади;

◆ олинadиган алиментлар;

◆ олий ўқув юртлири ва ўрта махсус ҳамда хунар- техника ўқув юртлири ҳамда улар базасида ташкил этилган билес мактаблари, шу жумладан олий ва ўрта диний ўқув юртлири томонидан ўз талабаларига ва ўқувчиларига тайин- ланadиган стипендиялар, шунингдек хайрия ва экология жамғармалари маблағларидан таъсис этилadиган стипендиялар;

- ♦ давлат пенсиялари;
- ♦ шахслар қон топишганлик учун, донорликнинг бошқа турлари учун, она сuti топишганлик учун оладингн суммалар, шунингдек тиббиёт муассасаларининг ходимлари қон йиғиб топишганликлари учун оладингн суммалар;
- ♦ фуқароларнинг хорижда ишлашга юборилиши муносабати билан давлат бюджетидан молиялаштириладингн муассасалар ва ташкилотлардан чет эл валютасида оладингн иш ҳақи суммалари ва бошқа суммалар, қонун ҳужжатларида белгиланган суммалар доирасида;

- ♦ жисмоний шахсларнинг хусусий мулк ҳуқуқи асосида ўзларига қарашли бўлган мол-мулкни сотиш натижасида оладингн суммалари, талбиркорлик фаолияти доирасида амалга ошириладингн мол-мулкни сотиш натижасида оладингн даромадлардан ташқари;

- ♦ жисмоний шахсларнинг уй хўжалигида ёки деҳқон хўжалигида етиштирган қорамол, қуён, пугрия, балнқ, паррандаларни ҳам тирик ҳолатда, ҳам уларни суйиб маҳсулотларини хом ва қайта ишланган ҳолда, шунингдек асариччилик маҳсулотларини ва бундай хўжаликда етиштирилган табиий ёки қайта ишланган деҳқончилик маҳсулотларини сотишдан олган даромадлари суммаси. Фуқарола шахсий ёрдамчи хўжалик мавжудлиги маҳаллий давлат ҳокимияти органлари ёки фуқаролар ўзини ўзи бошқариш органларининг маълумотномаси билан тасдиқланади;

- ♦ бир йил мобайнида юридик шахслардан олинган энг кам иш ҳақи миқдорининг олти бараваригача бўлган суммадаги қимматли соғалар қиймати, шунингдек халқаро ҳамда республика танлов ва мусобақаларида олинган соврин буюмлар қийматининг суммаси;

- ♦ мерос қилиб қолдириш ва ҳая қилиш натижасида олинган суммалар ва мол-мулк қиймати, фан, адабиёт ва санъат асарлари муаллифларининг меросхўрлари (ҳуқуқий ворислари) оладингн муаллифлик ҳақи суммалари бундан мустасно;

- ♦ давлат заёмларининг облигациялари ва лотереялар бўйича ютуқлар, шунингдек Ўзбекистон Республикасининг давлат қимматли қоғозлари бўйича фоизлар;

- ♦ фуқароларнинг сугурта бўйича оладингн суммалари;

- ♦ бир йил мобайнида берилган молдий ёрдам суммалари: — фавқулодда ҳолатлар муносабати билан берилдингн молдий ёрдам суммалари — тўлалигича;

- вафот этган холимининг оила аъзоларига ёки онла аъзолари вафот этганлиги муносабати билан холимга бе-

риладиган молдий ёрдам суммалари — энг кам иш ҳақининг йилгирма бараваригача миқдорда;

— бошқа ҳолларда — энг кам иш ҳақининг ўн икки бараваригача миқдорда;

- ♦ депозит сертификатлар бўйича даромадлар, банклардаги ва кредит уюшмаларидаги омонатлар ва давлат хазина мажбуриятлари бўйича фоизлар ва ютуқлар;

- ♦ патент эгаси бўлган жисмоний шахснинг (лицензиарнинг) саноат мулки объектларидан ўз ишлаб чиқаришида фойдаланишдан ёки фойдаланиш бошланган санадан эътиборан амал қилиш муллати доирасида уларга лицензиялар сотишдан, шунингдек лицензиат саноат мулки объектларидан фойдалана бошлаган санадан эътиборан ушбу фойдаланишдан олган даромади суммаси;

- ихтиролар ва селекция ютуғидан — беш йил давомида; — саноат намунасида — уч йил давомида;

- фойдали моделдан — икки йил давомида;

- ♦ болалар лагерлари ва бошқа соғломлаштириш лагерлари, ота-оналарнинг болалари билан дам олишига маҳсус мужалланган санаторий-курорт муассасаларига бориш учун болалар ва ўсмирларга берилдингн йўлланмалар қиймати-ни, шунингдек ўз ходимларининг амбулатория ёки стационар тиббий хизматдан фойдаланиш қийматини тўлиқ ёки қисман компенсациялаш тартибида корхоналар, муассасалар ва ташкилотлар ўз ходимларига ёки улар учун тўлаган суммалар. Кўрсатиб ўтилган тўловлар жумласига ногиронларнинг соғломлаштириш ва санаторий-курорт муассасаларига берилган йўлланмалари қийматини, давлатнинг ва тиббий хизматдан фойдаланиш, ногиронликнинг олдини олиш мақсадида техника воситалари сотиб олиш учун ҳамда ногиронларнинг саломатлигини тиклаш учун қилинган харажатларни тўлиқ ёки қисман тўлаш тартибида корхоналар, муассасалар ва ташкилотлар тўлаган суммалар ҳам кирали;

- ♦ фуқароларнинг иш ҳақи ва солиқ солиналдингн бошқа даромадларининг давлат корхоналари мол-мулкни сотиб олиш, хусусийлаштирилаётган корхоналар акцияларини олиш учун йўналтириладингн суммалари;

- ♦ вақтинчалик бир марталик ишларни бажаришдан олинган даромадлар, башарти бундай ишлар вақтинчалик бир марталик иш билан таъминлаш марказлари кўмагида амалга оширилаётган бўлса;

- ♦ хусусий корхона ва фермер хўжалиги томонидаш солиқлар ва бошқа мажбурий тўловлар тўланганидан кейин

хусусий қорхона мулкдори ва фермер ҳужалигининг бошчилиги иҳтиёрига келиб тушадиган фойда суммаси;

♦ Ўзбекистон Республикасининг давлат мукофотлари ва давлат пули мукофотларига сазовор бўлган жисмоний шахслар олган бирийўла бериладиган пул мукофотлари ёки шунга тенг баҳодаги эсдалик совғаларининг қиймати;

♦ Олимия уйинларида ва бошқа халқаро спорт мусобақаларида совришчи ўринларни эгаллагандлиги учун спортчилар олган бирийўла бериладиган пул мукофотлари;

♦ жамғариб бориладиган мажбурий пенсия бадаллари, улар бўйича фойзли даромадлар, шунингдек жамғариб бориладиган пенсия тўловлари;

♦ жисмоний шахслар томонидан олинган ипотeka кредитлариши ҳамда уларга ҳисобланган фойзаларни қоплаш учун йўналтирилган иш ҳақининг ва солиқ солинадиган бошқа даромадларининг суммалари.

Жисмоний шахсларнинг даромадига солинадиган солиқни тўлашдан қуйдагилар тўлашга озор қилинадилар:

♦ хорижий давлатлар дипломатия ваколатхоналарининг бошлиқлари ва аъзолари ҳамда консуллик муассасаларининг мансабдор шахслари, уларнинг ўзлари билан бирга яшайдиган оила аъзолари, агар улар Ўзбекистон Республикаси фуқароси бўлмаса, — Ўзбекистон Республикасидаги манбалардан олинадиган дипломатлик ва консуллик хизмати билан боғлиқ бўлмаган даромадларидан ташқари барча даромадлари бўйича;

♦ хорижий давлатлар дипломатия ваколатхоналари ва консуллик муассасаларининг маъмурий-техник ходимлари ва уларнинг ўзлари билан бирга яшайдиган оила аъзолари, агар улар Ўзбекистон Республикаси фуқароси бўлмаса ёки Ўзбекистон Республикасида доимий яшамаса, — Ўзбекистон Республикасидаги манбалардан олинадиган дипломатлик ва консуллик хизмати билан боғлиқ бўлмаган даромадларидан ташқари барча даромадлари бўйича;

♦ хорижий давлатлар дипломатия ваколатхоналарига, консуллик муассасаларига хизмат кўрсатадиган ходимлар таркибига кирган шахслар, агар улар Ўзбекистон Республикаси фуқароси бўлмаса ёки Ўзбекистон Республикасида доимий яшамаса, — ўз хизмати юзасидан оладиган барча даромадлари бўйича;

♦ хорижий давлатлар дипломатия ваколатхоналари ва консуллик муассасалари ходимларининг уйларида ишловчилар, агар улар Ўзбекистон Республикаси фуқароси бўлмаса ёки Ўзбекистон Республикасида доимий яшамаса, — ўз хизмати юзасидан оладиган барча даромадлари бўйича;

♦ ҳукуматга қарашли бўлмаган халқаро ташкилотларнинг мансабдор шахслари — агар улар Ўзбекистон Республикаси фуқароси бўлмаса, ушбу ташкилотларда олган даромадлари бўйича;

♦ Мудоффа, Ички ишлар ва Фавқулодда вазиятлар вазирликларининг, Миллий ҳавфсизлик хизматининг ҳарбий хизматчилари, ички ишлар органлари ва бошхона органларининг олдий хизматчилари ва бошлиқлари таркибига мансуб шахслар, шунингдек ўқув ёки синов йиғинларига қақрилган ҳарбий хизматта мажбурлар — хизматни ўташ (хизмат вазифасини бажариш) муносабати билан олган пул таъминоти, пул мукофотлари ва бошқа тўлов суммалари бўйича;

♦ гастроль-концерт фаолияти билан шуғулланиш ҳуқуқини берувчи лицензияси бўлган шахслар гастроль-концерт фаолиятидан олинган даромадлари бўйича;

♦ мансаб даражалари бор прокуратура органлари ходимлари.

Қуйдаги солиқ тўловчиларнинг даромадлари жисмоний шахслар даромадига солинадиган солиқни ҳар бир тулик ой учун энг кам иш ҳақининг тўрт баравари миқдоридан тўлашдан озор этилади:

а) «Ўзбекистон Қахрамони», Совет Иттифоқи Қахрамони, Меҳнат Қахрамони унвонларига сазовор бўлган шахслар, учлада даражадаги Шухрат ордени билан тақдирланган шахслар, уруш ногиронлари ёхуд 1941—1945 йиллардаги уруш даврида ёки ҳарбий хизматнинг бошқа мажбуриятларини бажариш чоғида яраланиш, конгузия бўлиш ёки шикастланиш оқибатида ёхуд фронтда бўлиш билан боғлиқ касаллик туфайли ногирон бўлиб қолган ҳарбий хизматчилар жумласидан бўлган бошқа ногиронлар, собиқ партизанлар жумласидан бўлган ногиронлар, шунингдек пенсия таъминоти бўйича мазкур тоифадаги ҳарбий хизматчиларга тенглаштирилган бошқа ногиронлар;

б) хизматни ҳаркатдаги армия таркибига кирган ҳарбий қисмлар, штаблар ва муассасаларда ўтаган ҳарбий хизматчилар, собиқ партизанлар жумласидан бўлиб, фуқаролар уруши ва 1941—1945 йиллардаги уруш, собиқ СССРни Ҳимоя қилиш бўйича бошқа жанговар операцияларнинг қатнашчилари, 1941—1945 йиллардаги уруш даври меҳнат фронтининг фахрийлари ва концентратив лагерларининг собиқ ёш тутқунлари;

в) Ленинград қамали пайтида 1941 йил 8 сентябрдан 1944 йил 27 январгача бўлган даврда Ленинград шахрида яшлаган фуқаролар;

г) ички ишлар органларининг бошлиқлари ва оқлиқ хизматчилари жумласидан бўлиб, хизмат вазифаларини бажариш чоғида яраланиш, конгузия бўлиш ва шикастланиш оқибатида ногирон бўлиб қолганлар;

д) болаликдан ногирон бўлиб қолганлар, шунингдек I ва II гуруҳ ногиронлари;

е) ўн ва ундан ортиқ боласи бўлган аёллар;

ж) собиқ СССРни ҳимоя қилиш ёхуд ҳарбий хизматнинг бошқа мажбуриятларини бажариш чоғида яраланиш, конгузия бўлиш ёхуд шикастланиш оқибатида ёки фронтда бўлиш билан боғлиқ касаллик туфайли ҳалок бўлган ҳарбий хизматчиларининг ота-оналари ва рафиқалари.

«Ҳалок бўлган аскарнинг беваеси (онаси, отаси)» штампи босилган ёки пенсия гувоҳномасини берган муассаса муҳри ва рақбарининг имзоси билан тасдиқланган тегишли ёзув қайд этилган пенсия гувоҳномаси асосида имтиёз тақдим этилади.

Собиқ СССРни ҳимоя қилиш ёки ҳарбий хизматнинг бошқа мажбуриятларини бажариш чоғида ёхуд фронтда бўлиш билан боғлиқ касаллик туфайли ҳалок бўлган ҳарбий хизматчиларнинг рафиқаларига фақат улар янги турмуш қурмаган тақдирда, имтиёз тақдим этилади;

з) хизматни Афғонистон Республикасида ва жантовар ҳаракатлар олиб борилган бошқа мамлакатларда вақтинча бўлган қўшинларнинг чеклашан конгизенти таркибидан ўтган ҳарбий хизматчилар ҳамда ўқув ва синов йитинларига чақирилган ҳарбий хизматта мажбурлар;

и) Чернобыль АЭСдаги фалокат оқибатида жабр кўрган шахслар.

Тиббий-меҳнат экспертиза комиссияси маълумотномаси, ногироннинг махсус гувоҳномаси, Чернобыль АЭСдаги авария оқибатларини тугатиш интирокчисининг гувоҳномаси, шунингдек имтиёз тақдим этилишида асос ҳисобланадиган бошқа ваколатли органлар томонидан берилган ҳужжатлар асосида имтиёз берилши;

к) икки ва ундан ортиқ ўн олти ёшга тўлмаган болалари бор ёлғиз оналар.

Меҳнат ва ижтимоий таъминот органлари томонидан бериладиган «ёлғиз онанинг шахсий дафтарчаси» асосида имтиёз берилди;

л) икки ва ундан ортиқ боласи бор ва боқувчисини йўқотганлик учун пенсия олмайдиган бева аёл ва бева эркаклар.

Турмуш ўртоғи (аёли) вафот этганлиги тўғрисидаги гувоҳнома ва болалар туғилганлиги тўғрисидаги гувоҳнома

ҳамда янги турмуш қурмаганлиги, боқувчисини йўқотганлиги туфайли пенсиясини тайинланмаганлиги тўғрисида меҳнат ва ижтимоий таъминот органларининг маълумотномаси имтиёз берилишида асос ҳисобланади;

м) болалигидан ногирон бўлган ва доимий парваришни талаб қилдиган фарзанди билан бирга яшаб, уни тарбиялаётган ота-онасидан бири.

Жисмоний шахсларнинг имтиёзларга бўлган ҳуқуқи улар ҳисобот йили учун тегишли ҳужжатларни солиқ органларига тақдим этилишида вужудга келади.

Солиқни ҳисоблаб чиқариш тартиби. Асосий иш жойидан олинмаган меҳнат ҳақи тўловлари ва бошқа тўловлардан жисмоний шахсларнинг даромадларига солинадиган солиқни ҳисоблаб чиқариш йил бошидан ўсиб борувчи яқун билан уларни ҳисоблаб ёзишнинг боришига қараб солиқ солинадиган жами даромад суммасидан белгиланган ставкаларда амалга оширилади. Жисмоний шахслардан олинмаган даромад солиғининг ҳисоблаб чиқарилган суммаси солиқ солинадиган даромаднинг бир фоизи миқдорда жисмоний шахсларнинг шахсий жамғариб борилмаган пенсия ҳисоб-варақаларига ўтказиладиган ҳар ойлик мажбурий бадаллар суммасига камайтирилади.

Фуқаро бир йил мобайнида асосий иш (хизмат, ўқш) жойини ўзгартирса, у янги иш жойидаги бухгалтерияга дастлабки иш ҳақи олгунига қадар белгиланган шакл бўйича жорий йилда тўланган даромадлар ҳамда ушлаб қолинган солиқ суммаси ҳақидаги маълумотномани тақдим этиши шарт.

Янги иш жойи бўйича солиқни ҳисоблаб чиқариш тақдим йили бошидан илгарити ва янги иш жойида олинган жами даромаддан келиб чиққан ҳолда амалга оширилади.

Аввалги иш жойидан маълумотнома тақдим этилмаган ёки солиқ тўловчининг идентификация рақами тақдим этилмаган ҳолларда солиқ солинадиган даромадан энг юқори ставка бўйича солиқ ундирилади. Маълумотнома кейинроқ тақдим этилса, у ҳолда ундирилган энг белгиланган тартибда қайта ҳисоб-китоб қилинади.

Жисмоний шахсларнинг даромадига солинадиган солиқни ушлаб қолиш ва бюджетга ўтказиш учун юридик шахс жавобгардир. Солиқ суммаси ушлаб қолинмаганда юридик шахс ушлаб қолинмаган солиқ суммасини ҳамда у билан боғлиқ жарима ва пеняларни бюджетга тўлаши шарт.

Жисмоний шахсларнинг даромадларига декларация усулида солиқ солиш тартиби. Декларация — солиқ идораларига

солиқ тўловчи жисмоний шахслар томонидан тошғириланган ва ўз ичига олинган даромадлар ва ушбу даромадлар билан боғлиқ харажатлар ҳақидаги маълумотларни ақс эттирилган ҳамда солиқ тўловчининг ҳисобланган солиқларни ихтиёрий равишда ва белгиланган вақтда давлат бюджетига тўлашга мажбур этилган ҳужжат ҳисобланади.

Солиқ кодексига кўра жисмоний шахсларнинг жами йиллик даромади ҳақидаги декларация куйидаги ҳолларда солиқ органларига топширилади:

а) мулкий даромад, фан, адабиёт ва санъат асарларини яратганлик ҳамда улардан фойдаланганлик учун муаллифлик ҳақи тариқасида олинган даромад (агар бундай даромадларга тўлов манбаида солиқ солилмаган бўлса);

б) асосий бўлмаган иш жойидан (Ўзбекистон Республикасидаги, шунингдек унинг ҳудудидан ташқаридаги манбалардан) даромад олган жисмоний шахслар томонидан (асосий бўлмаган иш жойидаги меҳнат тўлови бўйича даромад олувчи жисмоний шахс бухгалтерияга энг юқори ставка бўйича даромадидан солиқ ушлаб қолиниши ҳақида ариза топширганлар бундан мустасно);

в) резидент — чет эллик жисмоний шахслар томонидан. Жисмоний шахслар доимий истиқомат жойидаги давлат солиқ хизмати органларига жами йиллик даромадлари ҳақида декларацияни куйидаги муддатларда тақдим этишлари керак: асосий бўлмаган иш жойидан даромад олган резидент — жисмоний шахслар ҳисобот йилидан кейинги йилнинг 1 апрелидан кечиктирмай;

резидент — чет эллик жисмоний шахслар назарда тутилган даромадлар ҳақида — Ўзбекистон Республикасига келган кундан бошлаб бир ой мобайнида белгиланган шаклда.

Жисмоний шахсларнинг даромадига солинадиган солиқларни тўлаш чоғида декларация тошғирини орқали солиқлар куйидаги муддатларда тўланади:

а) асосий бўлмаган иш жойидан даромад олган резидент — жисмоний шахслар — жами йиллик даромад ҳақидаги декларация маълумотлари бўйича ҳисобот йилидан кейинги йилнинг 1 июнидан кечикмай, йил мобайнида қайта ҳисобланганга эса, — декларация давлат солиқ хизмати органларига тақдим этилган кундан эътиборан бир ой ичида;

б) жисмоний шахслар — Ўзбекистон Республикасининг резидентлари ҳисоблаб чиқарилган даромад солигини хоризжий давлатга жойлашган банк ҳисобварағидан чет эл валютасида тўлаши мумкин. Бунда жисмоний шахслардан олинган, миллий валютада ифозаланган солиқ жисмоний шахслардан

олинган даромад солиги тўланган санала Ўзбекистон Республикаси Марказий банки томонидан белгиланган курс бўйича чет эл валютасида қайта ҳисоблаб чиқилади.

Мавзуга доир масалалар

1-масала. Жисмоний шахсга 2009 йилнинг январь ва февраль ойларида 274 000 сўм (137 000 + 137 000) иш ҳақи ҳисобланган. Шунингдек февраль ойида 70 000 сўм мукофот берилган. Жисмоний шахсдан январь ва февраль ойларида ушланиши лозим бўлган солиқ суммасини ҳисобланг.

2-масала. II гуруҳ ногиронига 2009 йил январь ва февраль ойларида 375 000 сўм (180 000 + 195 000) иш ҳақи ҳисобланган. Январь ойида 8 140,8 сўм солиқ ушланган. Февраль ойида ушланиши лозим бўлган солиқ суммасини ҳисобланг.

Ўз-ўзини назорат қилиш учун саваллар

1. Жисмоний шахслардан олинган даромад солигининг моҳиятини тушунириб беринг.
2. Резидент ва норезидентлар кимлар?
3. Жисмоний шахслардан олинган даромад солигининг ўзига хос хусусиятлари нимада?
4. Жисмоний шахслардан олинган даромад солиги бюджет даромадлари таркибига қандай аҳамиятга эга?
5. Жисмоний шахслардан олинган даромад солигининг тўловчилари кимлар?
6. Жисмоний шахсларнинг жами йиллик даромадларига қайси даромад турлари кирали?
7. Жисмоний шахслардан олинган даромад солиги ставкалари қайси мезонлар асосида белгиланади?
8. Меҳнатга ҳақ тўлаш шаклида олинган даромадлар таркибига қандай даромадлар кирали?
9. Жисмоний шахсларнинг мулкий даромадларига солиқ ставкалари қандай белгиланади?
10. Норезидент жисмоний шахсларнинг даромадларига тўлов манбаида қандай тартибда солиқ ставкалари қўлланилади?
11. Қайси жисмоний шахсларнинг даромадлари ҳар бир тўлиқ ой учун энг кам иш ҳақининг түрт баравари миқдорига солиқдан озол этилади?
12. Ўта зарарли, ўта оғир, зарарли ва оғир шароитли ишларга банд бўлган аёл ҳолимлар даромадларига даромад солиги даражаси қандай?
13. Жисмоний шахсларнинг даромадларини декларация усулида солиқ солини тартибини тушунириб беринг.

2.3. КЎШИЛГАН ҚИЙМАТ СОЛИГИ

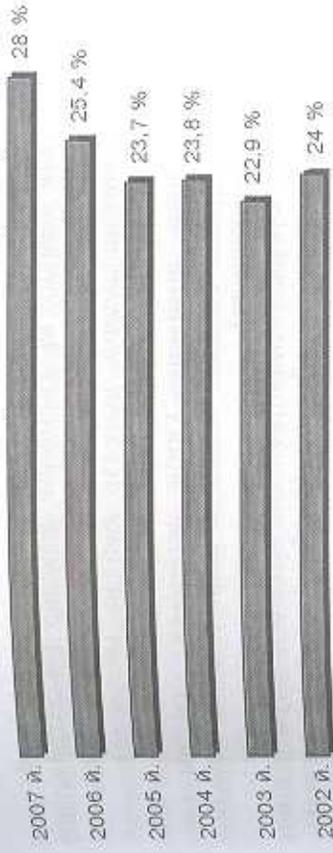
Кўшилган қиймат солиғи ҳақида тушулча. Солиқнинг иқтисодий моҳияти ва унинг жорий қилиниши. Кўшилган қиймат солиғи ҳар бир ишлаб чиқариш босқичида ва реализация жараёнида ундириладиган кўп қиррали солиқдир. Корхона кундалик ҳужалик фаолиятида маҳсулот етказиб берувчилардан товар ва хом ашё соғиб олади ва улардан маҳсулот ёки иш, хизматлар ишлаб чиқаради. Демак, қайта ишлаб чиқариш, ишлаб чиқариш ва сотишда кўшилган қиймат яратилади.

Кўшилган қиймат ўзининг *иқтисодий моҳиятига* кўра, сотилган маҳсулотлар, бажарилган ишлар ва кўрсатилган хизматларнинг қиймати билан ишлаб чиқариш жараёнида истеъмол қилинган товарлар, хом ашёлар ва хизматларнинг қиймати ўртасидаги фарқдан иборатдир. Табиийки, ишлаб чиқариш жараёнида ва кейинчалик меҳнат тақсимоти натижасида маълум бир товар бозорга олиб чиқилгунга қалар ишлаб чиқариш ва муомала жараёнидаги бир нечта босқичлардан ўташи, бу босқичларнинг ҳар бирида кўшилган қиймат яратилади.

Кўшилган қиймат солиғини давлат бюджетининг даромад қисмига жалб қилиш ғояси дастлаб XX асрнинг бошларида юзга келди. Бу таклифни биричи марта Германия бюджет амалиётида жорий этишни 1919 йилда Вильгельм фон Сименс илгари сурди.

Кўшилган қиймат солиғини амалиётга жорий этиш ва ундириш механизми биричи марта француз молиячиси М. Лоре томонидан ишлаб чиқилди. Аммо кўшилган қиймат солиғи М. Лореннинг таклифидан сунг ўтган 10 йилдан ортиқ вақт мобайнида тажриба учун таклиф этилган шаклда қўлланилди. Францияда кўшилган қиймат солиғи ҳақиқатда 1968 йилдан бошлаб жорий этилди.

Хозирги вақтда кўшилган қиймат солиғи Европа Иттифоқига аъзо бўлган мамлакатлар давлат бюджетларининг даромадларини шакллантиришда муҳим ўрин эгаллайди. Европа мамлакатларида эгри солиқларнинг роли АҚШ, Япония, Канада ва Австралияга қараганда юқорилар. Европа мамлакатларида жами солиқ тушумларининг ҳажмида эгри солиқларнинг салмоғи 40 фонздан юқори бўлиб, айрим мамлакатларда 50 фоизни ташкил этади. Мааскур кўрсаткич 50 фонздан юқори бўлган мамлакатлар гуруҳига Мексика, Туркия ва Корей қирали. АҚШ, Япония, Канада ва Австралияда эса ушбу кўрсаткич 25–30 фоизни ташкил қилади.

2.3.1-диаграмма. 2002–2007 йилларда давлат бюджети даромадларида кўшилган қиймат солиғи ўлушининг ўзгариш динамикаси

Ўзбекистон солиқ тизимида кўшилган қиймат солиғи 1992 йилдан буён амал қилмоқда. Ушбу солиқ оборотдан олинадиган солиқ ва сотувдан олинадиган солиқлар ўрнига актив солиғи билан биргаликда киритилган. Бу солиқ оборот солиғидан фарқли равишда фақат кўшилган қийматдан ундирилади. Оборот солиғи эса бир мартаба умумий оборотдан олинар эди.

Ўзбекистон Республикаси давлат бюджетининг даромад манбаи сифатида кўшилган қиймат солиғи хозирга қадар ўзининг муҳим ўрнини ва амалий аҳамиятини сақлаб келаяпти. Ушбу солиқ бюджет даромадларининг энг юқори қисmini ташкил этадиган солиқ тури ҳисобланади.

Маълумотларнинг кўрсатишича, кўшилган қиймат солиғининг давлат бюджети даромадларидаги улуши ўсиш тенденциясига эга, ушбу кўрсаткич 2002 йилда 24 фоизни ташкил этган бўлса, 2007 йилда 28 фоизни ташкил этган, яъни 4 пунктга ошган.

Солиқ тўловчилар, солиқ солиш объекти ва солиқ ставкалари. Кўшилган қиймат солиғининг тўловчилари бўлиб амалдаги қонуи ҳужжатларига асосан бюджет олдидан ушбу солиқнинг ҳисоб-китобини амалга оширувчи ташбиркорлик фаолияти билан шуғулланувчи юридик шахслар ҳисобланади. Жумладан:

- 1) солиқ солинадиган оборотларга эга бўлган юридик шахслар;
- 2) Ўзбекистон Республикаси президенти томонидан амалга ошириладиган солиқ солинадиган оборотлар учун кўшилган қиймат солиғи тўлаш бўйича мажбурий юклатиладиган юридик шахслар;

3) товарларни Ўзбекистон Республикаси ҳудудига импорт қилувчи юридик ва jisмоний шахслар (ўз эҳтиёжлари учун божсиз олиб кириш нормалари доирасида товарлар олиб кирувчи jisмоний шахслар бушдан мустасно);

4) олдий ширкат солиқ солинадиган оборотларни амалда ошираётганда зинмасига унинг ишларини юритиш юқлатилган (ишончли шахс) олдий ширкат шартномасининг шериги (инштирокчиси).

Амалдаги Солиқ кодексининг 198-моддасига кўра қўшилган қиймат солиғининг объекти бўлиб товар (иш, хизмат)ларни реализация қилиш обороти ҳамда товарларнинг импорти ҳисобланади.

Товарларни (иш ва хизматларни) реализация қилиш обороти деганда — юқлаб жўнатилган товарлар (иш ва хизматлар) қиймати тушунилади, яъни юқлаб жўнатилган товарлар (иш ва хизматлар) учун маблағ келиб тушиши даврдан қагъи назар корхона қўшилган қиймат солиғи бўйича бюджет олдида ҳисоб-китобларни амалга ошириши шарт.

Солиқ солинадиган импорт деганда эса — Ўзбекистон Республикасининг божхона ҳудудига олиб кириладиган товарлар тушунилади (қўшилган қиймат солиғидан озод этилган импорт товарлардан ташқари).

Ўзбекистон Республикасида қўшилган қиймат солиғи ставкаси 1992 йилда 30 фоизни ташкил қилгани ҳолда, бутунга қадар бир неча марта ўзгартрилди. Жумладан, 1996 йилда 17 фоизли, 1997 йилда 18 фоизли, айрим озик-овқат маҳсулотлари турларига (ун, нон, гўшт, сут ва сут маҳсулотлари) эса камайтирилган 10 фоизли ставка белгиланди. 1999 йилда республикада қўшилган қиймат солиғининг 3 хил ставкаси (20%, 15% ва 0%) амалда қўлланилди. 2000 йилдан ҳозирги қушгача Солиқ кодексига кўра республикада 20 фоизли ва ноль даражали ставка қўлланилиб келмоқда. Умуман олганда ноль даражали ставка деганда корхона ишлаб чиқараётган товарларнинг (бажарилган иш, хизматларнинг) қийматига қўшилган қиймат солиғи қўлланилмайди, яъни «ноль» га тенг бўлади.

Ноль даражали ставка бўйича қуйидагиларга солиқ солинади:

- товарларнинг, шунингдек, Ўзбекистон Республикаси ҳудудидан ташқарида бажариладиган ишларнинг (кўрсатилган хизматларнинг) эркин конвергация қилинадиган валютадаги экспортга, шу жумладан, Мустақил Давлатлар Ҳаммустиғи (МДҲ) мамлакатларига етказиб берилишида.

агар Ўзбекистон Республикасининг халқаро шартномаларида бошқача қоида назарда тутилмаган бўлса.

Айрим МДҲ давлатларида бу тартиб бошқача. Масалан: Арманистон, Тожикистон, Туркменистонда МДҲ давлатларидан ташқарига экспорт солиққа тортилмайди, ноль даражали ставка ҳам қўлланилмайди. Қозонистонда эса МДҲдан ташқарига экспорт ноль даражали ставкада солиққа тортилади;

- чет эл дипломатик ваколатхоналари ҳамда уларга тенглаштирилган ваколатхоналарнинг расмий фойдаланиши учун реализация қилинаётган товар (иш ва хизмат)ларга;
- сув таъминоти, иссиқлик таъминоти, канализация ва газ таъминоти бўйича аҳолига кўрсатиладиган коммунал хизматларга;

- хорижий давлатларнинг Ўзбекистон Республикаси ҳудуди орқали олиб ўтиладиган транзит юқларини ташити бўйича кўрсатиладиган хизматларга, жумладан йўловчилар, бағажлар ва почтани халқаро йўналишида ташити.

Қўшилган қиймат солиғидан озод бўлган (имтиёзли) оборотлардан фарқли ноль даражали ставка қўлланилганда қўшилган қиймат солиғи товарларнинг ташархига олиб борилмасдан, ҳисобга киритилади.

Агарда ҳисобот даврида ҳисобга киритилиши лозим бўлган қўшилган қиймат солиғи суммасидан ноль даражали ставкада ҳисобланиши лозим бўлган қўшилган қиймат солиғининг суммаси қиймати жиҳатидан кўп бўлса, у ҳолда ориқча сумма солиқ тўловчининг бошқа солиқ ва тўловлар бўйича қарзи бўлмаган тақдирда, унга белгиланган тартибда қайтарилади.

Солиқ имтиёзлари. Қўшилган қиймат солиғидан бошқа солиқ турларига нисбатан кўпроқ имтиёзлар кўзда тутилган бўлиб, улар Солиқ кодексига тўрт гуруҳга бўлиб берилган. Улар:

1) солиқдан озод этиладиган товарларни (ишларни, хизматларни) реализация қилиш обороти (208-модда);

2) солиқдан озод қилинадиган молиявий хизматлар (209-модда);

3) солиқдан озод этиладиган сугурга хизматлари (210-модда);

4) солиқдан озод этиладиган импорт (211-модда). **Қўшилган қиймат солиғидан қуйидаги товарларни (ишларни, хизматларни) реализация қилиш оборотлари озод этилади:**

— давлат органлари, фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари ҳамда бошқа ваколатли ташкилотлар томо-

— санаторий-курорт, соғломлаштириш, туристик-экскурсия хизматлари ва болалар дам олиш оромгоҳларининг хизматлари, шунингдек жисмоний тарбия ва спорт муассасаларининг тегишли хужжатлар билан расмийлаштирилган хизматлари;

— гидрометеорология ва аэрология ишлари;

— геология ва топография ишлари;

— Ўзбекистон Миллий телерадиокоманиациясининг, унинг таркибига кирувчи корхоналар ва ташкилотларнинг ҳамда Ўзбекистон Миллий ахборот агентлигининг асосий фаолиятига доир маҳсулот ва хизматлар;

— Ўзбекистон Республикаси ҳудудидан экспорт қилинаётган товарларни ташин, юклаш, тушириш, қайта юклаш, экспедиция қилишга доир хизматлар, ишлар;

— ногиронларнинг жамоат бирлашмалари, «Нурулий» жамғармаси ва «Ўзбекистон чернобилчилари» ассоциацияси муқофда бўлган, ишловчилари умумий сонининг камда 50 фоизини ногиронлар ташкил этувчи юридик шахслар томонидан ишлаб чиқарилаётган товарлар (ишлар, хизматлар), бундан воситачилик, савдо, тайёрлов, таъминот-сотиш фаолиятини амалга ошириш бўйича реализация қилиш оборотлари мустасно;

— Ўзбекистон Республикасининг халқаро шартномалари бўйича халқаро ва чет эл ҳукумат молия ташкилотлари томонидан берилган қарзлар (кредитлар), юридик шахслар оладиган, шунингдек грантлар ҳисобига олинган товарлар (ишлар, хизматлар);

— уй-жой фондини сақлаш ва таъмирлаш юзасидан аҳолига кўрсатилаётган хизматлар;

— аҳолини электр энергияси билан таъминлаш;

— давлат тилини ва давлат тилида иш юритишни ўргатиш хизматлари;

— ўзи етиштирган қишлоқ хўжалиги маҳсулоти;

— ички ишлар органлари ҳузуридаги кўриқлов бўлинмалари хизматлари;

— бошқа қонуи хужжатларида назарда тутилган оборотлар.

Молиявий хизматларнинг қуйидаги турлари қўшилган қиймат солиғидан озод этилган:

— тўловлар, ўтказмалар, қарз мажбуриятлари, чеклар ва тўлов воситалари билан боғлиқ операциялар, инкассо бўйича операциялар;

— Миллий валюта ва чет эл валютаси билан боғлиқ операциялар;

— санаторий-курорт, соғломлаштириш, туристик-экскурсия хизматлари ва болалар дам олиш оромгоҳларининг хизматлари, шунингдек жисмоний тарбия ва спорт муассасаларининг тегишли хужжатлар билан расмийлаштирилган хизматлари;

— гидрометеорология ва аэрология ишлари;

— геология ва топография ишлари;

— Ўзбекистон Миллий телерадиокоманиациясининг, унинг таркибига кирувчи корхоналар ва ташкилотларнинг ҳамда Ўзбекистон Миллий ахборот агентлигининг асосий фаолиятига доир маҳсулот ва хизматлар;

— Ўзбекистон Республикаси ҳудудидан экспорт қилинаётган товарларни ташин, юклаш, тушириш, қайта юклаш, экспедиция қилишга доир хизматлар, ишлар;

— ногиронларнинг жамоат бирлашмалари, «Нурулий» жамғармаси ва «Ўзбекистон чернобилчилари» ассоциацияси муқофда бўлган, ишловчилари умумий сонининг камда 50 фоизини ногиронлар ташкил этувчи юридик шахслар томонидан ишлаб чиқарилаётган товарлар (ишлар, хизматлар), бундан воситачилик, савдо, тайёрлов, таъминот-сотиш фаолиятини амалга ошириш бўйича реализация қилиш оборотлари мустасно;

— Ўзбекистон Республикасининг халқаро шартномалари бўйича халқаро ва чет эл ҳукумат молия ташкилотлари томонидан берилган қарзлар (кредитлар), юридик шахслар оладиган, шунингдек грантлар ҳисобига олинган товарлар (ишлар, хизматлар);

— уй-жой фондини сақлаш ва таъмирлаш юзасидан аҳолига кўрсатилаётган хизматлар;

— аҳолини электр энергияси билан таъминлаш;

— давлат тилини ва давлат тилида иш юритишни ўргатиш хизматлари;

— ўзи етиштирган қишлоқ хўжалиги маҳсулоти;

— ички ишлар органлари ҳузуридаги кўриқлов бўлинмалари хизматлари;

— бошқа қонуи хужжатларида назарда тутилган оборотлар.

Молиявий хизматларнинг қуйидаги турлари қўшилган қиймат солиғидан озод этилган:

— тўловлар, ўтказмалар, қарз мажбуриятлари, чеклар ва тўлов воситалари билан боғлиқ операциялар, инкассо бўйича операциялар;

— Миллий валюта ва чет эл валютаси билан боғлиқ операциялар;

— қимматли қоғозлар (акциялар, облигациялар ва бошқа қимматли қоғозлар) билан боғлиқ операциялар;
— аккредитивлар очиниш ва уларга хизмат кўрсатиш;
— пул маблағларини конвертация қилиш бўйича операциялар;

— чет эл валютаси билан айирбошлаш операцияларини ташкил этиш;

— касса операциялари (банкнот ва тангаларни қабул қилиб олиш, бериш, қайта ҳисоблаб чиқиш, майдалаб бериш, алмаштириш, саралаш ва сақлаш);

— форфейтинг ва факторинг операциялари;

— ломбард операциялари (гаровга қўйилган мол-мулкка қисқа муддатли кредитлар бериш);

— жамғариб бориладиган пенсия тизими маблағларининг обороти;

— бошқа оборотлар.

Кўшилган қиймат солиғидан озод этилган сугурта хизматлари бўлиб қуйидагилар ҳисобланади:

1) сугурта бозорининг профессионал иштирокчиси қуйидагиларни олаётган, қўшилган қиймат солиғидан озод қилинади:

а) сугурта қилиш, биргаликда сугурта қилиш ва қайта сугурта қилиш шартномалари бўйича сугурта мукофотлари;

б) қайта сугурта қилишга топширилган шартномалар бўйича воситачилик ҳақи ва танъемалар;

в) сугурта агенти, сугурта ва қайта сугурта брокери, сюрвейёр ҳамда сугурта бозорининг бошқа профессионал иштирокчиларининг хизматлари учун воситачилик ҳақи;

г) қайта сугурта қилишга топширилган шартномалар бўйича сугурта тўловлари улушининг қайта сугурталовчилар томонидан тўланадиган тўлови;

д) сугурта қилиш, биргаликда сугурта қилиш ва қайта сугурта қилиш шартномалари бўйича учинчи шахслардан суброгация (регресс) тартибда талаб қилиш бўйича даромадлар;

е) сугурта бозорининг профессионал иштирокчилари (актуарийлар, ажастерлар, сюрвейёрлар, ассистанс хизматлари ва шу синтарилар) кўрсатган хизматлардан олинган даромадлар;

ж) қайта сугурта қилиш шартномалари бўйича лево мукофотларига ҳисобланган ҳамда қайта сугурта қилдирувчи томонидан қайта сугурталовчига ўтказилган фонслар;

з) ҳаётни сугурта қилиш шартномалари бўйича сугурта қилдирувчилар тақдим этган заёмлардан олинган даромадлар;

и) сугурталовчининг (қайта сугурталовчининг) инвестиция фаолиятидан олинган даромадлар, шу жумладан сугурта резервлари ва сугурта фонслари маблағларини инвестициялашдан олинган даромадлар;

к) сугурта қилиш, биргаликда сугурта қилиш ва қайта сугурта қилиш шартномалари бўйича франшизаларни қондан олинган даромадлар;

л) қонун ҳужжатларига мувофиқ сугурталовчига ўтган, сугурта қилдирувчининг (наф олувчининг) етказилган зарар учун жавобгар шахслардан талаб қилиш ҳуқуқини реал-залия қилишдан олинган даромадлар;

м) қайта сугурта қилиш шартномалари муддатидан илгари тугатилган тақдирда, улар бўйича сугурта мукофотларининг қайтариб берилган қисми суммалари;

н) бевосита сугурта фаолиятини амалга оширишдан олинган бошқа даромадлар;

2) сугурта қилдирувчи (наф олувчи) қуйидагиларни олаётган, қўшилган қиймат солиғидан озод қилинади:

а) сугурта тўлови (сугурта товони);

б) превентив талбирлар ўтказиш учун бериладиган маблағлар;

в) сугурта қилиш шартномаси зарарсиз амал қилиши учун сугурталовчи тўлайдиган маблағлар;

г) сугурта қилиш шартномасига мувофиқ бошқа маблағлар.

Товарларни импорт қилишда қуйидаги ҳолларда қўшилган қиймат солиғидан озод этилади:

1) jisмоний шахслар томонидан товарларни божсиз олиб киришнинг божхона тўғрисидаги қонун ҳужжатларида тасдиқланган нормалари доирасида олиб кириладиган товарлар;

2) чет эл дипломатик ваколатхоналари ва уларга тенглаштирилган ваколатхоналар расмий фойдаланиши учун, шунингдек ушбу ваколатхоналарнинг дипломатик ва маъмурий-техник ходимлари, шу жумладан уларнинг ўзлари билан бирга яшайдиган оила аъзолари шахсий фойдаланиши учун мўлжалланган товарлар;

3) Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси томонидан белгиланган тартибда инсонпарварлик ёрдами тариқасида олиб кириладиган товарлар;

4) давлатлар, ҳукуматлар, халқаро ташкилотлар томонидан хайрия ёрдами мақсадида, шу жумладан техник кўмак кўрсатиш мақсадида олиб кириладиган товарлар;

5) давлатлар, ҳукуматлар ва халқаро ташкилотлар томонидан берилган грант маблағлари ҳисобидан олиб кириладиган товарлар;

6) дори воситалари ва тиббий (ветеринария) буюмлари, шушишдек дори воситалари ва тиббий (ветеринария) буюмлари ишлаб чиқариш учун олиб кириладиган хом ашё;

7) Ўзбекистон Республикаси ҳудудига қонун ҳужжатларида мувофиқ тасдиқланган рўйхат бўйича олиб кирилган мувофиқ асбоб-ускуналар, шунингдек бутловчи буюмлар ва эҳтиёт қисмлар, агар уларни етказиб бериш технологик асбоб-ускуналарни сўзлаб бериш контракт шартларида назарда тутилган бўлса. Импорт қилинган технологик асбоб-ускуналар олиб кирилган пайтдан эътиборан уч йил мобайнида экспортга реализация қилинган ёки текин берилган тақдирда, мазкур имтиёзнинг амал қилиши имтиёз қўлланилган бутун давр учун қўшилган қиймат солиғи тўлаш бўйича мажбуриятлар тикланган ҳолда бекор қилинади;

8) инвестор билан давлат мулкни бошқариш бўйича ваколатли давлат органи ўртасида тузилган шартномага мувофиқ инвестиция мажбуриятлари сифатида олиб кирилган мол-мулк;

9) ваколатли давлат органининг ёзма шаклдаги таслиги мавжуд бўлган тақдирда, телекоммуникациялар операторлари ва тезкор-қидирув тadbирлари тизимининг техник воситаларини сертификатлаштириш бўйича махсус орган томонидан олинган тезкор-қидирув тadbирлари тизимининг техник воситалари;

10) болалар пойабзали ишлаб чиқаришга ихтисослашган чет эл инвестициялари иштирокидаги корхоналар ўз ишлаб чиқаришида фойдаланиш учун олиб кираётган хом ашё, материаллар ва ярим маҳсулот.

Қўшилган қиймат солиғини бюджетга тўлаш ва ҳисоб-китобларни тақдим этиш муддатлари. Қўшилган қиймат солиғи бўйича ҳисоб-китобларни корхона ортиб борувчи яқун билан рўйхатдан ўтган жойидаги давлат солиқ иловаларига ҳар ойда, ҳисобот ойидан кейинги ойнинг 25-кунидан кечиктирмасдан ва йил якунлари бўйича йиллик молиявий ҳисоботни топшириш муддатида қўшилган қиймат солиғини тўловчилари ҳисобланган микрофирма ва кичик корхоналар йилнинг ҳар чорагида ҳисобот давридан кейинги ойнинг 25-кунидан кечиктирмай, йил якунлари бўйича эса йиллик молиявий ҳисобот топширилган муддатда белгиланган шаклда тақдим этилади.

Солиқ тўловчилар қўшилган қиймат солиғининг ҳисоб-китоблари билан бир вақтда ҳисобот даври мобайнида олинган товарлар (ишлар, хизматлар) бўйича ҳисобварақ-

фактуралар реестрини ҳам тақдим этидилар. Ҳисобварақ-фактуралар реестрининг шакли Давлат солиқ қўмитаси томонидан белгиланади.

Корхоналар қўшилган қиймат солиғини солиқ ҳисоботини топширган кундан кечиктирмай тегишли даврдаги ҳақиқий сотиш оборотидан келиб чиқиб тўлайди. Агар корхона ҳисобланган солиқ суммасини бюджетга ўз вақтида ўтказиб бермаса, бундай ҳолатда давлат солиқ идоралари масъул ходимлари томонидан ҳисобланган солиқ суммасига нисбатан кечиктирилган ҳар бир кун учун 0,05 фоиз миқдорда пеня (молиявий жазо) қўлланилишига олиб келади. Бунда корхона раҳбариятига нисбатан маъмурий жора қўлланилмайди.

1998 йил 1 январдан Ўзбекистондаги барча корхоналар ва ташкилотлар учун, шу жумладан солиқ солиғининг алоҳида тартиби ўрнатилган кичик корхоналар, савдо ва умумий овқатланиш корхоналари ҳамда қўшилган қиймат солиғидан озод бўлган корхоналар ҳам товарларни сотганда, иш ва хизматлар кўрсатганда ҳисобварақ-фактурани тўлдирishi қонун асосида шарт қилиб белгиланди.

Мавзуга доир масалалар

1-масала. Қуйидаги маълумотларга асосан қўшилган қиймат солиғини ҳисобланг (минг сўм).

1. Ҳисобот даврида қўшилган қиймат солиғи билан харид қилинган хом ашё ва материаллар — 2 400.

2. Ҳисобот даврида жўнатилган товарлар, бажарилган хизматлар қиймати қўшилган қиймат солиғи билан — 4 500; — шундан газ таъминоти бўйича аҳолига кўрсатилган хизматлардан олинган даромад — 2 500.

2-масала. Қуйидаги маълумотларга асосан қўшилган қиймат солиғини ҳисобланг (минг сўм).

1. Ҳисобот даврида харид қилинган хом ашё ва материаллар — 2 500.

2. Ҳисобот даврида жўнатилган товарлар қиймати — 3 700; — шундан эркин алмаштирилган валютага экспорт — 1 800.

Ўз-ўзини назорат қилиш учун саволлар

1. Қўшилган қиймат солиғи илк бор қайси давлатда қим томонидан жорий этилган?

2. Қўшилган қиймат солиғининг давлат бюджети таромадлари шакллантиришдаги аҳамияти қандай?

3. Кўшилган қиймат солиғини қандай шахслар тўлайди?
4. Кўшилган қиймат солиғи объекти қандай аниқланади?
5. Солиққа тортилган оборот деганда нимани тушунайсиз?
6. Кўшилган қиймат солиғи ставкалари ва уларни қўллаш тартиби қандай?
7. Ноль даражали ставка қайси товарлар (иш ва хизматлар)га нисбатан қўлланилади?
8. Қандай товарлар ва маҳсулотлар (ишлар, хизматлар) кўшилган қиймат солиғидан озод бўлади?
9. Ноль даражали ставка билан имтнёз ўртасида қандай тафовутлар мавжуд?
10. Кўшилган қиймат солиғини тўлаш ва ҳисоботни тақдим этиш тартиби қандай?

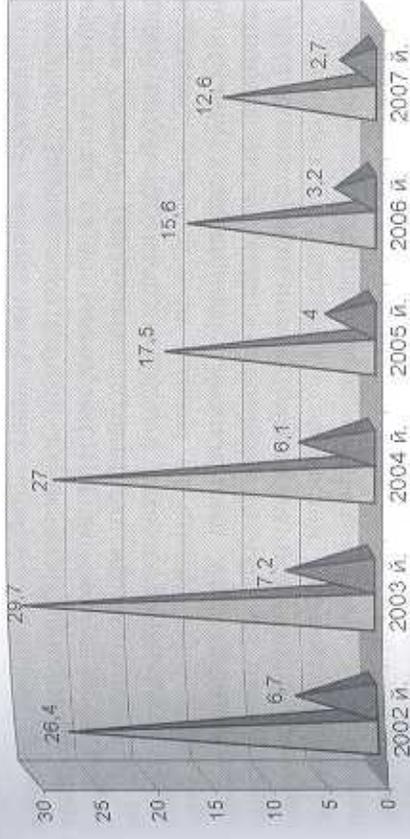
2.4. АКЦИЗ СОЛИГИ

Акциз солиғининг иқтисодий моҳияти ва бюджет даромадларида тўтган ўрни. Ўзбекистонда акциз солиғи 1992 йилда кўшилган қиймат солиғи билан биргаликда оборот солиғи ва сотувдан олинган солиқлар ўрнига жорий қилинган. Унинг кўшилган қиймат солиғидан фарқли томони шундаки, у айрим товарлар ва маҳсулотларни чегаралаб олинган ва бажарилган иш, курсатилган хизматларга нисбатан қўлланилмайди. Акциз солиғи индивидуал харақатга эга бўлиб, фақат акциз тўланадиган товарларга нисбатан қўлланилади.

Акциз солиғи кўшилган қиймат солиғига тортиладиган базада ва нархда ҳисобга олинмаган юклар жўнатилган товарлар қийматининг бир қисмини эгри (билвосита) солиқ сифатида бюджетга ўнчириш шакли ҳисобланади.

Акциз солиғи давлат бюджетни даромадларини шакллантиришда салмоқли ўрин эгаллайди, жумладан, давлат бюджетининг солиқли даромадлари таркибида 2002 йилда 22,8 фоизни, 2003 йилда 29,7 фоизни, 2004 йилда 27,0 фоизни, 2005 йилда 17,5 фоизни, 2006 йилда 15,6 фоизни ташкил этгани ҳолда 2007 йилги давлат бюджетни даромадларида унинг улуғи 12,6 фоизни ташкил этган.

Акциз солиғи улуғининг давлат бюджетни даромадлари таркибида ва ЯИМга нисбатан пасайиш тенденциясига эга эканлиги шу билан изоҳланадики, Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2002 йил 13 ноябрдаги «Бозорни исстеъмоладан товарларни билан тўдиришни рағбатлантириш ҳамда ишлаб чиқарувчилар ва савдо ташкилотларининг ўзаро муносабатларини такомиллаштириш чора-тадбирлари

■ Бюджет даромадларидаги улуғи, % ■ ЯИМдаги улуғи, % да

2.4.1-диаграмма. Акциз солиғининг ялпи ички маҳсулот ва бюджет даромадларидаги салмоғи

тўғрисида»ги 390-сон қарорига асосан республикада ишлаб чиқариладиган енгил автомобиллар, билдурдан қилинган маҳсулотлар, мебель, видео- ва аудиоаппаратура ҳамда кўмушдан ясалган пичоқ ва санчқиларга ҳисобланган акциз солиқлари ишлаб чиқаришни ривожлантириш, исстеъмоладарининг ассортиментини кўпайтириш ва рақобатбардор товарлар ишлаб чиқариш учун корхоналарнинг 2003 йил 1 январдан 2007 йил 31 декабрга қадар ўз ихтиёрларида қолдириладиган бўлди. Шунинг ҳисобига ҳозирги вақтда акциз солиғининг давлат бюджетни даромадлари таркибидаги салмоғи ва ЯИМга нисбатан улуғи 2003–2007 йилларда камайиб борган. Акциз солиғи республика бюджетининг даромадлар қисмига тўлиқ келиб тушади ва унинг солиқ юқи исстеъмоладаримасида бўлади.

Акциз солиғи тўловчилар. Солиқ солиш объекти ва солиқ солинадиган база. Акциз солиғини тўловчилар бўлиб, мулк шаклидан ва солиқ солишнинг қандай тартиби ўрнатилганлигидан қатъи назар, акциз тўланадиган товарларни ишлаб чиқарувчи ва импорт қилувчи юридик ва жисмоний шахслар ҳисобланади. Бундан ташқари, олдий ширкат акциз тўланадиган товарларни ишлаб чиқарганда олдий ширкат шартномасининг олдий ширкат ишларини юритиш зиммасига юклатилган шериги акциз солиғини тўловчи бўлиб ҳисобланади.

Солиққа тортиш мақсадида юридик шахслар деғанда мулкда, хўжалик юртишида ёки тезкор бошқарувида мол-мулк бўлган ва ўз мажбуриятлари бўйича ушбу мол-мулк билан жавоб берадиган, шунингдек мустақил баланс ва ҳисоб-китоб varaғига эга бўлган алоҳида корхоналар тушу-пилади.

Солиқ кодексининг 230-моддасига кўра қуйидаги оше-рациялар акциз солиги солинадиган объект ҳисобланади:

- 1) акциз тўланадиган товарларни реализация қилиш;
- 2) акциз тўланадиган товарларни юридик шахснинг устав фондига (устав капиталига) ҳисса ёки пай баличи тариқасида ёхуд олдий ширкат шартномаси бўйича шерик-нинг (иштирокчисининг) ҳиссаси сифатида тошириш;
- 3) акциз тўланадиган товарларни юридик шахснинг иштирокчисига (муассесига) у юридик шахс таркибидан чиққан (чиқиб кетган) тақдирда ёки юридик шахс қайта ташкил этилганлиги, тугатилганлиги (банкротлиги) мушо-сабати билан тошириш, шунингдек олдий ширкат шарт-номаси доирасида ишлаб чиқарилган акциз тўланадиган товарларни мазкур шартнома шеригига (иштирокчисига) унинг шартнома иштирокчилари умумий мулкдаги мол-мулкдан улуши ажратиб берилган ёки бушай мол-мулк тақсимланган тақдирда тошириш;
- 4) акциз тўланадиган товарларни улуш кўшиш асосида қайта ишлашга топириш, шунингдек улуш кўшиш асосида ҳам ашё ва материалларни, шу жумладан акциз тўланадиган ҳам ашё ва материалларни қайта ишлаш мақсули бўлган акциз тўланадиган товарларни ишлаб чиқарувчи томонидан қайта ишлашга берилган ҳам ашё ва материалларнинг мулкдорига топириш;
- 5) ишлаб чиқарилган ва (ёки) қазиб олинган акциз тўланадиган товарларни ўз эҳтиёжлари учун топириш;
- 6) акциз тўланадиган товарларни Ўзбекистон Республика-сининг божхона хулулига импорт қилиш.

Қуйидаги акциз тўланадиган товарларга акциз солиги солинмайди:

1) акциз тўланадиган товарларни уларнинг ишлаб чи-қарувчилари томонидан экспортга реализация қилишга, бундан Ўзбекистон Республикаси Вазирилар Маҳкамаси томонидан белгиладиган акциз тўланадиган товарларнинг айрим турлари мустасно;

2) кейинчалик Ўзбекистон Республикасининг божхона хулулидан олиб чиқиб кетилиши шарт билан «божхона

хулулида қайта ишлаш» божхона режимида жойлаштирилган товарлардан ишлаб чиқарилган қайта ишлаш мақсули бўлган акциз тўланадиган товарларни топиришга;

3) табиий офатлар, қуролли можаролар, бахтеиз ҳоли-салар ёки авариялар юз беришда ёрдам кўрсатиш учун, ишонпарварлик ёрдами ва бегараз техник кўмак сифатида, шунингдек хайрия мақсадлари учун акциз тўланадиган товарларни давлатлар, ҳукуматлар, халқаро ташкилотлар томонидан Ўзбекистон Республикасининг божхона хулулига импорт қилишга;

4) акциз тўланадиган товарларни Ўзбекистон Республика-сининг божхона хулулига акциз солиги солинмайдиган товарларни олиб кириш нормалари доирасида жисмоний шахслар томонидан импорт қилишга;

5) ваколатли давлат органининг ёзма таслиғи мажбул бўлган тақдирда, телекоммуникациялар операторлари ва тезкор-қидирув талбирлари тизимининг техник воситалари-ни сертифицикаштириш бўйича махсус орган томонидан олиннадиган тезкор-қидирув талбирлари тизими техник во-ситаларини импорт қилишга.

Акциз тўланадиган товарлар учун солиқ солиш базаси бўлиб қуйидагилар ҳисобланади:

— акциз солигининг қатъий ставкалари белгиланган тамаки маҳсулотлари, ўсимлик (пахта) ёғи, этил спирт, пиво, кошьяк, ароқ ва бошқа алкоғолли маҳсулотлар, фильтрли ва фильтрсиз сигареталар, нефть маҳсулотлари (бензин, дизель ёқилғиси ва авиакеросин) бўйича — сотил-ган маҳсулотнинг натурал кўринишидаги ҳажми;

— акциз солиги тўланадиган бошқа маҳсулотлар (зар-гарлик буюмлари, кумушдан қилинган ошхона буюмлари, табиий газ, суюлтирилган газ, «ЎДЭУавто» акционерлик жамияти автомобиллари) бўйича қўшилган қиймат солиги ва акциз солигини ҳисобга олмаган ҳолда, шартномавий нархлар бўйича юқлаб жўнатишган товарнинг қийматида фоиз ҳисобида.

Акциз солиги ставкалари. Акциз солиги ставкалари ва акциз тўланадиган товарлар рўйхати Ўзбекистон Республикаси Президентининг қарори билан белгиланади ва солиқ тўловчиларга Молия вазириги ва Давлат солиқ кўмигаси-нинг қуйи органлари томонидан белгиланган тартибда етказилади.

2009 йилда акциз тўланадиган товарларга белгиланган солиқ ставкалари қуйидагилардан иборат:

Ўзбекистон Республикасида ишлаб чиқариладиган акциз тўланадиган товарларга нисбатан акциз солиғи СТАВКАЛАРИ¹

Товарлар номи	Солиқ ставкаси	
	акциз солиғини ҳисобга олган ҳолда сотиш нархларида товарлар қийматига нисбатан фонзларда	бир ўлчов бирлигига сўмларда
1	2	3
1. Этил спирти (1 дал учун)		1 410
2. Вино (1 л тайёр маҳсулот учун) (1)		3 300 ^а
3. Коньяк, ароқ ва бошқа алкоғолли маҳсулотлар (1 дал тайёр маҳсулот учун) 1		12 430 ^а
4. Пиво (1 дал тайёр маҳсулот учун) (1)		1 500
5. Ўсимлик (пахта) ёғи (1 т учун) (1)		544 500 ^{а,б}
— озик-овқат ёғи (саломас ва «Ўзбекистон» ёғини ишлаб чиқариш учун ишлатилмайдиган ёлган ташқари);		
— техник мой (кислота миқдори 0,3 мг КОН/г дан юқори, озик-овқат маҳсулотлари таркибига кўпинча яроқсиз бўлган)		361 900
6. Сигареталар (1000 донга учун) (1)		5 727
— филътрли		
— филътрсиз, шашироқлар		1 919
7. Загарлик буюмлари	25	
8. «ЎзДЭУавто» АЖ ишлаб чиқарган автомобиллар (2)	29	
9. Кумушдан иланган опхона анжомлари	11	

¹ Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2008 йил 29 декабрдаги ИҚ-1024-сонли қарори.

Товарлар номи	Солиқ ставкаси	
	акциз солиғини ҳисобга олган ҳолда сотиш нархларида товарлар қийматига нисбатан фонзларда	бир ўлчов бирлигига сўмларда
1	2	3
10. Қимматбаҳо металллар (2)		
11. Нефть маҳсулотлари:		
— бензин АИ-80	40 %, лекин тоннасига 221 000 сўмдан кам бўлмаган миқдорда	
— бензин АИ-91, АИ-92, АИ-93	40 %, лекин тоннасига 243 000 сўмдан кам бўлмаган миқдорда	
— бензин АИ-95	40 %, лекин тоннасига 281 000 сўмдан кам бўлмаган миқдорда	
— дизель ёқилғиси	34 %, лекин тоннасига 188 000 сўмдан кам бўлмаган миқдорда	
— авиакеросин	9 %, лекин тоннасига 38 000 сўмдан кам бўлмаган миқдорда	
12. Табiiй газ (2) (аҳолига сотиладиган табiiй газ ҳажми бундан мустасно), экспорт билан бирга	25	
13. Ишлаб чиқариш корхоналари томонидан сотиладиган суьлтирилган газ («Узтрансгаз» АК минтақалараро унитар корхоналари томонидан аҳолига сотиладиган газ ҳажми бундан мустасно) (2), экспорт билан бирга	26	
14. Пахта толаси (3)		

^а а) башарти акциз солиғи прогностлари бажарилса ҳамда унга доир боқимондалар мавжуд бўлмаса, қўғун ҳужжатларига мувофиқ акциз солиғи сўммаси ҳойидан миқдорларда «Ўзвипоснаот-ҳолдинг» ҳолдинг компанияси реконструкция қилиш ва ривожлантириш фонди ҳисобжақамига йўналтирилади;

— винога (1 дал тайёр маҳсулот учун) белгиланган ставкадан — 410 сўм;

— коньяк, ароқ ва бошқа алкоғолли маҳсулотлар (1 дал тайёр маҳсулот учун) белгиланган ставкадан — 710 сўм;

б) қолыяқ, ароқ ва бошқа алкогольли маҳсулотлар ҳажмий ўлчувида этил спирти 40 фоиздан юқори бўлса, акциз солиғи ставкаси (1) за- табир маҳсулот учун) 20,482 сўм миқдорига белгиланади.

* Акциз солиғи давлат бюджетига 1 т учун 517,275 сўм ставка бўйича, қолган қисми эса — Ҳукумат қиёфати асосида Ёг-мой ва озиқ овқат санояти ассоциацияси томонидан олинган кредитларни қоплаш учун Молия вазирлигида очилган махсус ҳисобрақамга ўтказилади. Ушбу кредит тўлиқ ёпишгандан кейин маблағлар давлат бюджетига ўтказилган. Изоҳлар:

(1) Қатъий миқдорга белгиланган акциз солиғи ставкалари Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлиги томонидан нархларнинг динамикаси ҳамда маҳсулотнинг сотилиши ҳажмидан келиб чиққан ҳолда йил мобай- лида қайта кўриб чиқилиши мумкин.

(2) «Жеперал Моторс Ўзбекистон» ЁАЖ автомобиллари, табиий ва сукултирилган газга ҳамда қимматбаҳо металлларга акциз солиғини тўлов- чилар ва унч тўлаш тартиби Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлиги томонидан Ўзбекистон Республикаси Давлат солиқ қўмитаси билан ке- лишилган ҳолда белгиланади.

(3) Пахта толасининг ички нархи ва ҳақиқатда реализация қилиш нархи ўртасидаги фарқ пахта тўзлаш корхоналари махсус ҳисобрақамда йилгилб, Молия вазирлиги билан келишилган ҳолда 2009 йил 1 январь ҳолатига солиқ ва бошқа мажбурий тўловлардан қарзларни қоплашга ва давлат эҳтисоли учун қишлоқ хўжалик маҳсулотларини харид қилиш бўйича ҳисоб-китоблар учун Молия вазирлиги ҳузуридаги Фонд қарин- дарини ўзинга йунантирилади.

Акциз солиғи бўйича имтиёзлар. Солиқ кодексида кўра қуйидагиларга акциз солиғи солинмайди:

♦ акциз тўланадиган товарларни экспортга етказиб бе- риш, бундан Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси белгилайдиган айрим товарлар рўйхати мустасно;

♦ саломас ва «Ўзбекистон» ёғини ишлаб чиқаришда фойдаланиладиган пахта ёғини етказиб бериш.

Акциз солиғини тўлаш ва ҳисоб-китобларни тақдим этиш тартиби, мuddатлари. Тўловчилар томонидан сотишнинг ҳақиқий ҳажмидан келиб чиқиб ҳисоблаб чиқарилган акциз солиғи суммаси бюджетга қуйидаги мuddатларда тўланади: жорий ойнинг 13-кунидан кечиктирмай — жорий ойнинг биринчи ўн кунлиги учун;

жорий ойнинг 23-кунидан кечиктирмай — жорий ойнинг иккинчи ўн кунлиги учун; кейинги ойнинг 3-кунидан кечиктирмай — ҳисобот ой- нинг қолган кунлари учун.

Акциз солиғи бўйича ҳисоб-китоб рўйхатдан ўтказилган жойдаги давлат солиқ хизмати органларига тақдим этилади:

• корхоналар томонидан (микрфирмалар ва кичик корхоналардан ташқари) — ҳисобот ойдан кейинги ойнинг

25-кунидан кечиктирмасдан ҳар ойла, белгиланган шаклда, унга солиқ солинмайдиган айланмалар суммалари расшиф- ровкаси ялова қилинган ҳолда;

• микрофирмалар ва кичик корхоналар томонидан — биринчи чорак, ярим йиллик ва 9 ой якунлари бўйича, ўн кунликларга тақсимлаган ҳолда, ҳисобот чорагидан кейинги ойнинг 25-кунидан кечиктирмасдан, йил якунлари бўйича эса белгиланган шаклда, йиллик молиявий ҳисоб- ботни тақдим этиш мuddатида.

Дам олиш (ишланмайдиган) ёки байрам кунига тўғри келадиган акциз солиғини тўлаш мuddатлари, тегишинча, ҳисоб-китобни тақдим этиш мuddатлари ҳам дам олиш ёки байрам кунидан кейинги биринчи иш кунига кўчирилади.

Мавзуга доир масалалар

1-масала. Қуйидаги маълумотларга *асосан акциз солиғи ва қўшилган қиймат солиғини ҳисобланг* (минг сўм).

1. Ҳисобот даврида харид қилинган хом ашё ва ма- териаллар — 3 800.

2. Корхонадаги реализация қилинаётган товарнинг ҳисоб баҳоси — 7 000.

3. Маҳсулот учун белгиланган акциз солиғи ставкаси — 25%.

2-масала. Ҳисобот даврида 120 дал этил спирти соғилди.

Акциз солиғи суммасини ҳисобланг.

Ўз-ўзини назорат қилиш учун саволлар

1. Акциз солиғи қачон жорий этилди?
2. Акциз солиғи тўловчилар қандай гуруҳланади?
3. Акциз тўланадиган товарларни аниқлаш мезонлари қандай?
4. Акциз солиғи солиш объектлари нималардан иборат?
5. Акциз солиғи солинадиган база қандай аниқланади?
6. Акциз солиғини тўлашдан қимлар озоли этилган?
7. Акциз солиғи ставкалари ва акциз тўланадиган товарлар рўйхати қим томонидан белгиланади?
8. Акциз солиғини ҳисобга олиш тартиби қандай?
9. Акциз солиғи ҳисобини тақдим этиш ва солиқни тўлаш мuddатлари қандай?

2.5. ЮРИДИК ШАХСЛАРДАН ОЛИНАДИГАН МОЛ-МУЛК СОЛИГИ

Мол-мулк солигининг жорий этилиши ва унинг иқтисодий моҳияти.

Корхоналарга солиқ солини йўлидаги муҳим қадамлардан бири — корхоналарнинг мол-мулкига солинадиган солиқнинг жорий қилиниши ҳисобланади. Мол-мулк солига Ўзбекистон Республикасининг 1991 йил 15 февралда қабул қилинган «Корхоналар, бирлашмалар ва ташкилотлардан олинadиган солиқлар тўғрисида»ги Қонунига асосан жорий этилди ва шу билан бирга корхоналарнинг ишлаб чиқариш фондларига тўлов ҳамда транспорт воситаларига солинадиган солиқ бекор қилинди.

Юридик шахслардан олинadиган мол-мулк солини тўғри солиқлар таркибига кирadi ва моҳиятига кўра бу солиқ асосий фондлар шаклидаги ресурсларга нисбатан белгилаган солиқ ҳисобланади. Мазкур солиқ бўйича тушумлар суммаси тўлиқ маҳаллий бюджетларга тушади ва у маҳаллий бюджетларнинг барқарор даромад манбаларидан бири ҳисобланади.

Солиқ тизимида мол-мулк солигини жорий қилишдан кўзланган мақсад, биринчидан, корхоналар ўзларининг ҳўжалик фаолиятини юритишда ортиқча ва фойдаланилмаётган мол-мулкни сотини қизиқиниши уйғотиш бўлса, иккинчидан, корхоналар балансидаги мол-мулкдан самарали фойдаланишни рағбатлантиришдан иборатдир.

Хўжалик юритувчи субъектларнинг балансидаги барча мулклардан солиқ тўлашга мажбур қилиш уни ортиқча биле, иншоотлар, машина ва ускуналардан қутулишга ундайди. Бу эса, ўз навбатида, ишлаб чиқариш воситалари бозорини шакллантириш, маҳсулот ташархини пасайтириш ҳамда рақобатбардош маҳсулот ишлаб чиқариш имкониятини яратди.

Юридик шахслардан олинadиган мол-мулк солигининг давлат бюджети даромадлари таркибидаги улуши юқори салмоққа эга эмас. Ҳозирги вақтда ушбу солиқнинг тушуми Ўзбекистон Республикаси давлат бюджетининг солиқли даромадларида 2,3–4,5 фоиз оралигини ташкил этмоқда (2.5.1-жадвалга қараш).

Мол-мулк солиги тўловчилар, солиқ солиш объекти, солиқ солиш базаси ва мол-мулкнинг ўртача йиллик қолдиқ қийматини аниқлаш тартиби.

Солиқ қонунчилигига асосан мол-мулк солигининг тўловчилари бўлиб солиқ солинадиган мол-мулкка эга бўлган юридик шахслар ҳисобланади.

Солиқ солиш мақсадида юридик шахслар деганда мол-мулкка, хўжалик юретишида ёки тезкор бошқарувида мол-мулкка эга бўлган ва ўз мажбуриятлари бўйича мол-мулки билан жавоб бера оладиган ҳамда мустақил баланс ва ҳисоб-китоб varaгига эга бўлган хўжалик юритувчи субъектлар тушунилади.

Солиқ солишининг алоҳида режими ўрнатилган айрим тоифадаги корхоналарга, жумладан ягона ер солигини тўловчи қилшқ хўжалиги товар ишлаб чиқарувчилар, ягона солиқ тўловини тўловчи микрофирма ва кичик корхоналар ҳамда савдо ва умумий овқатланиш корхоналари ҳамда ипотжорат ташкилотлар учун уларнинг асосий фаолияти бўйича мол-мулк солигини тўлаш татбиқ этилмайди.

Агар солиқ солишининг алоҳида режими ўрнатилган юридик шахслар фаолиятининг асосий тури билан бир қаторда бошқа фаолият турлари билан шуғуллансалар, улар алоҳида ҳисоб юретишлари ва қонун ҳужжатларига мувофиқ мол-мулк солигини тўлашлари зарур бўлади.

Юридик шахслардан олинadиган мол-мулк солигининг объекти бўлиб асосий воситалар (шу жумладан молиявий ижара (лизинг) шартномаси бўйича олинган асосий воситалар), номоддий активлар, тугаллашмаган қурилиш объектлари ҳамда белгилаган муддатда ишга туширилмаган асбоб-ускуналар қиймати ҳисобланади.

Юридик шахслардан олинadиган мол-мулк солигининг солиқ солиш базаси бўлиб эса:

а) асосий воситаларнинг ўртача йиллик қолдиқ қиймати (шу жумладан молиявий ижара (лизинг) шартномаси бўйича олинган асосий воситалар);

б) номоддий активларнинг ўртача йиллик қолдиқ қиймати; в) белгилаган муддатларда тугалланмаган қурилиш объектнинг ўртача йиллик қиймати;

г) месёрий муддатларда ўрнатилмаган ускуналарнинг ўртача йиллик қиймати *ҳисобланади*.

Юридик шахслар мол-мулкнинг ўртача йиллик қолдиқ қиймати ҳисобот давридаги ҳар бир ойнинг охириг кунидати ҳолатга кўра солиқ солиш объектларининг қолдиқ қийматларини кўнишдан олинган сумманинг ўн иккидан бир қисми сифатида ортиб боровчи яқун билан қуйидаги формула бўйича аниқланади.

Мол-мулкнинг ўртача йиллик қолдиқ қиймати =
$$31 \text{ январь} + 28(29) \text{ февраль} + \dots + 30 \text{ ноябрь} + 31 \text{ декабрь}$$

Мол-мулк солиғи ҳисобланган тартибини қуйидаги кор- хона мисолида кўриб чиқамиз:

2.5.1-жадвал

Юридик шахс мол-мулки ўртача йиллик қолдиқ қийматининг I чорак учун ҳисоб-китоби

Баланс моддалари номи	Баланс моддалари бўйича суммалар		
	31 январь ҳолатига	28 февраль ҳолатига	31 март ҳолатига
Асосий воситалар	935	950	950
Номоддий активлар	—	—	—
Асосий воситаларнинг эскириши	115	90	100
Солиқ солинадиган мол-мулкнинг қолдиқ қиймати	820	860	850

Ҳисобот йилининг I чораги учун солиқ солинадиган мол-мулкнинг ўртача қийматини қуйидагича аниқлаймиз:

$$\text{Солиқни ҳисоблаб чиқариш учун мол-мулкнинг ўртача қолдиқ қиймати} = \frac{820 + 860 + 850}{12} = 210,8$$

Ушбу солиқ солинадиган мол-мулкдан 3,5 фоиз ставкада I чорак учун 7,38 минг сўм $(210,8 \times 3,5\%)$ мол-мулк солиғи ҳисобланади.

Мол-мулк солиғи ставкалари, солиқ имтиёзлари. Юридик шахслардан олинadиган мол-мулк солиғининг ставкалари ҳар йили кейинги молия йили учун тасдиқланадиган асосий макроеқисодий кўрсаткичлар ва давлат бюджетни қарамет-рлари тўғрисидаги Ўзбекистон Республикаси Президентининг қарори асосида белгиланади. Юридик шахслардан олинadиган мол-мулк солиғи ставкаси 3,5 фоиз миқдорда белгиланган (2.5.2-жадвал).

Маҳсулотини экспорт қилувчи корхоналарга берилган имтиёз савдо-воситачи корхоналарга, шунингдек, эркин алмаштириладиган валютага хом ашё товарлари — пахта толаси, ип газлама, лент, нефть, нефть маҳсулотлари, газ конденсати, рангли ва қора металлarnи экспорт қилadиган ишлаб чиқариш корхоналарига тағбиқ этилмайди.

2.5.2-жадвал

Юридик шахслардан олинadиган мол-мулк солиғи СТАВКАЛАРИ¹

№	Тўловчилар	Солиқ солинадиган баъзага нисбатан %ларда солиқ ставкаси
1	Юридик шахслар	3,5
2	Ўзи ишлаб чиқарган товарлар (ишлар, хизматлар) экспортининг эркин алмаштириладиган валютадаги ҳиссаи қуйидаги миқдорларни ташкил etадиган экспортчи корхоналар учун (Ўзбекистон Республикаси Президентининг 1997 йил 12 октябрдаги ПФ—1871-сонли Фармони билан тасдиқланган хом ашё товарлари рўйхатидагилар бундан мустасно): сотишнинг умумий ҳажмида 15 фоиздан 30 фоизгача	Белгиланган ставка 30 %га пасайтирилади
	сотишнинг умумий ҳажмида 30 фоиз ва undan юқори	Белгиланган ставка 50 %га пасайтирилади

Изоҳ. Меъёрий муддатларга ўрnatилмаган ускуналар учун мол-мулк солиғи икки баравар миқдорда тўланади.

Солиқ ставкаси мол-мулкнинг қайта баҳолаш натижа-сидаги қолдиқ нархига кўлланилади. Қайта баҳолаш мақ-садида корхоналарнинг асосий воситалари дeганда қуйида-гилар тушунилади:

— ўзининг асосий воситалари;
— ўрnatилadиган ускуналар;

— тугалланмаган қурилиш объектлари;

— узоқ муддатта ижарага олинadиган, шу жумладан узоқ муддатли лизинг бўйича олинган асосий воситалар.

Амалдаги солиқ қончилиғига кўра қуйидаги юридик шахсларнинг мол-мулкига солиқ солинмайди:

а) ногижорат ташкилотларнинг мол-мулкига (талбиркор-лик фаолияти учун фойдаланиладиган мол-мулкдан ташқари);

б) халқ таълими ва маданият муассасалари эҳтиёжлари учун фойдаланиладиган мол-мулкка;

¹ Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2008 йил 29 декабрдаги ПҚ-1024-сонли қарори.

в) уй-жой-коммунал хўжалиги ва бошқа умумфуқаровий аҳамиятта молик шахар хўжалигининг мол-мулкига;
1) ногиронларнинг жамоат бирлашмалари, «Нуроний» жамгармаси ва «Ўзбекистон чернобиличилари» уюшмасининг мулкига бўлган, ишловчилари умумий сонининг камидан эллик фоизини ногиронлар ташкил қилган юридик шах-сларнинг мол-мулкига;

д) янги ташкил этилган юридик шахсларнинг мол-мулкига, рўйхатдаш ўтган пайтидан эътиборан икки йил мобайнида. Мазкур имтиёз тунатилган (қайта ташкил этил-ган) корхоналар, уларнинг филиаллари ва таркибий бўлин-маларининг ишлаб чиқариш қувватлари ва асосий фондлари исгизида ташкил этилган корхоналарга, шунингдек корхо-налар хузурида ташкил этилган юридик шахсларга исба-тан, бапарти улар ана шу корхоналардан ижарага олинган асбоб-ускуналарда ишлаётган бўлсалар, қўлланилмайди.

Мол-мулк солиғи ҳисоблаб чиқарилаётганда солиқ соли-надиган база қуйдагиларнинг қийматига камайтирилади:

- ◆ солиқ тўловчининг балансида бўлган уй-жой-комму-нал ва ижтимоий-маданий соҳа объектларининг;
- ◆ табиатни муҳофаза қилиш, санитария-тозалаш мақса-лида ва ёнғинга қарши хавфсизлик учун фойдаланилашган объектларининг;
- ◆ маҳсулот ўтказгичлар, алоқа йўллари (шу жумладан автомобиль йўллари), алоқа ва энергия узатиш линияла-ришинг, шунингдек уларни фойдаланишга яроқли ҳолда сақлаб туриш мақсадида қурилган иншоотларининг;
- ◆ алоқа йўлдошларининг;
- ◆ Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг қарорига кўра тўхтатиб қўйилган асосий ишлаб чиқариш фондларининг;
- ◆ шахар йўловчилар транспортининг (таксидан, шу жумладан йўналишда таксидан ташқари), шахар атрофидаги йўналишларда йўловчилар ташийдиган умумий фойдаланил-даги автомобиль транспортининг (такси, шу жумладан йўналишли таксидан ташқари);
- ◆ йўл хўжалиги корхоналари ва танкилотларининг йўлларни таъмирлаш ва сақлаш ишларида банд бўлган транспорт воситаларининг;
- ◆ солиқ тўловчининг балансида бўлган ҳамда ташбир-корлик фаолиятида фойдаланилмаётган фуқаролик ҳимояси ва сафарбарлик аҳамиятига молик объектларининг;
- ◆ лизингга олинган мол-мулкнинг, лизинг шартнома-сининг амал қилиш муддатига;

◆ хоризжий кредит ҳисобига харид қилинган асбоб-ускуналарга, ушбу кредитни сўндириш муддатига, лекин у беш йилдан ортиқ бўлмаслиги керак.

Солиқ ҳисобини тақдим этиш ва ҳисобланган солиқ суммасини бюджетга тўлаш муддатлари.

Йил давомида мол-мулк солиғи тўловчи корхоналар ҳар ойда жорий аванс тўловларни тўлайдилар. Солиқ солишнинг соддалаштирилган тартибига ўтмаган, умумбелгиланган тар-тибда мол-мулк солиғи тўловчи микрофирмалар ва кичик корхоналар жорий аванс тўловлари тўламайди. Жорий аванс тўловлари миқдори мол-мулкнинг ўртача йиллик қолдиқ қийматилан ва белгиланган ставкадан келиб чиққан ҳолда ҳисоблаб чиқарилган мол-мулк солиғи йиллик миқдорининг ўн иккидан бир қисми миқдорида белгиланади.

Жорий тўловлар миқдорини ҳисоблаб чиқариш учун корхоналар давлат солиқ хизмати идораларига маълумотно-вани жорий йилнинг 20 январигача тақдим этишлари лозим. Бюджетга жорий тўловларни тўлаш ҳар ойнинг 25-кунидан кечиктирмай амалга оширилади.

Биринчи чорак, ярим йил, 9 ой тугашда тўловчилар мустақил равишда мол-мулк солиғини ўсиб борувчи яқун билан, ҳисобот даврида мол-мулкнинг ўртача қолдиқ қий-матидан келиб чиқиб ҳисоблаб чиқалилар ва ҳисобот давридан кейинги ойнинг 25-санасидан, йил якушлари бўйича йиллик молия ҳисоботларини тақдим этиш мулда-тидан кечиктирмай объект жойлашган жойдаги давлат солиқ органларига белгиланган шаклда тақдим этилилар. Тўланиши лозим бўлган мол-мулк солиғи ҳисоботларни тошириш учун белгиланган кундан кечиктирмай бюджетга ўтказилади.

Маҳсулот экспортини амалга оширадиган экспортчи корхоналар мол-мулк солиғи ҳисоб-китобини топшираётган-ларида экспорт қилинадиган маҳсулот (ишлар, хизматлар)га доир маълумотномани тақдим этилилар.

Мавзуга доир масалалар

1-масала. Корхона мол-мулкнинг ўртача қиймати 1.975 миңг сўм, қуйидаги маълумотларга асосан *мол-мулк солиғини ҳисобланг*.

1. 1-корхонада маҳсулот экспорти — 15 %ни;
2. 2-корхонада маҳсулот экспорти — 20 %ни;
3. 3-корхонада маҳсулот экспорти — 35 %ни;
4. 4-корхонада маҳсулот экспорти — 50 %ни ташкил этади.

2-масала. Корхона мол-мулкнинг ўртача қолдиқ қиймати 9 003 минг сўмни ташкил этади, бундан: — меъбрий муддатларда тугатилмаган қурилишнинг қиймати — 3 500 минг сўм;

— 2 275 минг сўм Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг қарорига биноан консервация қилинган. *Мол-мулк солиғи печа сўми ташкил этади?*

Ўз-ўзини назорат қилиш учун саволлар

1. Мол-мулк солиғи қачон жорий этилган ва уни жорий этишдан кўзланган мақсад нима?
2. Мол-мулк солиғининг давлат бюджети даромадлари тарқибидagi аҳамияти қандай?
3. Мол-мулк солиғини тўловчилар кимлар?
4. Мол-мулк солиғининг объекти ва базиси қандай аниқланади?
5. Корхона мол-мулкнинг ўртача йиллик қолдиқ қиймати қандай тартибда топилади?
6. Мол-мулк солиғи ставкалари қандай белгиланган?
7. Маҳсулотни экспорт қилаётган корхоналарга мол-мулк солиғи ҳисоблангани қандай тартибда амалга оширилади, агарда экспорт ҳажми маҳсулотни сотишда 40 фондни ташкил этган бўлса?
8. Мол-мулк солиғидан кимлар имтиёзга эга?
9. Солиқ илораларига қайси муддатларда мол-мулк солиғи бўйича ҳисоб-китоб топширилади?

2.6. ЖИСМОНИЙ ШАХСЛАРДАН УНДИРИЛАДИГАН МОЛ-МУЛК СОЛИГИ

Солиқ тўловчилар, солиқ солиш объекти ва солиқ солинадиган база. Солиқ кодексига кўра солиқ солинадиган мол-мулкка эга бўлган жисмоний шахслар, чет эл фуқарolari, шунингдек юридик шахс ташкил этган ва ташкил этмаган ҳолда тузилган леҳқон хўжаликлари жисмоний шахсларнинг мол-мулкига солинадиган солиқни тўловчилар бўлиб ҳисобланишади.

Жисмоний шахсларнинг Ўзбекистон Республикаси ҳудудида жойлашган уй-жойлари, квартиралари, чорбоғ ва боғ уйлари, гаражлар ва бошқа иморатлари, бинолар ва иншоотлари қиймати солиқ солиш объекти ҳисобланади. Жисмоний шахсларнинг мол-мулкни ишвентаризация қилиш қиймати солиқ солинадиган база бўлиб ҳисобланади. Агар жисмоний шахсларнинг мол-мулкни баҳоси тегишли

вақолатли идоралар томонидан аниқланмаган бўлса, бушай ҳолатда Ўзбекистон Республикаси Президентини қарори билан мол-мулкнинг шартли қиймати белгиланади ҳамда ўрнатилган ставкалар асосида солиққа тортилади.

Солиқ ставкалари ва солиқ имтиёзлари. Жисмоний шахсларнинг мол-мулкига солиқ ставкалари Ўзбекистон Республикаси Президентини қарори билан белгиланади.

2009 йил 1 январдан жисмоний шахслар мол-мулк солиғининг ставкалари қуйидагича белгиланган:

2.6.1-жадвал

Жисмоний шахслар мол-мулк солиғи СТАВКАЛАРИ¹

Солиққа тортиш объекти	Мол-мулкнинг ишвентаризация қийматига нисбатан солиқ ставкаси
Тураж жойлар, квартиралар, дала ҳовли ва боғ уйлари, гаражлар ва бошқа иморатлар, хоналар ва иншоотлар, уларнинг қийматидан келиб чиқиб	0,5

Изоҳ. Жисмоний шахслар мол-мулкни баҳолаш бўйича тегишли органлар томонидан белгиланган ишвентаризация қиймати бўлмаса, солиқ уларниш учун Тошкент шаҳри ва вилоят марказларида — 16 800 минг сўм, бошқа шаҳарлар ва қишлоқ жойларда — 7 300 минг сўм миқдоридagi мол-мулкнинг шартли қиймати қабул қилинади.

Жисмоний шахсларнинг мол-мулклари техник ишвентаризациялаш бюроси (ТИБ) ходимлари томонидан баҳоланади. Агар жисмоний шахсларга нотураж жой объектлари тегишли бўлса, юридик шахсларнинг мол-мулк солиғи ставкалари бўйича мол-мулк солиғи жисмоний шахсларга ундирилади.

Мулкда солиқ солинадиган мол-мулк бўйича пенсия онерлар учун мол-мулк солиғи бўйича солиқ солинмайдиган энг кам миқдор умумий майдоннинг 60 кв. метри ҳажмида белгиланади.

Солиқ қонунчилигига кўра қуйидаги жисмоний шахсларнинг мулкда бўлган иморатлари, бинолари ва иншоотларига солиқ солинмайди:

¹ Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2008 йил 29 декабрдаги ПҚ-1024-сонли қарори.

- а) «Ўзбекистон Қаҳрамони», Совет Иттифоқи Қаҳрамони, Меҳнат қаҳрамони унвонларига сазовор бўлган, учала даражали Шухрат ордени билан тақдирланган фуқароларнинг;
- б) 1941—1945 йиллардаги уруш қатнашчилари ва партизанлари, уларга тенглаштирилган шахслар, ички ишлар ва давлат хавфсизлиги органлари таркибига хизмат қилган шахсларнинг, ҳаракатдаги армия таркибига кирган ҳарбий қисмлар, штаблар ва муассасаларда италоқдаги лавозимларни эгаллаган шахслар, Лениград шахри қамалда бўлганларнинг ва концентрацион лагерларнинг собиқ ёш тутқунлари, хизматни Афғонистон Республикасида ва жанговар ҳаракатлар олиб борилган бошқа мамлакатларда вақтинча бўлган қўшинларнинг чеклашан контингенти таркибига ўтган ҳарбий хизматчилар ҳамда ўқув ва синов йининларида қақчилган ҳарбий хизматта мажбурларнинг;
- в) ун нафар ва ундан ортиқ фарзанди бор аёлларнинг;
- г) Чернобыль АЭСдаги авария оқибатларини тўғатишда иштирок этганлик учун имтиёзлар олаётган фуқароларнинг (шу жумладан, у ерга вақтинча ёки хизмат сафарига юборилган фуқароларнинг);

д) солиқ солинмайдиган майдон ўлчами доирасида пенсияерларнинг, шунингдек I ва II гуруҳ ногиронларнинг;

е) мудатли хизмат ҳарбий хизматчилари ва уларнинг оила аъзоларининг — хизматни уташ даврида;

ж) ҳарбий хизмат мажбуриятларини бажаришда ярадор, консузия бўлганлик ёки шикастланганлик оқибатида ёки фронтда бўлиш тўғрисида ортирилган касаллик оқибатида ҳалок бўлган ҳарбий хизматчиларнинг ота-оналари ва бошқа турмуш қўрмаган рафиқаларининг (эрларининг).

Юқорида назарда тутилган имтиёзлар мол-мулк эгаларининг ташлашига биноян, имтиёз олиш ҳуқуқини берувчи зарурий ҳужжатлар солиқ органларига тақдим этилганда, мол-мулкнинг фақат бир объектга тааллуқли бўлади.

Йил давомида тўловчиларда мол-мулк солиғи бўйича имтиёзга эга бўлиш ҳуқуқи пайдо бўлган тақдирда улар кўрсатилган тўловлардан ана шу ҳуқуқ пайдо бўлган ойдан бошлаб озод этиладилар.

Йил ўртасида мол-мулк солиғи бўйича имтиёз ҳуқуқини йўқотганда солиқ солиш ушбу ҳуқуқ йўқолган ойдан кейинги ойдан бошлаб амалга оширилади.

Солиқни ҳисоблаб чиқариш ва бюджетга тўлаш тартиби. Жисмоний шахсларнинг мол-мулкига солиналган солиқ давлат солиқ хизмати органлари томонидан ҳисоблаб чиқарилади.

Мол-мулк солиғи бўйича имтиёзлар ҳуқуқига эга бўлган шахслар зарур ҳужжатларни давлат солиқ хизмати органларига тақдим этадилар.

Иморатлар, бинолар ва иншоотлар учун мол-мулк солиғи уларнинг ҳар йил I январдаги ҳолати юзасидан техник инвентаризациялашнинг ҳудудий кадастр бюрolari тақдим этилган инвентаризация қиймагига доир маълумотлар асосида ҳисоблаб чиқарилади, бундай маълумотлар бўлмаган тақдирда эса Ўзбекистон Республикаси Президентини қарори билан белгиланган мол-мулкнинг шартли қиймати қабул қилинади. Бир неча мулкдорнинг улуғбай асосидаги умумий мулк бўлган иморатлар, бинолар ва иншоотлар учун мол-мулк солиғи ҳар бир мулкдор томонидан ушбу иморатлар, бинолар ва иншоотлардаги улуғбай мутаносиб равишда тўланади. Янги иморатлар, бинолар ва иншоотлар бўйича солиқ улар барпо этилган ёки олинган йилдан кейинги йилнинг бошидан эътиборан тўланади.

Мерос бўйича ўтган мол-мулкдан солиқ меросхўрлардан мерос очилган пайтдан бошлаб ундирилади. Мол-мулк йўқ қилинган, бутунлай вайрон бўлган ҳолларда мол-мулк солиғи ундириш улар йўқ қилинган ёки бутунлай вайрон бўлган оидан эътиборан тўхтатилади.

Мол-мулк солиғини тўлаш ҳақидаги тўлов хабарномалари тўловчиларга давлат солиқ хизмати органлари томонидан ҳар йили I майдан кечиктирмай топширилади. Ҳисобланган йиллик солиқ миқдори тенг улушларда икки муддатда — 15 июнь ва 15 декабрдан кечиктирмай маҳаллий бюджетга тўланади.

Агар солиқ тўловчи томонидан ортиқча суммалар тўланган бўлса, солиқ ва йиғимлар бўйича қарзлар мавжуд бўлмаса, ушбу суммалар унинг ёзма аризасига кўра ўттиз кун ичида солиқ тўловинга қайтарилди ёки бўлгуси тўловлар ҳисобига қайд этилади.

Жисмоний шахсларнинг мол-мулкига солиналган солиқ тўловчилари ҳисоби давлат солиқ хизмати органлари томонидан ҳар бир йилнинг I январидан ҳолат бўйича шахар ва туманлар бўйича, техник инвентаризациялаш ҳудудий кадастр бюросида мавжуд бўлган иморатлар эгалари тўғрисидаги маълумотларга биноян ўтказилади.

Мавзуга доир масалалар

I-масала. Фуқаро Каримов Шерзод Тошкент шахар Юнусобод тумани М-1, 14-уйда харид қилган 3 хонали

квартирасининг техник инвентаризациялаш бюроси томонидан нархланган баҳоси 9 250 миң сўмни ташкил этади.
Мол-мулк солиги суммасини ҳисобланг.

2-масала. Фуқаро Пардаев Шохрух 2008 йил апрель ойида Тошкент шаҳар Чилонзор туманида 3,5 сотих майдоша эга бўлган погулар жой сотиб олди. Сотиб олинган нотулар жойининг техник инвентаризациялаш бюроси ходимлари томонидан нархланган қиймати 12 600 миң сўмни ташкил этади.

Мол-мулк солиги суммасини ҳисобланг, фуқаро Пардаев Шохрух қанча миқдорда солиқ тўлаши лозим бўлади?

Ўз-ўзини назорат қилиш учун саволлар

1. Жисмоний шахслардан ундирилмайдиган мол-мулк солигининг тўловчилари кимлар?
2. Жисмоний шахсларнинг қандай мол-мулклари солиқ солиши объекти на солиқ солиналган база ҳисобланади?
3. Жисмоний шахслардан олинмайдиган мол-мулк солигини ставкалари кимнинг қарори билан белгиланади?
4. Жисмоний шахслар мол-мулк солигини ставкаси 2009 йилда неча фоиз қилиб белгиланган?
5. Жисмоний шахслар мол-мулкни баҳолаш бўйича инвентаризация қиймати бўлмаса, солиқ ундириш қандай тартибда амалга оширилади?
6. Жисмоний шахсларнинг мол-мулк солигини суммаси қайси давлат органи томонидан ҳисоблаб чиқарилади?
7. Тўлов хабарномаси қайси муддатгача участка солиқ солиқ инспекторлари томонидан солиқ тўловчиларга етказилади?
8. Мол-мулк солигидан кимлар озод этилади?
9. Пенсияерларнинг неча квадрат метр мол-мулкни қиймати солиққа тортирмайди?
10. Йиллик ҳисобланган мол-мулк солигини қайси муддатда бюджетга тўланади?

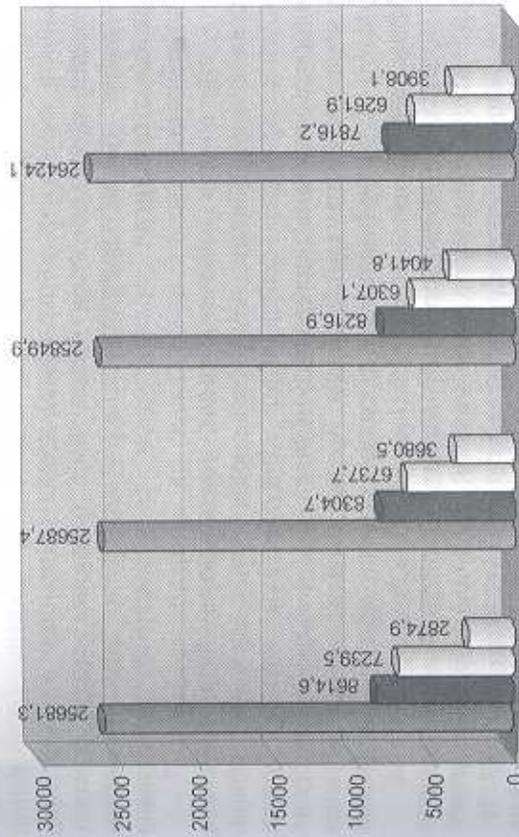
2.7. ЮРИДИК ШАХСЛАРДАН УНДИРИЛАДИГАН ЕР СОЛИГИ

Ер солигининг иқтисодий моҳияти. Солиқ тўловчилар.
 Ер солигини Ўзбекистон солиқ тизимида маҳаллий соҳаликлар ва йиғимлар таркибига киради ҳамда маҳаллий бюджетларнинг барқарор даромад манбаи ҳисобланади.

Ер солигини бошқа солиқ турларидан фарқли ўлароқ, ўзига хос хусусиятларга эга. Жумладан, ўзининг иқтисодий моҳиятига қўра у ренга тўловидир ёки бошқача қилиб

айтганда ушбу солиқ ер эгалари ва ердаш фойдаланувчи хўжалик юритувчи субъектлар молиявий фаолиятининг натижалари билан боғлиқ эмас. Демак, ушбу солиқ жорий этилишидан мақсад — ерлан оқилна фойдаланишни рағбатлантириш, тупроқ унумдорлигини ошириш, сифати турлича бўлган ерларда хўжалик юригишининг ижтимоий-иқтисодий шарт-шароитларини тенглаштириш, аҳоли яшайдиган жойларда инфратузилма ривожланишини таъминлаш ҳамда ер талон-тарож қилинишига йўл қўймаслик ҳисобланади.

Ўзбекистон Республикасида жами ер фонди 2004 йилда 44 410,3 миң гектарни ташкил этиб, шундан 57,8 фоизи қишлоқ хўжалиги товар ишлаб чиқарувчилари ихтиёридаги ер майдонларига тўғри келган. 2005 йилда эса 57,9 фоиз, 2006 йилда 58,2 фоиз, 2007 йилда 59,5 фоизни ташкил қилган (2.7.1-диаграмма).

2.7.1-диаграмма. Ўзбекистон Республикаси ер фонди ва унинг фойдаланувчилар ўртасидаги тақсими (миң га)

Ер фонди ҳажмида қишлоқ хўжалиги товар ишлаб чиқарувчилари ер майдонларининг ўсиши фермер хўжалиқлари сонининг йилдан-йилга кўنйиб бораётганлиги ва ўрмон хўжалиқлари ихтиёридаги ер майдонлари бир қисминини улар тасарруфига ўтказилиши ҳамда захира ерларнинг ўзлаштирилиши билан изоҳланади.

Солиқ қонунчилигида кўра ўз мулкда, эгаллигида ёки фойдаланишида ер участкаларига эга бўлган юридик шахслар, шу жумладан Ўзбекистон Республикасининг норезидентлари ер солиғи тўловчилари ҳисобланади.

Агарда солиқ солишнинг алоҳида тартиби ўрнатилган юридик шахслар (микрофирма ва кичик корхоналар, савдо ва умумий овқатланиш корхоналари, ягона ер солиғини тўловчи қишлоқ хўжалиқ корхоналари, талбиркорлик фаолиятининг қатъий солиқ тўловини белгиланган юридик шахслар, аудио- ва видеокассеталар, лазер дискларнинг ишлаб чиқиш, ёзиш, кўпайтириш ва солиш фаолиятини амалга оширувчи корхоналар) ҳамда нотижорат ташкилотлар асосий фаолият тури билан бир қаторда бошқа фаолият турлари билан шуғуллансалар, унда улар шу фаолиятда фойдаланиладиган ерлари учун ер солиғини тўловчилар ҳисобланишади.

Ер солиғи объекти, солиқ солинадиган база ва солиқ ставкалари. Солиқ кодексига кўра мулк ҳуқуқи, эгалик қилиш ҳуқуқи, фойдаланиш ҳуқуқи ёки ижара ҳуқуқи асосида юридик шахсларда бўлган ер участкалари солиқ солиш объекти ҳисобланади. Солиқ кодексининг 280-моддасига кўра қуйидагиларга солиқ солиш объекти сифатида қаралмайди:

а) аҳоли пунктларининг умумий фойдаланишдаги ерлари. Аҳоли пунктларининг умумий фойдаланишдаги ерлари жумласига майдонлар, кўчалар, тор кўчалар, йўллар, суғориш тармони, соҳилбўйи ерлари ва бошқа шу каби ерлар;

б) аҳолининг маданий-маиший эҳтиёжларини қондириш ва дам олиши учун фойдаланиладиган ерлар (дарахтзорлар, боғлар, сайилгоҳлар, хиёбонлар, шунингдек ариқ тармоқлари эгалланган ерлар);

в) коммунал-маиший ерлар (қабристонлар, чикиндиларни зарарсизлантириш ва уларни утилизация қилиш жойлари ва бошқа шу каби жойлар);

г) захира ерлар.

Маъжуд ер участкаларидан қонун ҳужжатларига мувофиқ солиқ солишмайдиган ер участкалари майдонларини қесгириб тапшлаш орқали солиқ солинадиган база ашиқланади.

Юридик шахслардан олинадиган ер солиғи ставкалари Ўзбекистон Республикаси Президентини қарори билан белгиланади ва солиқ тўловчиларга Молия вазирлиги ва Давлат солиқ қўмитаси ва уларнинг қўйи орталари томонидан белгиланган тартибда етказилади.

Жаҳон солиқ амалиётида ер солиғи ставкалари турли мамлакатларда турлича белгиланади, лекин ўртача олганда ер қийматининг 5 фоизидан ошмайди. Солиқ ставкаларини белгилашда тупроқ бонитети (сифати) ҳисобга олинади. Ерлардан ноқишлоқ хўжалиқ мақсадларида фойдаланиладиган юридик шахслардан олинадиган ер солиғи ставкалари қуйидагича гуруҳланади:

1. Суғориладиган жамоат қишлоқ хўжалиги ерлари учун ундириладиган ер солиғи ставкалари.
2. Далми экинзорлар, бўз ерлар ва кўп йиллик кўчатлар учун ундириладиган ер солиғи ставкалари.
3. Суғорилмайдиган пичанзорлар ва яйловлар учун ундириладиган ер солиғи ставкалари.
4. Қишлоқ хўжалиги ва ўрмон хўжалигида фойдаланиладиган бошқа ерлар учун ундириладиган ер солиғи ставкалари.
5. Тошкент шаҳрида ер участкаларидан фойдаланганлик учун ер солиғи ставкалари.
6. Шаҳар ва посёлкалардаги ер участкаларидан олинган ер солиғи ставкалари.
7. Қишлоқ жойларда жойлашган ер участкаларидан фойдаланганлик учун корхоналар, муассасалар ва ташкилотлардан ундириладиган ер солиғи ставкалари.
8. Қишлоқ жойларда жойлашган ер участкаларидан фойдаланганлик учун фуқаролардан ундириладиган ер солиғи ставкалари.

Ер солиғи бўйича имтиёзлар. Солиқ кодексининг 282-моддасига кўра солиқ солинмайдиган ер участкаларига қуйидаги ерлар кирди:

а) жамоа боғдорчилиги, узумчилиги ва полизчилигининг, жамоа гаражларининг умумий фойдаланишдаги ерлари. Уларга бориш йўллари, ариқлар, коллекторлар ва умумий фойдаланишдаги бошқа ерлар кирди;

б) табиатни муҳофаза қилиш аҳамиятига молик ерлар (давлат кўрикхоналари, миллий ва дендрология боғлари, ботаника боғлари, заказниклар, ов қилишга мўлжалланганлари бундан мустасно, табиат ёшорликлари), корхоналар, муассасалар ва ташкилотларга белгиланган тартибда махсус мақсадлар учун берилган, ихота дарахтзорлари эгалланган ерлар;

в) тарихий-маданий аҳамиятта молик ерлар (тегишли муассасалар ва ташкилотларга донмий фойдаланишга берилган тарихий-маданий қўриқхоналар, хогира боғлари, археология ёлгорликлари, тарих ва маданият ёлгорликлари эгаллаган ерлар);

г) сув фонди ерлари (дарёлар, кўллар, сув омборлари, каналлар, денгизлар, музликлар, боғқоқликлар, гидротехника ва бошқа сув хўжалиги иншоотлари эгаллаган ерлар, шунингдек сув ҳавзалари соҳилидаги сув хўжалиги эҳтисодлари учун корхоналар, муассасалар ва ташкилотларга белгиланган тартибда берилган ерлар);

д) электр узатиш линиялари, подстанциялар, умумлашган алоқа линиялари ва уларнинг иншоотлари эгаллаган ерлар;

е) умумий фойдаланишдаги автомобиль йўллари ва уларнинг иншоотлари эгаллаган ерлар. Умумий фойдаланишдаги автомобиль йўлларида Ўзбекистон Республикаси ҳукумати томонидан белгиланган тартибда уларнинг индекслари ва тартиб рақамларини кўрсатган ҳолда тегишли рўйхатларга киритилган автомобиль йўллари тааллуқлидир;

ж) темир йўлларнинг умумий тармони ва уларнинг иншоотлари эгаллаган ерлар;

з) умумий фойдаланишдаги шаҳар электр транспорти йўллари ва метрополитен линиялари (шу жумладан, метрополитен бекатлари эгаллаган ерлар) ва уларнинг иншоотлари эгаллаган ерлар. Мазкур имтиёз трамвай йўллари ва троллейбус линиялари, метрополитен линиялари, трамвай ва троллейбус бекатлари, шу жумладан диспетчерлик пункти йўлларидаги бошқа иншоотлар эгаллаган ерларга таъбиқ этилади. Маъмурий ва бошқа ёрдамчи бинолар, деполар (депо ҳудудида жойлашган электр транспорти йўллари ва метрополитен линиялари эгаллаган ерлардан ташқари), қурилиш ва таъмирлаш объектлари эгаллаган ерлар учун солиқ белгиланган тартибда тўланади;

и) спорт иншоотлари, стадионлар, спорт майдончалари, сузини ҳавзалари, спортнинг техник турлари объектлари ва бошқа жисмоний тарбия-соғломлаштириш комплекслари, оналар ва болаларнинг дам олиш ва соғломлаштириш жойлари, санаторий-курорт муассасалари ва дам олиш уйлари, ўқув-машқ базалари эгаллаган ерлар;

к) магистрал сув қуурлари, магистрал каналлация коллекторлари ва уларнинг иншоотлари, сув олиш ва тозалаш иншоотлари, шунингдек сув таъминоти ва канализацияга тегишли бошқа объектлар эгаллаган ерлар. Сув

таъминоти ва каналлацияга тегишли бошқа объектлар таркибига аҳоли пунктларида сув қуури ва каналлация тармоғидаги насос станциялари, кузатиш қулуқлари ва дюкерлар, сув миноралари ва шу сингари иншоотлар кирлади;

л) магистрал газ ва нефть қуурлари ва уларнинг иншоотлари эгаллаган ерлар;

м) магистрал иссиқлик трассалари ва уларнинг иншоотлари эгаллаган ерлар. Иссиқлик трассаларининг иншоотларида насос станциялари, иссиқликни ҳисобга олиш ва назорат қилиш асбоблари, иситкичлар, иссиқ сув таъминотининг циркуляция насослари кирлади;

н) самолётларнинг учиб-қўниш майдонлари, шу жумладан уларни ерда бошқарини йўлаклари ва тўхташ жойлари, фуқаро авиацияси аэропортларининг радионавигация ва электр-ёритиш ускуналари жойлашган ерлар;

о) Ўзбекистон Республикасининг Инвестиция дастурига киритилган объектлар қурилиши учун ажратилган ерлар — қурилишнинг меъёрий муллоти лаврита, шунингдек Вазирлар Маҳкамасининг қарори билан қурилиш ишлари тўхтаиб қўйилган объектлар эгаллаган ерлар;

п) гидрометеорология ва гидрогеология станциялари ҳамда постлари эгаллаган ерлар;

р) илмий ташкилотларнинг қишлоқ хўжалиги аҳамиятига молик ва ўрмон фондидаги ерлари, қишлоқ хўжалиги ва ўрмон хўжалиги соҳасидаги илмий-тадқиқот ташкилотлари ҳамда ўқув юртлирига қараншли тажриба, экспериментал ва ўқув-тажриба хўжаликларининг бевосита илмий ва ўқув мақсадлари учун фойдаланиладиган ерлари. Илмий тажрибалар, экспериментал ишлар, янги навлар селекцияси амалга ошириш ҳамда мавзу доираси тасдиқланган бошқа илмий ва ўқув мақсадлари учун фойдаланиладиган экинлар ва кўчатлар эгаллаган ер участкалари солиқ тўлашдан озод этилади;

с) янги ўзлаштирилаётган ерлар ва мелиоратив ҳолатини яхшилаш ишлари олиб борилаётган суғориладиган ерлар — дойиҳада назарда тутилган мулдагга, лекин ишлар бошлангандан эътиборан кўпи билан беш йилга;

т) рекреацион аҳамиятта молик ерлар (аҳолининг оммавий дам олиши ва туризмни ташкил этиш учун тегишли муассасаларга берилган ерлар: ўрмон боғлари, боғлар, хиёбонлар, пляжлар ва ҳоказолар);

у) соғломлаштириш аҳамиятига молик ерлар (касалликларнинг олдини олиш ва одамларни лаволаш ишини ташкил этиш учун қулай табиий омилларга эга бўлган ерлар);

ф) қишлоқ хўжалик ва ўрмон хўжалиги қорхоналари ҳамда ташкилотларнинг ўрмонлар ва ихотазорлар, таълим, маданият ва соғлиқни сақлаш объектлари, шунингдек спорт иншоотлари эгаллаган ерлари;

х) қишлоқ хўжалик қорхоналарининг янги ўтқазилган боғ ва узумзорлари — улар мева қилиш даврига киришишга, қишлоқ хўжалик экинлари экиш учун қатор ораларидан фойдаланилишидан қатъи назар;

ч) солиқ тўловчининг балансида бўлган ҳамда талбир-қорлик фаолиятида фойдаланилмаётган фуқаролик ҳимояси ва сафарбарлик аҳамиятига молик объектлар эгаллаган ерлар.

Қуйдаги юридик шахслар ер солиғидан озод қилинадилар:

а) маданият, таълим, соғлиқни сақлаш, меҳнат ва аҳолини ижтимоий муҳофаза қилиш муассасалари, қайси идрорага бўйсунушидан қатъи назар, улар зиммасига юк-ланган вазифаларни амалга ошириш учун ажратилган ер участкалари учун;

б) деҳқон хўжаликлари — давлат руйхатидан ўтказилган найлдан эътиборан икки йил муддатга;

в) ноғиронларнинг жамоат биришмалари, «Нуроний» жамгармаси ва «Ўзбекистон чернобилчилари» уюшмаси мулкда бўлган, ишловчилари умумий сонининг камида эллик фоизини ноғиронлар ташкил қилган юридик шахслар, савдо, воситачилик, таъмино-сотиш ва тайёрлов фаолияти билан шуғулланувчи юридик шахслар бундан мустасно.

Ер солигини ҳисоблаб чиқариш ва бюджетга тўлаш муддатлари. Ер солиғи юридик шахслар томонидан ҳар йили 1 январьгача бўлган ҳолатга қараб мустақил ҳисоблаб чиқарилади ва солиқ буйича ҳисоб-китоблар ер участкаси жойлашган ҳудуддаги давлат солиқ органига жорий йилнинг 15 февралигача қишлоқ хўжалиги аҳамиятига эга бўлмаган ҳамда қишлоқ хўжалиги аҳамиятига молик ерлар учун белгиланган шакллар буйича тақдим этилади.

Бўшагиб олинаётган маблағлардан муайян мақсадлар учун фойдаланиш шарти билан имтиёзлар олган юридик шахслар солиқ тўловчилар учун белгиланган шакл буйича ва муддатларда ер солиғи ҳисоб-китобини тақдим этидилар.

Ҳисобот йили давомида ер мулклари таркибида ўзгаришлар юз берган юридик шахслар давлат солиқ органига ер солиғи тўланадиган ҳисобот йилининг 1 ноябрга қадар ер солиғининг аниқлаштирилган ҳисоб-китобини тақдим этидилар.

Агар алоҳида бино бир неча юридик шахснинг балансида бўлса, ер солиғини ҳар бир юридик шахс алоҳида, эгаллаган ишлаб чиқариш хоналарига мутаносиб равишда тўлайди.

Қўп қаватли турар жойларнинг бир қисmini эгаллаган юридик шахслар ер солиғини турар жой эгаллаган умумий майдондан ва мазкур юридик шахс томонидан фойдаланиладиган ишлаб чиқариш хоналарининг ҳиссасидан келиб чиқиб ҳисоблаб чиқарадилар.

Юридик шахслар (қишлоқ хўжалиги қорхоналаридан ташқари) солиқни ҳар чоракла, чорак иккинчи ойининг 15-кунига қадар теш улуғлар билан тўлайдилар (15 февраль, 15 май, 15 август, 15 ноябрь).

Ягона ер солиғини тўлашга ўтмаган қишлоқ хўжалиги қорхоналари ер солиғини ҳисобот йилининг 1 июлига қадар — йиллик солиқ суммасининг 20 фоизини, ҳисобот йилининг 1 сентябрга қадар — йиллик солиқ суммасининг 30 фоизини ва ҳисобот йилининг 1 декабрга қадар — ҳисобланган солиқнинг қолган (50 фоизи) суммасини тўлашни амалга оширади.

Ер солиғи, солиқ тўловчининг жойлашган еридан қатъи назар, ҳудудда ер участкаси жойлашган туман ёки шаҳарнинг маҳаллий бюджетига тўланади.

Мавзуга доир масалалар

1-масала. Топкент шаҳрининг 8 зонасида жойлашган ишлаб чиқариш қорхонасига шаҳар ҳокими қарори буйича ажратилган ер майдони 5,5 га ни ташкил этади. Қорхонанинг ҳисобот йилида тўлаши лозим бўлган ер солиғи суммасини ҳисобланг ва тўлаш муддатларини белгиланг.

2-масала. Зарафшон шаҳрининг 3 зонасида жойлашган қорхонага шаҳар ҳокими қарори буйича ажратилган ер майдони 3,75 га, ҳақиқий фойдаланишдаги ер майдони эса 4,5 га эканлиги аниқланди. Қорхонанинг ҳисобот йилида тўлаши лозим бўлган ер солиғи суммасини ҳисоблаймиз.

Ўз-ўзини назорат қилиш учун саволлар

1. Ер солиғини юридик шахслардан ундиришнинг сабаби нимада?
2. Ер солиғининг ҳуқуқий асослари Ўзбекистонда қачон шаклланган?
3. Ўзбекистонда ер фонди қандай таркиб топган?
4. Қимлар ер солиғини тўловчилар бўлиб ҳисобланишади?
5. Алоҳида солиқ режимида ўтган юридик шахслар ер солиғини тўловчилар ҳисобланишадими?
6. Ер солиғини ундириш объекти нима?

7. Қандай ерлар солиқ солимайдыган ер участкалари ҳисобланади?
8. Қандай юридик шахслар ер солигидан озод қилинади?
9. Ер солигини ҳисоблаб чиқариш ва бюджетга тўлаш муҳлатлари қандай белгиланган?

2.8. ЖИСМОНИЙ ШАХСЛАРДАН ОЛИНАДИГАН ЕР СОЛИГИ

Ер солигини тўловчилар, солиқ солиш объекти ва солиқ солинадиган база. Солиқ кодексига кўра ўз мулкида, эгаллигида, фойдаланишида ёки ижара ҳуқуқи асосида ер участкаларига эга бўлган жисмоний шахслар, шунингдек юридик шахс ташкил этган ва ташкил этмаган ҳолда тузилган деҳқон хўжаликлари ер солигининг тўловчилари бўлиб ҳисобланишади.

Жисмоний шахсларнинг қуйидаги ер участкалари солиқ солинадиган объект ҳисобланади:

- деҳқон хўжалигини юритиш учун мерос қилиб қолдирилган умрбод эгаллик қилишга берилган ер участкалари;
 - яқка тартибда уй-жой қурилиши учун мерос қилиб қолдирилган умрбод эгаллик қилишга берилган ер участкалари;
 - жамоа боғдорчилиги, узумчилиги ва полизчилигини юритиш учун берилган ер участкалари;
 - хизмат юзасидан қонун ҳужжатларига мувофиқ берилган чек ерлар;
 - мерос бўйича, ҳаля қилиниши ёки сотиб олиниши натижасида уй-жой, дала ҳовли билан биргаликда эгаллик қилиш ҳуқуқи ҳам ўтган ер участкалари;
 - қонун ҳужжатларида белгиланган тартибда мулк қилиб олинган ер участкалари;
 - тadbirkorлик фаолиятини юритиш учун доимий фойдаланишга ёки ижарага берилган ер участкалари.
- Солиқ кодексига кўра кўчмас мулкка эга бўлган ҳуқуқлари давлат рўйхатида ўтказувчи органнинг ер участкалари майдонига доир маълумотномалари солиқ солинадиган база бўлиб ҳисобланади.
- Ер солиги ставкалари ва солиқ имтиёзлари.** Жисмоний шахслардан ундириладиган ер солиги ставкалари Ўзбекистон Республикаси Президентини қарори билан белгиланади. Берилган ерлардан икки йил давомида фойдаланмаган жисмоний шахслардан ер солиги уч барабар миқдорда ундирилади.

Жисмоний шахслар фойдаланадиган (шу жумладан, ер солигини тўлашдан озод этилган), давлат ҳокимияти органи томонидан ажратилган майдонлардан ортиқча ер участкалари учун ер солиги жисмоний шахслар учун 1,5 коэффицентини кўллаган ҳолда тўланади. Давлат ҳокимияти органи томонидан ажратилган майдонлардан ортиқча фойдаланиладиган ерлар учун юқорида кўрсатилган коэффицентни кўллаган ҳолда ер солиги тўланмаган тақдирда солиқ тўловчиларга нисбатан қонун ҳужжатларига мувофиқ молиявий жазо чоралари қўлланади.

Жисмоний шахсларга тadbirkorлик фаолияти учун берилган ер участкаларидан солиқ корхоналар, муассасалар ва ташкилотлар учун тасдиқланган ставкалар бўйича ундирилади. Жисмоний шахслар учун ер солигини ҳисоблаб чиқариш дўконлар, ошхоналар, устаконалар ва тadbirkorлик фаолиятида фойдаланиладиган бошқа объектлар учун фойдаланиладиган ер участкалари учун амалга оширилади.

Солиқ кодексига кўра қуйидаги жисмоний шахслар ер солигидан озод қилинадилар:

- айлов чорвачилигининг чўпонлари, йилқибокларлари, механизаторлари, везеринар врачлари ва техниклари, бошқа мутахассислари ва ишчилари;
- «Ўзбекистон Қаҳрамони», Совет Иттифоқи Қаҳрамони, Меҳнат Қаҳрамони унвонларига сазовор бўлган шахслар, учала даражали Шуҳрат ордени билан тақдирлашчилар, 1941—1945 йиллардаги уруш ноғиронлари ва қатнашчилари;
- хизматни Афғонистон Республикасида ва жанговар ҳаракатлар олиб борилган бошқа мамлакатларда вақтинча бўлган қўшиларнинг чекланган контингентини таркибида ўтаган ҳарбий хизматчилар ҳамда ўқув ва синов йилинда-рига қақирилган ҳарбий хизматга мажбурлар;
- ҳақиқий мудатли ҳарбий хизматга қақирилган ҳарбий хизматчиларнинг оилалари — хизмат мудатига;
- I ва II гуруҳ ноғиронлари;
- ёлғиз пенсионерлар. Солиқ солиш мақсаллари учун бошқали ер пенсионерлар деганда бир ўзлари ёки воёга етмаган ўғли билан биргаликда алоҳида уйда, квартира ёки ётоқхонада яшайдиган пенсионерлар тушунилади;
- боқувчисини йўқотган кўп боғали оилалар. Солиқ солиш мақсалларида боқувчисини йўқотган кўп боғали оилалар деганда ота-онадан бири ёки иккаласи вафот этган ҳаьда оилادا 16 ёшга етмаган 5 ва ундан ортиқ боғали бўлган оилалар тушунилади;

— Чертобиль АЭСдаги фалокат оқибатларини тўлатишда интироқ этган шахслар;

— кўчириб келтирилган фуқаролар келиб жойлашган ер участкалари бўйича — ер участкалари берилган вақтдан эътиборан беш йилга;

— шахсий пенсия тайинланган шахслар.

Юқорида кўрсатилган имтиёзлар ер участкалари акка тартибда уй-жой қурилиши ва шахсий ёрдамчи хўжалик (леҳқон хўжалиги) юритиш учун қонун ҳужжатларида назарда тутилган меъёрлар доирасида тақдим этилган жисмоний шахсларгагина татбиқ этилади.

Ер солигини ҳисоблаб чиқариш тартиби. Жисмоний шахслар учун ер солигини давлат солиқ органларининг ходимлари ҳисоблаб чиқаради. Давлат солиқ хизмати органлари ер участкалари мулкдорлари, ер эгалари ёки ердан фойдаланувчилар ёки ижарачилар бўлган жисмоний шахсларнинг мунтазам ҳисобини юритадилар.

Солиқ тўлашни тўғрисидаги тўлов хабарномалари жисмоний шахсларга давлат солиқ органлари томонидан ҳар йили, жорий йилнинг 1 майдан кечиктирмай топширилади.

Ер участкаларининг майдони ўзгарганда ва йил давомида имтиёз ҳуқуқи пайдо бўлганда ёки бекор қилинганда давлат солиқ органлари бир ой давомида солиқни қайта ҳисоб-китоб қилишлари ва солиқ тўловчига тўлаш муддатлари ўзгарганини ҳисобга олган ҳолда янги ёки қўшимча тўлов хабарномасини тақдим этишлари шарт.

Кўп хонадонли турар жойларда яшайдиган жисмоний шахслардан ер солиғи ундирилмайди. Хонадондан ёки кўп хонадонли турар жойларнинг бир қисмдан одамларнинг яшаши билан боғлиқ бўлмаган мақсадларда фойдаланилганда, белгиланган тартибда хонадоннинг умумий майдонидан келиб чиқиб, ер солигининг тегишли ҳиссаси ундирилади.

Ер солигини бюджетга тўлаш муддатлари. Жисмоний шахслар ҳисоблашган йиллик ер солиғини тенг улушларда йилига икки муддатда — 15 июндан ва 15 декабрдан кендик тирмай тўлайдилар. Тўланган солиқ суммаси белгиланган тартибда маҳаллий бюджетга тушади.

Йил давомида ажратилган ер участкалари учун солиқ ер участкаси ажратилган ойдан кейинги ойдан бошлаб тўланади. Масалан, ваколатли ҳокимият органининг 15 сентябрдаги қарори билан корхонага ер ажратилса, у ер солигини 1 октябрдан бошлаб тўлайди.

Мавзуга доир масалалар

1-масала. Фуқаро Ҳамидова Шаҳно 2008 йил 20 январда Тошкент вилояти Қибрай туманида 4 сотих ер участкасини уй-жой қуриш учун сотиб олди.

Фуқаро Ҳамидова Шаҳно сотиб олган ер участкаси учун қанча миқдорда ер солигини тўлаши лозим? *Ер солиғи суммасини ҳисобланг.*

2-масала. Фуқаро Фармонов Анвар Тошкент вилоятининг Зангиота туманида яшайди. Унинг ер участкаси 12 сотихни ташкил этади.

Фуқаро Фармонов Анвар ер участкаси учун қанча миқдорда ер солигини тўлаши лозим? *Ер солиғи суммасини ҳисобланг.*

Ўз-ўзини назорат қилиш учун саволлар

1. Жисмоний шахслардан ундирилган ер солигининг тўловчилари кимлар?
2. Жисмоний шахсларнинг қандай ерлари солиқ солиш объекти бўла олади?
3. Жисмоний шахслардан олинган ер солиғи ставкалари қандай белгиланади?
4. Жисмоний шахслар берилган ерлардан фойдаланмаган ҳолда қандай тартибда улардан солиқ ундирилади?
5. Жисмоний шахсларга талбиркорлик фаолияти учун берилган ер участкаларидан қандай тартибда солиқ ундирилади?
6. Қандай тоифадаги фуқаролар ер солиғидан озол этилади?
7. Жисмоний шахсларнинг ер солиғи қайси давлат органи томонидан ҳисоблаб чиқарилади?
8. Ер солиғи бўйича тўлов хабарномалари солиқ тўловчиларга қайси муддатга етказилади?
9. Ер солиғи қайси муддатда маҳаллий бюджетга тўланади?

2.9. СУВ РЕСУРСЛАРИДАН ФОЙДАЛАНГАНЛИК УЧУН СОЛИҚ

Сув ресурсларидан фойдаланганлик учун солиқнинг жорий этилиши. Солиқ тўловчилар. Ўзбекистон Республикасининг «Сув ва сувдан фойдаланиш тўғрисида»ги Қонунига кўра 1998 йил 1 январдан бошлаб Ўзбекистонда сув ресурсларидан фойдаланганлик учун солиқ жорий этилди.

Ўз фаолиятида сувдан фойдаланувчи юридик шахслар, леҳқон хўжаликлари (юридик шахс ташкил этадиган ва юридик шахс ташкил этмайдиган) ҳамда талбиркорлик

Сув ресурсларидан фойдаланганлик учун солиқ СТАВКАЛАРИ¹

Кўрсаткичлар	1 куб м учун ставка (сўм)	
	ер усти сув ресурслари манбалари	ер ости сув ресурслари манбалари
1. Икисодиётнинг барча тармоқларидан корхоналар (2-4-бандларга кўрсатилганларидан ташқари)	21,6	27,3
2. Электростанциялар	6,3	9,3
3. Коммунал хизмат кўрсатиш корхоналари	11,9	15,4
4. Яғона ер солиғи тўлашга ўтмаган қишлоқ хўжалик корхоналари, деҳқон хўжаликлари (юрлик ва жисмоний шахслар) ҳамда тadbirkорлик фаолиятини амалга ошириш жараёнига сувдан фойдаланган жисмоний шахслар	1,1	1,3

нотиронлар, 1941—1945 йиллардаги уруш ва меҳнат fronti фахрийлари ташкил этган корхоналар овоз этилади.

Сув ресурсларидан фойдаланганлик учун солиқни ҳисоблаб чиқаришда солиқ солинадиган база соғлиқни сақлаш муассасаларида дavoлаш мақсадида фойдаланиладиган ер ости минерал сувлари ҳажмига; дори воситаларини тайёрлаш учун фойдаланиладиган сув ҳажмига; атроф муҳитга зарарли таъсир кўрсатишининг олдини олиш мақсадида чиқариб олинмаган ер ости сувлари ҳажмига; шахталан сувларни қочириб учун, фойдали қазилмаларни қазиб олиш вақтида чиқариб олинган ва қатламдаги босимни сақлаб туриш учун ер қаърига қайтариб қўйиладиган ер ости сувлари ҳажмига; гидроэлектр станциялари гидрашлик турбиналарининг ҳаракати учун фойдаланиладиган сув ҳажмига; қишлоқ хўжалигига мўжалланган шўрланган ерларни ювиш учун фойдаланиладиган сув ҳажмларига камайтирилади.

Солиқни ҳисоблаб чиқариш тартиби ва тўлаш муддатлари. Сув ресурсларидан фойдаланганлик учун солиқ тўловчилар томонидан, деҳқон хўжаликларидан ташқари, тасдиқ-

ланган ставкалар бўйича амалда олинган солиққа қўйиладиган сув ҳажмидан келиб чиқиб ҳисобланади.

Деҳқон хўжаликларида сув ресурсларидан фойдаланганлик учун солиқ давлат солиқ хизмати органлари томонидан умуман хўжалик бўйича ўтган йилда 1 га сугориладиган ерда сарфланган сув ҳажмидан келиб чиқиб ҳисобланади. Сув ресурсларидан фойдаланганлик учун солиқнинг ҳисоб-китоби сувдан фойдаланиш жойидаги давлат солиқ хизмати органлари ортиб борувчи яқун билан қуйидаги муддатларда белгиланган шакл бўйича тақдим этилади:

1) сув ресурсларидан фойдаланганлик учун тўланадиган солиқнинг умумий суммаси йилнинг бир чорагида энг кам иш ҳақининг эллик бараваридан кўпни ташкил этадиган юридик шахслар томонидан (қишлоқ хўжалиги корхоналари, микрофирмалар ва кичик корхоналар бушдан мустасно) — ҳар ойда, ҳисобот ойидан кейинги ойнинг 25-кунигача;

2) сув ресурсларидан фойдаланганлик учун тўланадиган солиқнинг умумий суммаси йилнинг бир чорагида энг кам иш ҳақининг эллик бараваридан камни ташкил этадиган юридик шахслар, шушишдск микрофирмалар ва кичик корхоналар томонидан — йилнинг ҳар чорагида, йилнинг ҳисобот чорагидан кейинги ойнинг 25-кунигача, йил якунлари бўйича эса йиллик молиявий ҳисобот тақдим этиладиган муддатда;

3) яғона ер солигини тўлашга ўтмаган қишлоқ хўжалиги корхоналари томонидан — йилда бир марта ҳисобот даврининг 15 декабригача;

4) яқка тартибдаги тadbirkорлар томонидан — йилнинг ҳар чорагида йилнинг ҳисобот чорагидан кейинги ойнинг 25-кунигача.

Сув ресурсларидан фойдаланганлик учун солиқ тўлаш тўғрисидаги тўлов хабарномаси юридик шахс ташкил этган ва ташкил этмаган ҳолда тузилган деҳқон хўжаликларига давлат солиқ хизмати органлари томонидан ҳисобот давридан кейинги йилнинг 1 февралидан кечиктирмай тоширилади.

Сув ресурсларидан фойдаланганлик учун солиқ бюджетга қуйидаги муддатларда тўланади:

— сув ресурсларидан фойдаланганлик учун солиқни тўловчилар томонидан — ҳисоб-китоб тақдим этилашган муддатдан кечиктирмай амалга оширилади;

— юридик шахс ташкил этган ва ташкил этмаган ҳолда тузилган деҳқон хўжаликлари томонидан сув ресурсларидан фойдаланганлик учун солиқни тўлаш йилига бир марта, солиқ давридан кейинги йилнинг 1 майгача амалга оширилади.

¹ Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2008 йил 29 декабрдаги ПҚ 1024-сонли қарори.

1-масала. Коммунал хўжалиги ҳисобот даврида 170 000 куб метр ҳажмида аҳоли пунктларини сув билан таъминлаган. Шунингдек ўз истеъмоли учун 27 000 куб метр ер усти сув ресурсларидан фойдаланган. *Корхона тўлаши лозим бўлган сув ресурсларидан фойдаланганлик учун солиқ суммасини ҳисобланг.*

2-масала. Саноат корхонаси М. Улуғбек тумани ДСИда рўйхатга олинган. Корхона ҳисобот даврида Қибрай тумани ҳудудидан сув ресурсларидан (ер усти манбаларидан) 35 000 куб метр, ўзи жойлашган туман ер ости сув манбаларидан 16 000 куб метр фойдаланган. *Корхона ҳисобот даврида тўлаши лозим бўлган сув ресурсларидан фойдаланганлик учун солиқ суммасини аниқланг, корхона солиқ ҳисоб-китобини қайси туман ДСИга тақдим этади ва солиқни тўлайди?*

Ўз-ўзини назорат қилиш учун саволлар

1. Сув ресурсларидан фойдаланганлик учун солиқни жорий этгандан кўра тўтилган мақсад нима?
2. Сув ресурсларидан фойдаланганлик учун солиқни тўловчилар кимлар?
3. Сув ресурсларидан фойдаланганлик учун солиқни шавлат бюджетига таъминлаб берадиган асосий солиқ тўловчиларни биласизми?
4. Жисмоний шахслар сув ресурсларидан фойдаланганлик учун солиқни тўловчилар бўла оlishадими?
5. Солиққа тортиш объекти қандай тартибда аниқланади?
6. Солиқ ставкалари қайси мезонлар асосида ўрнатилган?
7. Қандай юридик шахслар сув ресурсларидан фойдаланганлик учун солиқдан озод этилади?
8. Солиқ қайси муддатга шавлат бюджетига ўтказилади?

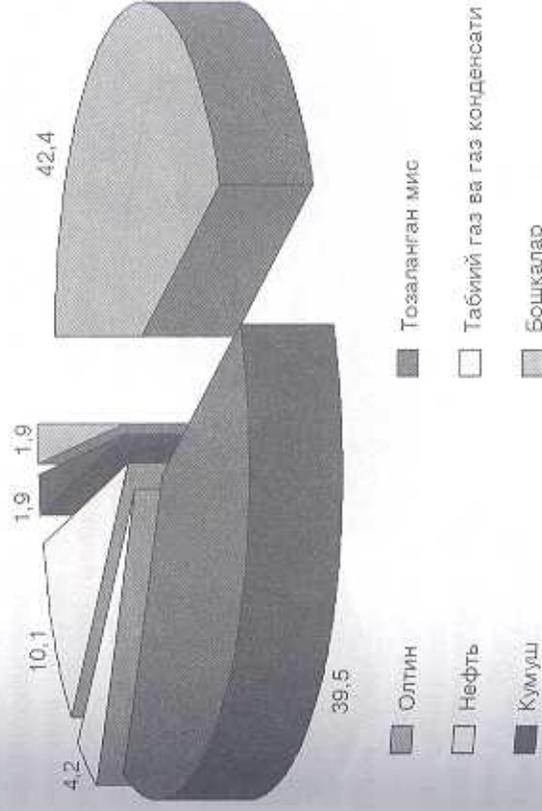
2.10. ЕР ҚАЪРИДАН ФОЙДАЛАНГАНЛИК УЧУН СОЛИҚ ВА МАХСУС ТЎЛОВЛАР

Ер қаъридан фойдаланганда солиқ солиш зарурлиги. Ўзбекистон мустақилликка эришгандан кейин республикамиз ҳудудидаги барча табиий, ер ости бойликлари давлатимиз тасарруфига ўтди. Ўзбекистон заминда жуда улкан ва ноёб, ҳали ижтимоий ишлаб чиқаришга жалб этилмаган минерал хом ашё ресурслари тўпланган.

Ўзбекистонда 100 га яқин, аниқроғи 95 турдаги минерал хом ашёни ўзида мужассам этган 2 700 та кон аниқланган. Амалда Менделеев даврий жадвалидаги барча элементлар республикамизда мавжуд. Мамлакатнинг умумий хом ашё саноҳияти 3,3 триллион АҚШ долларини миқдоридан баҳоланмоқда. Мавжуд конлардан ҳар йили 5,5 млрд АҚШ долларига тенг фойдали қазилмалар қазиб олинмоқда.

Республикамиз қонунчилигига кўра мавжуд ер ости бойликлари умумдават мулки ҳисобланади. Ўзбекистон Республикасининг 1994 йил 23 сентябрдаги «Ер ости бойликлари тўғрисида»ги Қонунига мувофиқ 1995 йилдан бошлаб ер ости бойликларидан фойдаланганлик учун солиқ жорий этилди ва ер ости бойликларидан фойдаланувчилар уларнинг ҳажмидан келиб чиққан ҳолда махсус солиқ тўлай бошлашди.

Ер қаъридан фойдаланганлик учун солиқ жорий этилишидан асосий мақсад — умумдават мулки ҳисобланган ер ости бойликларидан оқилона тарзда бутун жамият аъзоларини ва келажак авлод манфаатларини ҳисобга олган ҳолда фойдаланиш самардорлигини ошириш ҳисобланади.

2.10.1-диаграмма. 2006 йилда ер қаъридан фойдаланганлик учун солиқ суммасининг асосий ер ости бойликлари бўйича шаклланиши (фоизда)¹

¹ Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлигининг ҳисобот материаллари асосида тайёрланган.

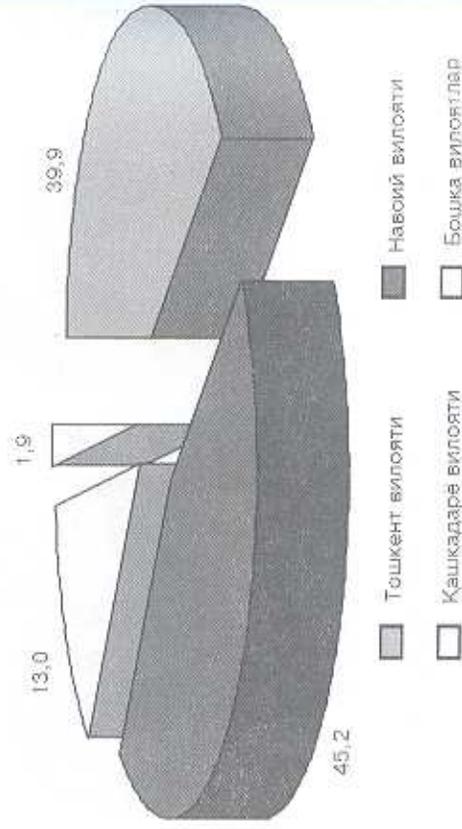
Солиқ коллексига кўра ер қаъридан фойдаланганлик учун солиқ умумлашват солиқлари таркибига кирали. Ушбу солиқ табиий бойликлардан фойдаланишнинг самардорлигини таъминлаш билан бирга соф фискал вазифани ҳам бажаради.

Республикамызда ер қаъридан фойдаланганлик учун солиқ ер ости бойликларининг 53 турига нисбатан белгиланган бўлса-да, бюджетга солиқ тушуми фақатгина 4–5 турдаги ер ости бойликларига мутлақ равишда боелиқ бўлиб қолмоқда.

2.10.1-диаграмма маълумотларидан маълумки, 2006 йилда ер қаъридан фойдаланганлик учун солиқнинг тушумлари таркибидан олтин 42,4 фоизни, тозаланган мис 39,5 фоизни, нефть 4,2 фоизини, табиий газ ва газ конденсати 10,1 фоизни, кумуш 1,9 фоизни ташкил этади.

Агарда худудлар бўйича тахлит қилинганда жами ер қаъридан фойдаланганлик учун солиқ тушуминиш 39,9 фоизи Тошкент вилоятига, 45,2 фоизи Навоий вилоятига, 13,0 фоизи Қашқадарё вилоятига тўтри келгани ҳолда қолган 1,9 фоизи республикамызининг бошқа худудлари зиммасига тўтри келали (2.10.2-диаграмма).

Солиқ тўловчилар, солиқ солиш объекти ва солиқ солинадиган база. Ер қаъридан фойдаланувчилар бўлиб

2.10.2-диаграмма. 2007 йилда ер қаъридан фойдаланилганлик учун солиқ суммасининг худудлар бўйича тақсимоти¹

Ўзбекистон Республикаси худудлида фойдали қазилмаларни қазиб олаётган, техноген минерал ҳосилалардан фойдали қазилмаларни ажратиб олаётган, шунингдек фойдали қазилмалардан фойдали компонентларни ажратиб олган ҳолда уларни қайта ишлашни амалга ошираётган юридик ва жисмоний шахслар ҳисобланади.

Ер қаъридан фойдаланувчилар ер қаъридан фойдаланганликлари учун қуйидаги солиқлар ва махусе тўловларни тўлайдилар:

1) ер қаъридан фойдаланганлик учун солиқ;

2) қўшимча фойда солиғи. Ушбу солиқ айрим фойдали қазилмалар ёки айрим маҳсулот турлари учун Ўзбекистон Республикаси Президентининг қарори асосида ўрнатилган ставкадан келиб чиқиб, реализациядан олинган соф тушум билан белгилашган ҳисоб-китоб баҳоси ўртасидаги фарқ — қўшимча фойдалан ундирилади;

3) бонус. Бонус деганда ер қаъридан фойдаланувчи томонидан амалга ошириладиган бир маргалик тўлов тушунилади. Ушбу бонусларнинг икки тури мавжуд: имзоли бонус ва тижоратбон топилма бонус.

Имзоли бонус ер қаъридан фойдаланувчининг тегишли лицензия асосида фойдали қазилмаларни аниқлаш, қидириш ва кавлаб олиш бўйича фаолиятни амалга ошириш ҳуқуқи учун бир маргалик қатъий тарзда белгиланадиган мажбурий тўлов ҳисобланади.

Тижоратбон топилма бонуси тегишли лицензияда кўрсатилган ер қаъри участкасида фойдали қазилма конларининг ҳар бир тижоратбон топилмаси учун, шу жумладан дастлабки белгилашган ажратиб олинаётган захираларни кўпайтиришга олиб келувчи конларни қўшимча қидирини ўтказиш чогидаги фойдали қазилмалар топилмаси учун тўланадиган тўлов ҳисобланади.

Солиққа тортиш мақсадида ер ости бойликлари деганда ер қобитининг юқори қисмини қамраб оладиган ҳамда фойдали қазилмаларни ташқиқ қилиш ва қазиб олиш мумкин бўлган макон, фойдали қазилмалар деганда — иқтисодий ва соеломлаштириш аҳамиятига эга геологик ҳосилалар ҳисобланади.

Таркибидан рангли, нодир, асл, қора металллар ва бошқа минерал хом ашё бўлган рудаларни бир корхона қазиб олиб, уни бундан кейин қайта ишлаш учун бошқа корхоналарга бера (экспорт бундан мустасно), қазиб олинган рудани қайта ишлайдиган ва солиқ славкаси белгиланган тайёр маҳсулот чиқарадиган корхона солиқ тўловчи ҳисобланади.

Республикамызда ушбу солиқни давлат бюджетига таъминлаб берувчи энг йирик солиқ тўловчилар бўлиб Олмалиқ тоғ-кон металлургия комбинати, Фарғона ва Олтиариқ нефтни қайта ишлаш заводлари, Шўртан ва Муборақ газни қайта ишлайдиган заводлари, Навоий олтинни қайта ишлайдиган корхонаси, шунингдек Ангрен кумир қазиб олувчи корхонаси ва бошқа шу каби ер ости бойлиқларини қазиб чиқарувчи ва қайта ишловчи йирик корхоналар ҳисобланади.

Руда қайта ишлаш учун Ўзбекистон Республикасида ташқарита юклаб жўнатишган ёки экспорт қилинган тақдирда рудани қазиб олган корхона солиқ тўловчи бўлиб ҳисобланади.

Қўйидагилар ер қазирдан фойдаланганлик учун солиқ солиш объекллари ҳисобланади:

а) фойдали қазилмаларни қазиб олиш ҳажми (шу жумладан йўл-йўлакай олинмаган фойдали қазилмалар ва қимматли компонентлар) уларни қайта ишлашдан олинган маҳсулотнинг ҳақиқатда сотилиш қиймати бўйича, қўшилган қиймат солиғи ва акциз солиғини чегирган ҳолда.

Газ қазиб чиқарувчи корхоналар учун солиқ солиш объекти бўлиб, Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлиги томонидан белгиланган сотиш баҳоси бўйича, қўшилган қиймат солиғи ва акциз солиғи чегирилган ҳолда, бирламчи тайёргарликдан ўтган қатламдан қазиб олишган табиий (тозаланмаган) газ ҳажми ҳисобланади;

б) техноген ҳосилалар ҳажми (минерал хом ашёни қазиб олиш ва қайта ишлаш чиқиндилари) ажратиб олинган асосий фойдали қазилманинг қонун ҳужжатларига мувофиқ ҳақиқий соғилиш қиймати бўйича, бунда қўшилган қиймат солиғи ва акциз солиғи чегирилади;

в) тўлланган чакноқ тош хом ашёси намуналари, палеонтологик қолдиқлар ва бошқа геологик коллекция материалларининг ҳисоб қиймати.

Ер қазирдан фойдаланганлик учун солиқ бўйича солиқ солинадиган база кавлаб олинган ёки ажратиб олинган тайёр маҳсулот ҳажмининг ўртача олинган реализация қилиш баҳосида ҳисоблаб чиқилган қиймати ҳисобланади. Агар тайёр маҳсулот бошқа тайёр маҳсулотни ишлаб чиқариш учун хом ашё бўлган ёки тайёр маҳсулот ўзининг ишлаб чиқариш ёки хўжалик эҳтиёжлари учун фойдаланилган бўлса, бундай маҳсулот учун солиқ солинадиган база кавлаб олинган, ажратиб олинган тайёр маҳсулотнинг ишлаб чиқариш таннархидан келиб чиққан ҳолда аниқланади.

Солиқ ставкалари ва солиқ имтиёълари. Ер қазирдан фойдаланганлик учун солиқ ставкалари Ўзбекистон Республикаси Президентини қарори билан белгиланади.

Ўзбекистонда қазиб олинмаган хом ашё турлари бўйича ер қазирдан фойдаланганлик учун солиқнинг табақалаштирилган ставкалари белгиланган. Ҳозирги вақтда жами 53 турдаги фойдали қазилмаларга нисбатан табақалаштирилган тарзда солиқ ставкалари ўрнатилган.

2009 йил I яшвардан бошлаб ер қазирдан фойдаланганлик учун солиқ ставкалари қуйидагича белгиланган.

2.10.1-жадвал

Ер қазирдан фойдаланганлик учун солиқ СТАВКАЛАРИ¹

Солиққа тортиш объектининг номи	Солиқ солинадиган базага нисбатан солиқ ставкалари, фоизда
1. Асосий ва қўшимча фойдали қазилмалар олинмишга нисбатан солиқ ставкалари	
<i>Энергия ташувчилар:</i>	
Табиий газ	30,0
Ер остидан қазиб олинган газ	2,6
Нобарқарор газ конденсати	20,0
Нефть	20,0
Кўмир	3,8
<i>Рангли ва ноёб металллар:</i>	
Тозаланган мис	8,1
Молибденли саноат маҳсулоти	1,3
Концентрантланган кўрошин	1,3
Металл рух	1,3
Вольфрам концентрати	10,4
<i>Асл металллар:</i>	
Олтин	5,0

¹ Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2008 йил 29 декабрдаги ПҚ-1024-сонли қарорини.

Солиққа тортиш объектининг номи	Солиқ солиналган базага нисбатан солиқ ставкалари, фоизда
Кумуш	8,0
Қимматбаҳо, ярим қимматбаҳо ва эб-эйнат учун тошлар хом ашёси	24,0
<i>Қора металллар:</i>	
Темир	3,9
<i>Коп-қимё хом ашёси:</i>	
Тош (овқатга ишлатиладиган) туз	1,7
Калий тузи	0,4
Натрий сульфат	0,4
Фосфоритлар (графитларда)	4,8
Карбонат хом ашёси (оҳактошлар, доломитлар)	3,3
Глауконит	3,3
Минерал пигментлар	4,8
<i>Коп-руда хом ашёси:</i>	
Пластик шпатли концентрат	21,2
Табиий графит	7,8
Иккыламчи бойитилмаган кулранг каолин	7,9
Кварц — дала шпатли хом ашёси	6,5
Шиня хом ашёси	1,8
Бетонитли лой	4,8
Тальк ва тальк тоши	3,9
Талькомагнезит	3,9
Минерал бўёқлар	5,7
Воллостанит	3,9
Асбест	3,9
Минерал тоза ишлаб чиқариш учун базальт	2,3
Барий концентрати	2,0
<i>Металлургия учун иоруда хом ашёси:</i>	
Ўтти чидамли, қийин эрувчан, қолиплаш гилморясн	3,3

Солиққа тортиш объектининг номи	Солиқ солиналган базага нисбатан солиқ ставкалари, фоизда
Оҳактошлар, доломитлар	3,9
Кларн ва кварцитлар	6,5
Қолиплаш қумлари	1,8
<i>Иоруда қурилиш материаллари:</i>	
Цемент хом ашёси	2,0
Табиий безактошдан блоклар	1,8
Мармар ушоги	3,8
Гипс тоши, ганч	5,3
Керамзит хом ашёси	3,0
Гипс — черешниа (қумоқсимон, лёссимон жинслар, зичловчи сифатида лёсслар, қумлар ва бошқ.)	3,1
Гипс ва ангидрит	3,8
Арраланадитан, харсангтош ва шағал учун тошлар	3,8
Қурилиш қумлари	3,0
Тош-шағал аралашмаси, шағал аралашмаси, майда тошлар, шағал	3,8
Қумтошлар	1,6
Чиганоқ	3,8
Сланецлар	3,8
Аглопорит	2,5
Бошқа кенг тарқалган фойдаланган қазилмалар (маргеллар, аргелитлар, амвритлар ва бошқ.)	1,6
2. Техноген ҳосилалардан олинган фойдаланган қазилмалар	асосий фойдаланган қазилма бойлигини қазиб олганлик ставкаси Сидан 30 %

Солиқни ҳисоблаб чиқариш ва бюджетга тўлаш тартиби. Юридик ва жисмоний шахслар ер қазирдан фойдаланганлик учун солиқ бўйича ҳисоб-китобларни солиқ органларига йил бошидан ўсиб борувчи яқун бўйича белгиланган шаклда солиқни тўлаш учун белгиланган муддатда тақдим этадилар.

Ер қаъридан фойдаланганлик учун солиқни юридик шахслар куйидаги тартибда тўлайдилар:

а) микрофирма ва кичик корхоналар — йилнинг ҳар чорагида, ҳисобот дaвридан кейинги ойнинг 25-кунидан кечиктирмай;

б) микрофирма ва кичик корхоналар жумласига кирмайдиган бошқа солиқ тўловчи юридик шахслар — ҳар ойда, ҳисобот дaвридан кейинги ойнинг 25-кунидан кечиктирмай.

Кент тарқалган фойдаланганлик қазилмаларни қазиб олиш билан шугулланувчи жисмоний шахслар йилга бир маротаба, кейинги йилнинг 1 февралидан кечиктирмай давлат солиқ хизмати органларининг хабарномаси буйича ҳисоб-китоби уларга тақдим этилдилар ва ер қаъридан фойдаланганлик учун солиқни тўлайдилар.

Мавзуга доир масалалар

1-масала. Кўмир қазиб олувчи корхона ҳисобот дaврида 1 600 тонна кўмир қазиб олган ва унинг 32 фоизини 6 450 миң сўмга реализация қилган. Корхона тўлаши лозим бўлган ер қаъридан фойдаланганлик учун солиқ суммасини ҳисобланг.

2-масала. Корхона ҳисобот дaврида 7 600 тонна темир рудасини қазиб олиб, унинг бир қисмини 1 850 миң сўмга ҚҚС билан реализация қилган. Корхона тўлаши лозим бўлган ер қаъридан фойдаланганлик учун солиқ суммасини ҳисобланг.

Ўз-ўзини назорат қилиш учун саволлар

1. Ер қаъридан фойдаланганликда солиқ солишининг зарурлиги нимада?
2. Ер қаъридан фойдаланганлик учун солиқ тушуми асосан қайси ер ости қазилма бойликлари ҳисобига тўғри келади?
3. Республикамызда энг йирик солиқ тўловчилар жумласига қайси корхоналар кирadi?
4. Ер қаъридан фойдаланганлик учун солиқ тушумининг асосий қисми республикамызининг қайси хўлуллари ҳисобига тўғри келади?
5. Ер қаъридан фойдаланганликда солиқ солиш объекти ва базаси қандай аниқланади?
6. Ҳозирги вақтда ер ости қазилма бойликларининг неча турига нисбатан солиқ ставкалари белгиланган?
7. Солиқ коллексида ер қаъридан фойдаланганлик учун солиқ имтиёзлари кўзда тутилганми?

2.11. МАҲАЛЛИЙ СОЛИҚЛАР ВА ЙИГИМЛАР

2.11.1. Ободонлаштириш ва ижтимоий инфратузилмани ривожлантириш учун солиқ

Солиқ тўловчилар. Ободонлаштириш ва ижтимоий инфратузилмани ривожлантириш солиғи тўловчилари бўлиб тадбиркорлик фаолиятини амалга оширувчи юридик шахслар — Ўзбекистон Республикаси резидентилари ҳисобланадилар. Солиққа тортишнинг алоҳида тартиби белгиланган юридик шахслар ҳамда ногижорат ташкилотлар асосий фаолият тури буйича бу солиқни тўламайдилар, улар фаолиятнинг бошқа турлари билан шугуллансалар, ушбу фаолият буйича алоҳида ҳисоб юритишлари ва бюджетга ободонлаштириш ва ижтимоий инфратузилмани ривожлантириш учун солиқни тўлашлари лозим.

Солиқ солиш объекти, солиқ солинадиган база, солиқ ставкалари ва имтиёзлар.

Юридик шахслардан олинadиган фойда солиғи тўланганидан кейин улар тасарруфида қолган фойда ободонлаштириш ва ижтимоий инфратузилмани ривожлантириш учун солиқни ҳисоблаб чиқариш чоғида солиқ солиш объекти ва базаси ҳисобланади.

Балансида ижтимоий инфратузилма объеклари бўлган солиқ тўловчилар солиқ солинадиган базани фойда солиғи тўланганидан кейин юридик шахс ихтиёрида қоладиган фойдани ва ижтимоий инфратузилма объекларини таъминлаш учун ҳақиқатда сарфланган харажатларнинг мазкур харажатлар суммасидан ҳисоблаб чиқилган фойда солиғи суммасига камайтирилган суммасини кўшиш орқали аниқлайди.

Ободонлаштириш ва ижтимоий инфратузилмани ривожлантириш солиғининг энг юқори ставкаси солиқ солиш объектининг 8 фоизи миқдоридида белгиланган.

Ободонлаштириш ва ижтимоий инфратузилмани ривожлантириш солиғини тўлашдан ногиронларнинг жамoат бирлашмалари, «Нуроний» жамғармаси ва «Ўзбекистон чернобилчилари» ассоциацияси мулкида бўлган, ишловчилари умумий сонининг камида 50 фоизини ногиронлар, 1941—1945 йиллардаги уруш ва мoҳнат фронти фахрийлари таъкил этган юридик шахслар озод қилинади. Қонунчиликка кўра ушбу имтиёз савдо, воситачилик, таъминот-сотиш ва тайёрлов фаолияти билан шугулланadиган юридик шахсларга қўлланилмайди.

Солиқни ҳисоблаш, ҳисоботларни тақдим этиш ва бюджетга тўлаш тартиби. Солиқ кодексининг 300-моддасига кўра балансда ижтимоий инфратузилма объектлари бўлган солиқ тўловчилар бюджетга тўланадиган солиқ суммасини қуйидаги тартибда аниқлайди:

— агар ижтимоий инфратузилма объектларини таъминлаш учун харажатлар суммаси ҳисоблаб чиқарилган солиқ суммасига тенг ёки ундан ортиқ бўлса, солиқ тўланмайди;

— агар ижтимоий инфратузилма объектлари таъминлаш учун харажатлар суммаси ҳисоблаб чиқарилган солиқ суммасидан кам бўлса, бюджетга тўланадиган солиқ ҳисоблаб чиқарилган солиқ суммаси билан ҳақиқатда сарфланган харажатлар суммаси ўртасидаги фарқ сифатида аниқланади.

Солиқ тўловчилар ҳисобот даври мобайнида ободонлаштириш ва ижтимоий инфратузилмани ривожлантириш соҳасига бўйича жорий тўловлар тўлайди.

Жорий тўловлар тахмин қилинаётган соф фойда суммасидан ҳисобот даврининг биринчи ойи 10-қунига қадар солиқ бўйича ҳисобга олиш жойидаги давлат солиқ хизмати органлари тақдим этиладиган ободонлаштириш ва ижтимоий инфратузилмани ривожлантириш соҳасининг жорий тўловлари тўғрисидаги маълумотномада кўрсатилган ободонлаштириш ва ижтимоий инфратузилмани ривожлантириш соҳасининг белгиланган ставкасидан келиб чиққан ҳолда ҳисоблаб чиқарилади.

Жорий тўловлар ҳисоблаб чиқарилган ободонлаштириш ва ижтимоий инфратузилмани ривожлантириш соҳасининг йил чорагидаги суммасининг учдан бир қисми миқдорига ҳар ойнинг 15-қунидан кечиктирмай тўланади.

Қуйидагилар жорий тўловларни тўламайди:

— ҳисобот даврида солиқ солинадиган базаси энг кам иш ҳақининг икки юз бараваригача миқдорда бўлган солиқ тўловчилар;

— илгариги ҳисобот даврида ижтимоий инфратузилма объектларини сақлаш харажатлари суммаси солиқ солинадиган база суммасига тенг ёки ундан ортиқ бўлган солиқ тўловчилар;

— ягона солиқ тўловини тўлашга ўтмаган микрофирмалар ва кичик корхоналар.

Ободонлаштириш ва ижтимоий инфратузилмани ривожлантириш соҳасининг ҳисоб-китоби солиқ бўйича ҳисобга олиш жойидаги давлат солиқ хизмати органларига солиқ тўловчилар томонидан ортиб борувчи якун билан йилнинг ҳар чорагида ҳисобот чорагидан кейинги ойнинг 25-қунида

кечиктирмай, йил якунлари бўйича эса йиллик молиявий ҳисобот тақдим этиладиган муддатда тақдим этилади.

Ободонлаштириш ва ижтимоий инфратузилмани ривожлантириш соҳасини тўлаш солиқ бўйича ҳисоб-китобни тақдим этиш муддатида кечиктирмай амалга оширилади.

Мавзуга доир масалалар

1-масала. Корхонанинг ҳисобот давридаги солиқ тўлашга қадар бўлган фойдаси 350 минг сўмга тенг. Фойда солиғи суммаси 75 минг сўм. *Ободонлаштириш ва ижтимоий инфратузилмани ривожлантириш соҳасини ҳисоблаш.*

2-масала. Ҳисобот даврида корхоналарнинг умумий таълим мактабини тугиб туриш харажатлари 200 минг сўмни ташкил этади. Солиқ солинадиган фойда 900 минг сўмдан иборат. Фойда солиғи суммаси 800 минг сўм. *Ободонлаштириш ва ижтимоий инфратузилмани ривожлантириш соҳасини ҳисоблаш.*

Ўз-ўзини назорат қилиш учун саволлар

1. Қандай юридик шахслар ободонлаштириш ва ижтимоий инфратузилмани ривожлантириш соҳасининг тўловчилари ҳисобланади?
2. Ободонлаштириш ва ижтимоий инфратузилмани ривожлантириш соҳасининг объекти ва базаси қандай аниқланади?
3. Ободонлаштириш ва ижтимоий инфратузилмани ривожлантириш соҳаси ставкаси неча фоизни ташкил этади?
4. Вазирлар Маҳкамасининг 453-сонли қарорига кўра ободонлаштириш ва ижтимоий инфратузилмани ривожлантириш соҳаси қандай тартибда тўланади?
5. Қандай ҳолатда корхона ободонлаштириш ва ижтимоий инфратузилмани ривожлантириш соҳасини бюджетга тўламайди?
6. Солиқ ҳисоботлари қачон солиқ органларига топширилади?
7. Солиқни бюджетга тўлаш қачон амалга оширилади?

2.11.2. Ижтимоий шахслардан транспорт воситалари учун бензин, дизель ёнилғиси ва газ истеъмолига солиқ

Солиқ тўловчилар, солиқ солиш объекти ва солиқ солинадиган база. Солиқ кодексига кўра ижтимоий шахслардан транспорт воситалари учун бензин, дизель ёнилғиси ва газ истеъмолига олиннадиган солиқ тўловчилари бўлиб жис-

моний шахсларга транспорт воситалари учун бензин, дизель ёнилғиси ва газни чакана сотадиган, мулкчилик шаклидан қатъи назар хўжалик юритувчи субъектлар ҳисобланади. Жисмоний шахсларга транспорт воситалари учун бензин, дизель ёнилғиси ва газни чакана сотиш солиқ солиш объекти ҳисобланади.

Жисмоний шахсларга сотилган ўзи ишлаб чиқарган ҳамда четдан харид қилинган бензин, дизель ёнилғиси ва газнинг натурал ҳажми солиқ солиш базаси ҳисобланади. Бензин, дизель ёнилғиси ва газни сотиш леғанда уларни жисмоний шахсларга амалда бериш тушунилади.

Солиқ ставкаси ва ҳисоблаш тартиби. Жисмоний шахслардан транспорт воситалари учун бензин, дизель ёнилғиси ва газ истеъмолига олинган солиқ ставкалари ҳар йили Ўзбекистон Республикаси Президентини қарори билан белгиланади, унинг миқдорлари Ўзбекистон Республикасининг бутун ҳудудида ягона ҳисобланади. Солиқ ставкаси пил давомида тегишли меъёрий ҳужжатлар асосида ўзгаририлиши ҳам мумкин.

Солиқ суммаси чакана нарҳга қўшимча равишда белгиланади ва жисмоний шахс — харидорга бериладиган чекка алоҳида сатр билан кўрсатилади.

Солиқ суммаси жисмоний шахсларга сотилдиган бензин, дизель ёнилғиси ва газ учун маблаг тўланиши билан бир вақтда ундирилади.

Солиқ суммаси қуйидаги формула бўйича ҳисобланади:

$$N = V \times St,$$

бу ерда: N — ҳисоблаб ёзилган солиқ; V — жисмоний шахсларга сотиладиган бензин, дизель ёнилғиси ёки газнинг натурал ифодадаги ҳажми; St — солиқ ставкаси.

Ҳисоблаб чиқарилган ва ушланган солиқ суммаси хўжалик юритувчи субъектлар учун тушум леб ҳисобланадиган ҳамда бошқа тўланадиган солиқлар, йиғимлар ва мажбурий тўловлар бўйича солиқ солиш объекти ёки базаси бўлмайдиган.

Солиқ ҳисобини юритиш ва уни бюджетга тўлаш муддатлари.

Солиқ тўловчилар сотилган бензин, дизель ёнилғиси, газ ҳисоби ҳамда ҳисобланган солиқ суммалари ҳисобини алоҳида юритадилар.

Бюджет билан ҳисоб-китоблар ҳисоби «Бюджет билан ҳисоб-китоблар» ҳисобварағи бўйича «Жисмоний шахслар»

дан транспорт воситалари учун бензин, дизель ёнилғиси ва газ истеъмолига солиқ» илова ҳисобварағида юритилади, солиқни ўтказиш «Ҳисоб-китоб варағи» ҳисобварағи бўйича акс эттирилади.

Ундирилган солиқ маҳаллий бюджетга Ўзбекистон Республикаси бюджетлари даромад ва харажатларининг тегишли таснифига кўра бўлим ва параграфга тўланади.

Жорий ўн кунлик тўловлар ҳисобга олинган солиқ бўйича ҳисоб-китоб автомобилга ёнилғи қўйини шохобчалари жойлашган ердаги давлат солиқ хизмати органларига: — корхоналар томонидан (микрофирмалар ва кичик корхоналардан ташқари) — ҳар ойда ҳисобот давридан кейинги ойнинг 25-кунидан кечиктирмай, йил якунлари бўйича эса йиллик молиявий ҳисобот тақдим этиладиган муддатда тақдим этилади;

— микрофирмалар ва кичик корхоналар томонидан — йилнинг ҳар чорағида ҳисобот давридан кейинги ойнинг 25-кунидан кечиктирмай, йил якунлари бўйича эса — йиллик молиявий ҳисоботни тақдим этиш муддатига, белгиланган шаклда тақдим этилади.

Солиқ башқ муассасалари орқали ҳар ўн кунда, бензин, дизель ёнилғиси ва газ жисмоний шахсларга сотилган ой ўн кунлиги тугаганидан сўнг учинчи кундан кечиктирмай тўланади.

Ўз-ўзини назорат қилиш учун саволлар

1. Жисмоний шахслардан транспорт воситалари учун бензин, дизель ёнилғиси ва газ истеъмолига солиқни бюджетга бевосита тўловчилар қиллар?
2. Солиқ солиш объекти ва базаси қандай аниқланади?
3. Бензин, дизель ёнилғиси ва газни сотиш леғанда нимга тушунилади?
4. Жисмоний шахслардан транспорт воситалари учун бензин, дизель ёнилғиси ва газ истеъмолига солиқ ставкалари қайси мезонлар асосида белгиланади?
5. Солиқ суммаси қайси формула ёрдамида топилади?
6. Солиқ тўловчилар солиқ идораларга жисмоний шахслардан транспорт воситалари учун бензин, дизель ёнилғиси ва газ истеъмолига солиқ бўйича қайси муддатда ҳисобот топиради?
7. Жисмоний шахслардан транспорт воситалари учун бензин, дизель ёнилғиси ва газ истеъмолига солиқ тушуми қайси бюджетга тушади?

2.11.3. Айрим турдаги товарлар билан чакана савдо қилиш ва айрим турдаги хизматларни кўрсатиш ҳуқуқи учун йиғим

Солиқ кодексининг 23-моддасига кўра айрим турдаги товарлар билан чакана савдо қилиш ва айрим турдаги хизматларни кўрсатиш ҳуқуқи учун йиғим маҳаллий солиқлар ва бошқа мажбурий тўловлар таркибига киради ва у маҳаллий бюджет даромдларидан бири ҳисобланади.

Айрим турдаги товарлар билан чакана савдо қилиш ва айрим турдаги хизматларни кўрсатиш ҳуқуқи учун йиғимнинг тўловчилари бўлиб Ўзбекистон Республикаси ҳудудида ушбу товарлар билан қонунийликда белгиланган тартибда чакана савдони амалга оширадиган ва айрим турдаги хизматларни кўрсатилган юридик ва жисмоний шахслар ҳисобланади.

Ушбу йиғим айрим турдаги товарлар билан чакана савдони амалга ошириш ва айрим турдаги хизматларни кўрсатиш ҳуқуқини олиш учун тўланади. Айрим турдаги товарлар билан чакана савдо қилиш ва айрим турдаги хизматларни кўрсатиш ҳуқуқи рухсат гувоҳномаси билан тасдиқланади. Рухсат гувоҳномаси жойлардаги маҳаллий ҳокимият органлари томонидан қонунийликда белгиланган тартибда берилади. Айрим товар турларининг ва хизматларнинг рўйхати Ўзбекистон Республикаси Президентини қарори билан белгиланади.

Айрим турдаги товарлар билан чакана савдо қилиш ва айрим турдаги хизматларни кўрсатиш ҳуқуқи учун рухсат гувоҳномаси юридик шахс ёки яқка тартибда тадбиркорлик фаолияти билан шўғулланувчи жисмоний шахсларга ўз аризаларида кўрсатилган муддатларга, лекин ушбу муддат қонунийликда назарда тутилган муддатдан ортиқ бўлмаган муддатта берилади. Жумладан, юридик шахсларга кўни билан — 3 йил, жисмоний шахсларга — 2 йил.

Йиғимлар ўрнатилган минимал иш ҳақи миқдорида нисбатан белгиланади. 2009 йил 1 январдан бошлаб айрим товар турлари билан чакана савдо қилиш ҳуқуқи учун йиғим алоготли маҳсулотлар учун — 1 ойлик савдо учун энг кам ойлик иш ҳақи миқдорининг 5 баравари миқдорига, қимматбаҳо металллар ва қимматбаҳо тошлардан ясалган буюмлар учун — 1 ойлик савдо учун энг кам ойлик иш ҳақи миқдорининг 3,5 баравари миқдорига белгиланган. Автотранспорт воситаларини паркошка қилиш (сақлаш) бўйича пуш-лик хизматларни кўрсатганлик учун йиғим ҳар ойга 8 мишмал иш ҳақи миқдорига ундирилади. Ушбу йиғимлар ҳар ойда ҳисобот ойининг 25-кунига қадар бюджетга тўланади.

Маҳаллий йиғим ўз вақтида тўланиши, қонун ҳужжатларига риоя қилиниши учун жавобгарлик йиғимни тўловчилар зиммасига юкланади.

Давлат солиқ хизмати органлари эса ўзларига берилган ваколат доирасида қонун ҳужжатларига мувофиқ йиғимни тўловчиларнинг бюджет олдидagi мажбуриятлари бажарилиши устидан назоратни амалга оширади.

Ўз-ўзини назорат қилиш учун саволлар

1. Маҳаллий йиғим деганда нимани тушунасиз?
2. Айрим турдаги товарлар билан чакана савдо қилиш ва айрим турдаги хизматларни кўрсатиш ҳуқуқи учун йиғим Солиқ кодексининг қайси моддасига тегинли?
3. Айрим турдаги товарлар билан чакана савдо қилиш ва айрим турдаги хизматларни кўрсатиш ҳуқуқи учун йиғимни тўловчилар қимлар?
4. Айрим товар турларининг ва хизматларнинг рўйхати қайси давлат органи томонидан белгиланади?
5. Айрим турдаги товарлар билан чакана савдо қилиш ва айрим турдаги хизматларни кўрсатиш ҳуқуқи учун рухсат гувоҳномаси қанча муддатга берилади?
6. Айрим турдаги товарлар билан чакана савдо қилиш ва айрим турдаги хизматларни кўрсатиш ҳуқуқи учун йиғим қанча миқдорда ундирилади?
7. Маҳаллий йиғим ўз вақтида тўланиши устидан жавобгарлик қимларнинг зиммасига юкланган?

III боб. СОЛИҚ СОЛИШНИНГ СОДДАЛАШТИРИЛГАН ТАРТИБИ

3.1. ЯГОНА СОЛИҚ ТЎЛОВИ

Солиқ солишнинг соддалаштирилган тартиби солиқ амалиётига татбиқ этилиши, унинг иқтисодий моҳияти. Солиққа тортиш тизимида олиб бориладиган ислохотларнинг муҳим йўналишларидан бири бўлиб кичик бизнес субъектларига солиқ солиш механизминини такомиллаштириш ҳисобланади.

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 1998 йил 15 апрелдаги «Кичик корхоналар учун ихчамлашган солиққа тортиш тизимига ўтишни қўллаш тўғрисида»ги 159-сон қарорига асосан микрофирма ва кичик корхоналар солиқ солишнинг умумбелгиланган тартибидан соддалаштирилган, яъни ихчамлаштирилган солиқ режимига ўтказилди. Бунда кичик корхоналар учун ягона солиқ тўлаш ёки умумбелгиланган тартибда солиқ мажбуриятларини бажариш ихтиёрий эканлиги қатъий белгиланди.

Кичик корхоналар учун ягона солиқнинг ўрнатилиши солиқ ҳисоб-китобини тузишни осонлаштирди, улар бир нечта солиқ тури ўрнига фақатгина битта ягона солиқ бўйича солиқ идораларига солиқ ҳисоб-китобини топириш имкониятига эга бўлдилар. Натижада корхона ҳисобчиларининг ипти бирмунча осонлашди.

Ягона солиқ тўлови, унинг тўловчилари ва тўловчилар таркибига киритиш мезони. Микрофирмалар ва кичик корхоналарни жадал ривожлантиришни янада рағбатлантириш ҳамда унинг мамлакат иқтисодиётида аҳамияти ва улушини тубдан ошириш мақсадида Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2005 йил 20 июндаги «Микрофирмалар ва кичик корхоналарни ривожлантиришни рағбатлантириш борасидаги қўшимча чора-ташбирлар тўғрисида»ги ПФ-3620-сонли Фармонида мувофиқ 2005 йилнинг 1 июлдан бошлаб Ўзбекистон солиқ тизимида кичик бизнес субъектларининг баъзи тоифалари учун ягона солиқ тўлови жорий қилинди.

У бирхиллаштирилган бўлиб, қуйидаги мажбурий тўловларни тўлаш ўрнига жорий қилинган:

- ягона солиқ;
- бюджетдан ташқари Пенсия жамғармаси;
- Республика йўл жамғармаси;
- Мақлаб таъминини ривожлантириш жамғармасига мажбурий ажратмалар.

Ягона солиқ тўлови фақат кичик бизнес субъектлари — микрофирмалар ва кичик корхоналарга татбиқ этиллади.

Ягона солиқ тўловини тўловчилар рўйхати 2007 йил 1 январдан бошлаб кенгайтиди. Жумладан, улар таркибига солиқ солишнинг бошқа тизимини танлаш ҳуқуқисиз савдо ва умумий овқатланиш корхоналари (Улгуржи савдо корхоналари уюшмаси тизимига кирувчи республика ихтисослаштирилган улгуржи база-конгоралари ва уларнинг ҳудудий базалари бундан мустасно. Улар учун Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2006 йил 8 июндаги «Ихтисослаштирилган улгуржи база-конгораларга солиқ солиш тартибининг такомиллаштириш тўғрисида»ги ПҚ-374-сонли қарори билан назарда тутилган солиқ солиш тартиби сақлаб қолинади); микрофирмалар ва кичик корхоналар тоифасига тегишли бўлган тайёрлов ва таъминот-сотиш ташкилотлари, брокерлик фирмалари, комиссия шартномаси (топшириги) бўйича хизматлар кўрсатувчи корхоналар ва ташкилотлар; солиқ солишнинг бошқа тизимини танлаш ҳуқуқисиз лотерейлар ва таваккалчиликка асосланган бошқа ўйинларни ташкил этиш бўйича фаолиятни амалга оширинг учун юридик шахслар киритилди.

Солиқлар ва мажбурий тўловларни умумбелгиланган тартибда тўловчилар ҳисобланган хусусий амалиёт билан шуғулланадиган нотариуслар эса солиқ солишнинг бошқа тартибинини танлаш ҳуқуқисиз ягона солиқ тўловиши тўлашга ўтказилди.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2003 йил 30 августдаги «1998 йил 9 апрелдаги «Хусусий талбиркорлик, кичик ва ўрта бизнесни ривожлантиришни янада рағбатлантириш чора-ташбирлари тўғрисида»ги Фармонида узгартириш ва қўшимчалар тўғрисида»ги ПФ-3305-сонли Фармонига кўра 2004 йилнинг 1 январидан бошлаб кичик бизнес субъектлари таркибига қуйидагилар киритилган:

- яққа тартибда талбиркорлик фаолияти билан шуғулланувчилар;

— Ходимларининг ўртача йиллик сони:

ишлаб чиқариш тармоқларида 20 кишидан;

хизмат кўрсатиш соҳаси ва бошқа ишлаб чиқаришга бевосита алоқаси бўлмаган тармоқларда 10 кишидан;

5 улгуржи, чакана савдо ва умумий овқатланиш соҳасида 5 кишидан ошмаган микрофирмалар;

— қуйидаги тармоқларнинг ўртача йиллик ходимлари сони:

енгил ва озиқ-овқат sanoati, metallga ishlov berish va asbobsozlik, ёгончи қайта ишлаш, мебель sanoati va қурилиш материаллари sanoati 100 кишидан;

машинасозлик, металлургия, ёқилги-энергетика ва қимё sanoati, қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари етиштириш ва қайта ишлаш, қурилиш ҳамда бошқа sanoat-ишлаб чиқариш соҳалари 50 кишидан;

фан, илмий хизмат кўрсатиш, транспорт, алоқа, хизмат кўрсатиш соҳаси (суғурта компанияларидан ташқари), savdo va умумий овқатланиш ҳамда бошқа ишлаб чиқаришга aloqador бўлмаган соҳалар 25 кишидан ошмаган кичик корхоналар.

Кичик бизнес субъектларига амалдаги солиқ қонуни-литига кура татбиқ этиладиган солиқ имтиёзлари ва пре-ференциялар фақат юқоридаги санаб ўтилган субъектларга тааллуқли бўлади.

Солиқ солиш объекти, яъни тушум таркиби ва солиқ солинадиган база. Ягона солиқ тўлови объекти (солиқ солинадиган айланма) бўлиб яъни тушум ҳисобланади.

Қуйидагилар яъни тушум таркибига киритилади:

1) **товарлар (ишлар, хизматлар) қўшилган қиймат со-лигини чегирган ҳолда (қўшилган қиймат солигини тўлашга ўтган микрофирма ва кичик корхоналар учун) сотилишидан тушган тушум суммаси.**

Товарлар (ишлар, хизматлар) сотилишидан тушган ту-шум деганда:

— қурилиш, қурилиш-монтаж, таъмирлаш-қурилиш, ишта тушириш-созлаш, лойиҳалаш-қилирув ва илмий-ташқикот корхоналари учун маҳсулот (ишлар, хизматлар) сотилиши-дан тушум суммаси деганда ўз кучлари билан бажарилган ишлар ҳамидан келиб чиқиб ҳисобланган яъни тушум;

— лизинг компаниялари учун маҳсулот (ишлар, хизмаг-лар) сотилишидан тушум суммаси деганда лизинг бўйича фонзли даромадлар;

— воситачилик ва топшириқ шартномалари ҳамда во-ситачилик хизматлари кўрсатишга оид бошқа шартномалар бўйича воситачилик хизматлари кўрсатилган юридик шахслар учун — кўрсатилган хизматлар учун пул мукофоти суммаси;

— тайёрлов, таъминот-сотиб ташкилотлари учун — реа-лизация қилинган товарларнинг харид қиймати билан сотиб қиймати ўртасидаги фарқ сифатида ҳисоблаб чиқарилган яъни даромад;

— лотерея ўйинларини ташкил этиш бўйича фаолиятини амалга ошириш доирасида юридик шахслар учун — ўйин

чиларини уларда кўрсатилган нарх бўйича тарқатишдан тушган тушум тушунилади;

2) **асосий фаолиятдан бошқа даромадлар.**

Ушбу даромад турларига:

а) ундирилган ёки қарздор эътироф этган жарималар, пенялар ҳамда хўжалик шартномаларининг шартларини буз-ганлик учун бошқа жазо турлари, шунингдек сўказилган зарарларни қоплаш бўйича даромадлар;

б) ҳисобот йилида аниқланган, ўтган йиллардаги даро-мадлар;

в) микрофирма ва кичик корхоналар ҳузуридаги ошхо-налардан тушумлар, ёрдамчи хизматлардан даромадлар сингари бевосита маҳсулот (ишлар, хизматлар) ишлаб чиқариш ва сотиб билан боғланмаган операциялардан бошқа даромадлар;

г) микрофирма ва кичик корхонанинг асосий фондлари ва бошқа мол-мулкнинг сотишдан даромадлар;

д) кредиторлик ва дебиторлик қарзини қонун билан белгиланган тартибда ҳисобдан чиқаришдан олинган даро-мадлар;

е) товар-моллий бойликларни қўшимча баҳолашлар;

ж) текин молиявий ёрдам, шу жумладан тежинга олин-ган мол-мулк;

з) бошқа операция даромадлар кирали;

3) **молиявий фаолиятдан даромадлар.**

Молиявий фаолиятдан олинган даромадлар таркибига қуйидаги даромадлар киритилади:

а) олинган роялти;

б) Ўзбекистон Республикаси ҳудуди ва ундан ташқарида бошқа хўжалик юритувчи субъектлар фаолиятида улушли иштирок этишдан олинган даромадлар, акциялар бўйича дивидендлар ҳамда микрофирма ва кичик корхонага тегиш-ли бўлган облигациялар ва бошқа қимматли қоғозлар бўйича даромадлар;

в) мол-мулкни узоқ муддатли ижара (лизинг)га берини-дан даромад (маржа);

г) чет эл валютасидаги операциялар бўйича курсдаги фарқдан даромадлар;

д) қимматли қоғозлар, шубҳа корхоналар ва ҳоказолар-га қўйилган маблағларни қайта баҳолашларни ўтказишдан даромадлар;

е) молиявий фаолиятдан бошқа даромадлар;

4) **фавқулодда даромадлар.**

Товарлар (хизматлар кўрсатиш, ишлар бажариш) бепул берилганда солиқ солиш объектига уларнинг қиймати ҳам

киритилади, бу қиймат уларни ишлаб чиқаришга кетган амалдаги харажатлардан, мол-мулк бепул берилганда эса балансда қайд этилган қолдиқ қийматдан келиб чиқиб белгиланади.

Солиқ кодексининг 356-моддасига кўра солиқ солинадиган базани аниқлаш учун ялпи тушум суммасидан қуйидагилар чегириб ташланади:

1) давлат қимматли қозғалари бўйича даромадлар;

2) тўлов маъбанд солиқ солинадиган дивидендлар ва фойсалар тариқасида олинган даромадлар;

3) дивидендлар тариқасида олинган ва қайси юридик шахсадан олинган бўлса, ўша юридик шахснинг устав фондига (устав капиталига) йўналтирилган даромадлар. Муассислар (иштирокчилар) таркибидан чиқилаётганда (чиқиб кетганда) ёхуд тугатилаётган юридик шахснинг мол-мулки имтиёз қўлланилганидан сўнг бир йил ичида унинг иштирокчилари ўртасида тақсимланганда илгари солиқ солинадиган базадан негирилган даромадларга тўлов маъбанд умумий асосларда солиқ солинади;

4) ҳисобот йилида аниқланган ўтган йиллардаги даромадлар. Мазкур даромадларга улар қайси даврда пайдо бўлган бўлса, ўша даврдаги қонун ҳужжатларига мувофиқ солиқлар ва бошқа мажбурий тўловлар бўйича ўтказилган ҳисоб-китоблар инobatта олинган ҳолда солиқ солиниши керак;

5) кўп оборотли қайтарилаган тараниш қиймати, агар унинг қиймати товарларни (ишлар ва хизматларни) реализация қилишдан олинган тушумнинг таркибига иллари киритилган бўлса;

6) маҳсулот etkazиб берувчиларнинг сийлови (скидка) тариқасида ва асосий воситаларни тугатишда уларнинг иллари қайта баҳолашлардаги қийматининг камайиши суммасидан ортган қисми ҳисобига олинган бошқа даромадлар.

Шунингдек ялпи тушум:

— автомобилларга ёқилти қўйиш шохобчалари учун; жисмоний шахслардан транспорт воситаларига бензин, дизель ёқилгиси ва газ ишлатганлик учун олиннадиган солиқ суммасига;

бензин, дизель ёқилгиси ва газнинг автомобилларга ёқилти қўйиш шохобчаларининг белгиланган энг юқори устамдан опналган чакана нархи билан олиш нархи ўртасидаги маҳаллий бюджетга ўтказилиши лозим бўлган фарқ суммасига;

— лотерея ўйинларини ташкил этиш бўйича фаолиятни амалга ошириш доирасида юридик шахслар учун — ютуқ

(мукофот) фондиниң суммасига, бироқ тарқатилган чип-таларга чиққан ютуқларнинг (мукофотлариниң) умумий суммасидан орттиқ бўлмаган миқдорига;

— брокерлик ташкилотлари учун — битим суммасидан биржата ўтказиладиган воситачилик йинғими суммасига;

— воситачилик, топшириқ шартномаси бўйича воситачилик хизматлари кўрсатувчи юридик шахслар учун — реализация қилинган товар улушида товарларни импорт қилишда тўланган божхона тўловлари суммасига камайтирилади.

Солиқ ставкалари ва солиқ имтиёзлари. Ягона солиқ тўловини юридик шахслар мустақил равишда белгиланган солиқ ставкаларидан келиб чиқиб ҳисоблайдилар. Ягона солиқ тўлови ставкалари 2009 йил учун Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2008 йил 29 декабрдаги ПҚ-1024-сонли қарори билан тасдиқланган бўлиб, у қуйидагича табақалаштирилган:

3.1.1-жадвал

Микрофирмалар ва кичик корхоналар учун ягона солиқ тўлови СТАВКАЛАРИ

№	Солиқ тўловчилар	Солиқ ставкаси ялпи тушумга nisobatан %ларда
1	Иқтисодиётнинг барча тармоқлари корхоналари, 2-7-бандларда кўрсатиб ўтилганлари бундан мустасно	8*
2	Саноат ишлаб чиқариши билан шугулданувчи корхоналар	7
3	Компьютер дастурий маҳсулотларини ишлаб чиқиш ва жорий этиш товарлар (иш, хизматлар) реализацияси умумий ҳажмининг камида 80 фоизини ташкил этадиган корхоналар	5
4	Қишлоқ хўжалиги корхоналари асосий фаолияти бўйича, ягона ер солиги тўловчилари ҳисобланадиган қишлоқ хўжалиги товар ишлаб чиқарувчилари бундан мустасно	6
5	Гастроль-концерт фаолияти билан шугулданувчи учун лицензияга эга бўлган юридик ва жисмоний шахсларни (шу жумладан норезидентларни) жалб этиш йўли билан оммавий томоша талбирларини ташкил этишдан даромад олинган корхоналар	30

* Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2008 йил 29 декабрдаги ПҚ-1024-сонли қарори.

№	Солиқ тўловчилар	Солиқ ставкаси яъни тушумга нисбатан %ларда
6	Таййарлов ва таъминот-сотиш ташкилотлари, брокерлик идоралари (7-бандда кўрсатилганларидан ташқари), шунингдек воситачилик (топшириқ) шартномалари бўйича воситачилик хизматлари кўрсатилган корхоналар	33**
7	Қимматли қоғозлар бозорига брокерлик фаолиятини амалга оширилган корхоналар	13**
8	Ўзи ишлаб чиқарган товарлар (ишлар, хизматлар) экспортининг улуши (ишлар бажаришдан ва хизматлар кўрсатилган жойдан қатъи назар) эркин аймақларидаги валютасиз кўйилмавларни ташкил этилган корхоналар учун (Ўзбекистон Республикаси Президентининг 1997 йил 10 октябргаги ПФ-1871-сонли Фармонида рўйхати келтирилганлар бундан мустасно); сотишнинг умумий ҳажмида 15 фонддан 30 фондгача	белгиланган ставка 30 %га пасайтирилади
	сотишнинг умумий ҳажмида 30 фонд ва ундан ортиқ фондни	белгиланган ставка 50 %га пасайтирилади
9	Маиший хизматлар соҳаси корхоналари учун пластик карталарни қўлаган ҳолда туланган кўрсатилган хизматлар ҳажми бўйича	белгиланган ставка 10 %га пасайтирилади

* Лизинг компаниялари учун лизинг берувчининг даромадига нисбатан фонсларда (маржа).

** Ҳақ (яъни даромад) суммасига нисбатан фонсларда.

Бундан ташқари, алоҳида тоифадаги корхоналар жумласига кирувчи лотерея ўйинларини ташкил этиш бўйича фаолиятни амалга оширувчи корхоналар солиқ солиналган базасига нисбатан 33 фоиз, хусусий амалиёт билан шугулланган нотариуслар 50 фоиз ставка миқдорига солиққа тортилади.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2008 йил 29 декабрдаги ПҚ-1024-сонли қарорига мувофиқ 2009 йилдан бошлаб савдо ва умумий оққатланиш корхоналари учун ишчилари сонидан қатъи назар яъни тушумдан (товар айланмаси ҳажмидан) қуйидаги ставкаларда ягона солиқ тўлови тўлаш жорий қилинди:

10 %

— умумий оққатланиш корхоналари учун шундан: умумтаълим мактаблари, мактаб-интернатлар, ўрта махсус касб-хунар ва олий ўқув юртлирига хизмат кўрсатувчи корхоналар учун

Савдо корхоналари учун:

— шаҳарларда аҳоли сони 100 минг ва ундан

ортиқ киши

— бошқа аҳоли пунктларида

— узоқ ва тоғли ҳудудларда

— улгуржи савдо корхоналари (Улгуржи савдо корхоналари уюшмаси тизимида кирувчи республика ихтисослаштирилган улгуржи база-конторалари ва уларнинг худудий базалари бундан мустасно. Улар учун Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2006 йил 8 июндаги «Ихтисослаштирилган улгуржи база-контораларини солиққа тортиш тартибини такомиллаштириш тўғрисида»ги ПҚ-374-сонли қарори билан назарда тутилган солиқ солини тартиби сақлаб қолинади) Улгуржи ва чакана савдо билан шуғулланувчи дорихоналар учун:

— шаҳарларда аҳоли сони 100 минг ва ундан ортиқ киши

— бошқа аҳоли пунктларида

— узоқ ва тоғли ҳудудларда

5 %

Юқорида қайд қилинган чакана савдо ва умумий оққатланиш ҳамда дорихоналар пластик карточкалардан фойдаланган ҳолда хизмат кўрсатсалар, ягона солиқ тўлови бўйича амалдаги ставкадан 10 фоиз пасайтирилган ставка бўйича солиқ тўлайдилар.

Агар савдо корхоналари, жумладан улгуржи ва чакана дорихоналар, ягона солиқ тўловининг турли ставкалари ўрнатилган аҳоли пунктларида мустақил юридик шахслар ҳисобланмаган бир неча савдо шохобчаларига эга бўлсалар, улар ҳар бир савдо шохобчаси бўйича товарлар айланмасининг алоҳида-алоҳида ҳисобини юритишлари ва шу аҳоли пунктлари учун ўрнатилган солиқ ставкалари бўйича ягона солиқ тўловини тўлашлари шарт.

Бундан савдо корхоналарининг асосий фаолиятдан ташқари бошқа даромадлари, молиявий фаолиятдан даромадлари ва Ўзбекистон Республикаси Солиқ кодексига муво-

фиқ белгиланган бошқа даромадлари савдо корхонаси давлат солиқ хизмати органларида рўйхатдан ўтган жой учун ўрнатилган ставкаси бўйича ягона солиқ тўловини тўлайдилар.

Агар савдо корхоналари балансида қайд этилган асосий воситаларни ижарага топширсалар, улар ижарага берилган ушбу активлар қийматидан умумбелгиланган тартибда мол-мулк солигини тўлайдилар ҳамда уларга мол-мулк солиғи бўйича имтиёзлар таъбиқ этилмайди.

Қуйидаги микрофирма ва кичик корхоналар ягона солиқ тўловини тўлашдан тўлиқ озод этилади:

— ногиронларнинг жамоат бирлашмалари, «Нуроний» жамғармаси ва «Ўзбекистон чернобилчилари» уюшмасининг мулки бўлган, ишловчилар умумий соҳининг камида элик фоизини ногиронлар, 1941—1945 йиллардаги уруш ва меҳнат фронти фахрийлари ташкил этган корхоналар (савдо, иш-ситачиллик, таъминот-сотиш ва тайёрлов фаолияти билан шуғулланувчи корхоналардан ташқари).

Ягона солиқ тўловини тўловчилар ҳисобланган микрофирмалар ва кичик корхоналарга қуйидаги преференциялар назарда тутилди:

1) илгари кичик бизнес субъектларига ягона солиқ бўйича берилган имтиёزلардан фойдаланиш ҳуқуқи. Бу уни тўлашдан тўлиқ озод қилишга нисбатан ҳам, солиқ ставкасини пасайтиришга нисбатан ҳам белгиланали;

2) ягона солиқ тўловини тўлаш муддатини бир йилга кечиктириш, кечиктирилган суммани имтиёзли давр тўланган кейин тенг улушларда 12 ой давомида тўлаш ҳуқуқи (ҳодимларнинг сонидан қатъи назар савдо ва умумий овқатланиш корхоналари, хусусий амалиёт билан шуғулланувчи нотариуслар, лотереялар ташкил қилиш бўйича фаолиятни амалга ошириш доирасидаги юридик шахслар бундан мустаасно).

Ушбу қоида фақат янги ташкил этилаётган (2005 йилнинг 1 июлида ва ундан кейин рўйхатдан ўтказилган) микрофирмалар ва кичик корхоналарга таъбиқ этилади.

3) қонун ҳужжатларига мувофиқ ижара ҳақида олиingan ер майдонлари учун бюджетга ижара ҳақини тўламаслик ҳуқуқи;

4) янги технологик асбоб-ускуналар олишга, лекин солиқ солиналган базанинг кўпи билан 25 фоизига камайтириш ҳуқуқи. Солиқ солиналган базани камайтириш технологик асбоб-ускуналарни фойдаланишга жорий этилган солиқ даврилдан бошлаб беш йил мобайнида амалга оширилади;

5) ёш оилалар жумласидан бўлган ходимларга ипотека кредитлари бўйича бадаллар тўлашга ва (ёки) мулк қилиб ўй-жой олишга текин йўналтирилган маблағлар суммасига, лекин солиқ солиналган базанинг кўпи билан 10 фоизига камайтириш ҳуқуқи берилган.

Солиқ ҳисобини тақдим этиш ва солиқни бюджетга тўлаш муддатлари. Микрофирма ва кичик корхоналар биригичи чорак, ярим йил ва 9 ой якунлари бўйича солиқ тўловчилар рўйхатдан ўтиш жойидаги туман (шаҳар) давлат солиқ инспекциясига ҳисобот чорагидан кейинги ойнинг 25-кунидан кечиктирмай, йил якунлари бўйича эса — йиллик молиявий ҳисоботни тақдим этиш муддатида белгиланган шаклда ягона солиқ тўлови бўйича ҳисоб-китобларни тақдим этадилар.

Ягона солиқ тўловини тўлаш ҳар чоракда ўсиб борувчи якун билан ҳисобот чорагидан кейинги ойнинг 25-кунига қадар амалга оширилади.

Ўз-ўзини назорат қилиш учун саволлар

1. Солиқ солишнинг соддалаштирилган тартибини солиқ амалиётига таъбиқ этишнинг зарурлиги нимада?
2. Солиқ амалиётида илк бор қачон соддалаштирилган солиқ режими қайси меъьрий ҳужжат асосида жорий қилинган?
3. Кичик бизнес субъектлари таркиби қайси мезонлар асосида белгиланали?
4. Ягона солиқ тўлови қачон жорий этилди?
5. Ягона солиқ билан ягона солиқ тўловининг фарқи нимада?
6. Ягона солиқ тўловини тўловчилар кимлар?
7. Ягона солиқ тўловига солиқ ставкалари қайси мезон асосида белгиланали?
8. Қандай юридик шахслар ягона солиқ тўловдан имтиёзга эга?
9. Ягона солиқ тўлови бюджетга қайси муддатларда тўланади?

3.2. ЯГОНА ЕР СОЛИГИ

Ягона ер солигининг жорий этилиши ва аҳамияти. Ўзбекистонда 1999 йилда қишлоқ хўжалик корхоналарига солиқ солишга туб ўзгаришлар юз берди. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 1998 йил 10 октябрдаги «Қишлоқ хўжалиги товар ишлаб чиқарувчилар учун ягона ер солигини жорий этиш тўғрисида»ги ПФ-2086-сонли Фармонига мувофиқ 1999 йилнинг 1 январидан бошлаб қишлоқ хўжалиги товар ишлаб чиқарувчилари учун ягона ер солиғи жорий этилди.

Қишлоқ хўжалик товар ишлаб чиқарувчилари учун ягона ер солигининг жорий этилиши ўз навбатида уларни фойда солиғи; қўшилган қиймат солиғи; экология солиғи (амалда бўлган); сув ресурсларидан фойдаланганлик учун солиқ; ер солиғи; ер ости бойликларидан фойдаланганлик учун солиқ; мол-мулк солиғи; ободонлаштириш ва ижтимоий инфратузилмани ривожлантириш солиғи ҳамда бошқа маҳаллий солиқлар ва йиғимларни тўлашдан озол қилди. Шу билан бирга ягона ер солиғи тўловчилари учун божхона тўловлари, давлат божи, лицензия йиғимлари, бюджетдан ташқари фондларга ажратмалар, шунингдек акция тўланадиган маҳсулотларга акция солиғини тўлашнинг амалдаги тартиби сақлаб қолинди.

Ўзбекистонда ягона ер солигини жорий қилишдан кўзланган мақсад қишлоқ хўжалик ерларидан фойдаланиш самарадорлигини ошириш, қишлоқ хўжалик товар ишлаб чиқарувчилари меҳнатининг шировард натижаларидан иқтисодий манфаатдорлигини кучайтириш ҳамда қишлоқ хўжалик корхоналарига солиқ солиш тизимини соддалаштиришдан иборатдир.

Ушбу солиқнинг амалиётта жорий этилиши қишлоқ хўжалиги товар ишлаб чиқарувчиларни ўз тасарруфидати ерлардан янада оқилона фойдаланишга даъват этади, чунки ҳар бир гектар ер майдони учун ундан даромад олиш ёки даромад олмаслик ҳолатидан қатъи назар белгиланган миқдордаги солиқ суммасини тўлаш лозим бўлади.

Шуни алоҳида таъкидлаш жоизки, солиқ солишнинг ушбу тизими хўжаликлар ҳисобчиларининг солиқларни ҳисоблаш ва тўлаш борасидаги ишларини кескин камайтирди ҳамда уларга қулайликлар яратди.

Ягона ер солиғи тўловчилари, солиқ солиш объекти ва солиқ солинадиган база. Амалдаги солиқ қонунчилигига кўра қишлоқ хўжалиги товар ишлаб чиқарувчи корхоналар ҳамда қишлоқ хўжалиги йўналишидаги илмий-тадқиқот ташкилотларининг тажриба-экспериментал хўжаликлари ва таълим муассасаларининг ўқув-тажриба хўжаликлари ягона ер солиғини тўловчилари бўлиб ҳисобланишала.

Ўрмон ва овчилик хўжаликлари ҳамда юридик шахс ташкил этган ва ташкил этмаган ҳолда тузилган деҳқон хўжаликлари ягона ер солиғини тўловчилар ҳисобланмайди.

Қишлоқ хўжалиги товар ишлаб чиқарувчилари ўзлари ишлаб чиқарган қишлоқ хўжалик маҳсулотларини ишлаб чиқариш ва қайта ишлаш бўйича мазкур фаолият туридан ягона ер солиғини тўлайдилар ва улар бошқа солиқ солиш тизимини танлаш ҳуқуқига эга эмаслар.

Ягона ер солиғини тўловчи ҳисобланган қишлоқ хўжалиги товар ишлаб чиқарувчилари учун божхона божлари, давлат божлари, лицензия йиғимлари, давлат мақсадли жамғармаларига ажратмаларни тўлашнинг амалдаги тартиби сақланади.

Агар ягона ер солиғини тўловчи қишлоқ хўжалиги товар ишлаб чиқарувчилари ўзлари ишлаб чиқарган қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини ишлаб чиқариш ва қайта ишлаш билан бир қаторда бошқа фаолият турлари билан шуғулдансалар, улар алоҳида ҳисоб юритишлари ва бошқа фаолият турлари бўйича шу тоифадаги тўловчилар учун амалдаги қонун ҳужжатлари билан назарда тутилган солиқларни тўлашга мажбурдирлар. Бунда, агар қишлоқ хўжалиги товар ишлаб чиқарувчилари микрофирмалар ва кичик корхоналар тоифасига кирса, фаолиятнинг бошқа турлари бўйича (савдо ва умумий овқатланиш корхоналари бундан мустасно) улар фаолиятнинг мазкур тури учун назарда тутилган ягона солиқ тўлови ёки умумбелгиланган тартибда солиқлар тўлайдилар.

Қишлоқ хўжалиги товар ишлаб чиқарувчилари томонидан ерлар ижарага берилганда ижарага берувчида ижарага берилган ерлар бўйича ягона ер солиғини тўлаш мажбурияти сақланиб қолади.

Қишлоқ хўжалигини юритиш учун эгалик қилиш, фойдаланишга ёки ижарага берилган ер участкаси майдони ягона ер солиғи солиш объекти ҳисобланади.

Солиқ солинадиган ер участкаларининг норматив қиймати солиқ солинадиган база ҳисобланади. Агар норматив қиймат белгиланмаган бўлса, ушса солиқ солинадиган база бўлиб қишлоқ хўжалиги товари ишлаб чиқарувчиларнинг солиқ солинадиган ер участкалари майдони ҳисобланади.

Солиқ солинадиган қишлоқ хўжалиги ер майдонлари, ер участкаларининг жойлашиши, тупроқ бонитети ва ер мулкчининг бошқа тавсифлари ер кадастри маълумотлари бўйича қабул қилинади.

Солиқ имтиёзлари. Солиқ қонунчилигига кўра солиқ солинадиган ер участкаларига қуйилган ерлар кирди:

а) қишлоқ аҳоли пунктларининг умумий фойдаланишдаги ерлари;

б) иҳота дарахтзорлари эгаллаган ерлар;

в) спорт иншоотлари, стадионлар, спорт майдончалари, сув ҳавзалари, спортнинг техник турлари объектилари ва бошқа жисмоний тарбия-соғломлаштириш комплекслари, оқналар ва болаларнинг дам олиш ва соғломлаштириш

жойлари, санаторий-курорт муассасалари ва дам олиш уйлари, ўқув-машқ базалари эгаллаган ерлар;

г) янги ўзлаштирилаётган ерлар ва мелиоратив ҳолатини яхшилаш ишлари олиб борилаётган суғориладиган ерлар— лойиҳада назарда тутилган муддатга, лекин ишлар бошлангачидан эътиборан кўпи билан беш йилга. Агар лойиҳада ерларни ўзлаштирини ва мелиоратив ишларни амалга ошириш муддатлари кўрсатилмаган ёки ер участкаси бошқа муддатларда тошширилган бўлса, ер участкаси учун солиқ мелиоратив ишлар ва яши ерларни ўзлаштириш ишлари бажарилган йиллар учун тўланмайди, лекин у 5 йилдан ошмаслиги керак;

д) таълим, маданият ва соғлиқни сақлаш объектлари банд этган ерлар;

е) янги тут кўчатлари экилган ерлар, қатор ораларидан қишлоқ хўжалиги экинларини экин учун фойдаланилинидан қатъи назар, уч йил муддатга. Шу муносабат билан баҳорда экилган тут кўчатлари экилган йилни ҳисоблаганда уч йилга солиқ тўлашдан озод этилади, кузда экилган кўчатлар эса уларни экиндан кейинги йилдан бошлаб уч йилга солиқ тўлашдан озод этилади;

ж) илмий ташкилотларнинг қишлоқ хўжалиги аҳамиятига молик ва ўрмон фондидаги ерлари, қишлоқ хўжалиги ва ўрмон хўжалиги соҳасидаги илмий-тадқиқот ташкилотлари ҳамда ўқув юртларига қарали тажриба, экспериментал ва ўқув-тажриба хўжалиқларининг бевосита илмий ва ўқув мақсадлари учун фойдаланиладиган ерлари;

з) янги барпо этилган қишлоқ хўжалиги товар ишлаб чиқарувчилари, шу жумладан фермер хўжалиқлари, давлат рўйхатиغا олинган пайдан бошлаб икки йил муддатга; к) Ўзбекистон Республикасининг қонун ҳужжатларига мувофиқ солиқ солинмайдиган бошқа ерлар.

Қишлоқ хўжалиги товар ишлаб чиқарувчиларига солиқдан имтиёз белгиланганда улар солиқни ушбу ҳуқуқ пайдо бўлган ойдан бошлаб тўлашни тўхтатадилар. Солиқ имтиёзлари бекор қилинган тақдирда улар ер солиқини ушбу ҳуқуқ бекор қилинган ойдан кейинги ойдан бошлаб тўлашни бошлайдилар.

Солиқни ҳисоблаш, ҳисоб-китобларни тақдим этиш ва тўлаш тартиби. Солиқ тўловчилар ягона ер солиқи суммасини белгиланган шакл бўйича солиқ солиналган базаси қараб ер участкаларининг норматив қиймати ҳамда ер участкаларининг майдонидан келиб чиққан ҳолда ҳисоблаб чиқадилар.

Ягона ер солиқининг ҳисоб-китоби ер участкаси жойлашган ердаги давлат солиқ хизмати органига жорий солиқ даврининг 1 майига тақдим этилади.

Йил давомида берилган ер участкалари учун ягона ер солиқи ер участкаси берилганидан кейинги ойдан бошлаб тўланади. Ер участкаси олиб қўйилган тақдирда, ягона ер солиқини тўлаш ер участкаси олиб қўйилган ойдан бошлаб тўхтатади.

Ер участкасининг таркиби ва майдони йил давомида ўзгарган, шунингдек ягона ер солиқи бўйича имтиёزلарга бўлган ҳуқуқ шужуда келган (туғатилган) тақдирда, солиқ тўловчилар давлат солиқ хизмати органларига ҳисобот йилининг 1 декабрига ягона ер солиқининг аниқлик кияритилган ҳисоб-китобини тақдим этишлари лозим бўлади. Ягона ер солиқини бюджетга тўлаш қуйидаги муддатларда амалга оширилади:

ҳисобот йилининг 1 июлигача — йиллик солиқ суммасининг 20 фоизи;

ҳисобот йилининг 1 сентябригача — йиллик солиқ суммасининг 30 фоизи;

ҳисобот йилининг 1 декабригача — солиқнинг қолган суммаси.

Қишлоқ хўжалиги товар ишлаб чиқарувчилари бухгалтерия ҳисобида ягона ер солиқи бўйича бюджет билан ҳисоб-китобни бюджетга тўловлар бўйича қарзларни ҳисобга олиш ҳисобварағида юритадилар.

Қишлоқ корхоналарига солиқ солишда хорижий давлатлар тажрибаси. Жаҳон тажрибаси шуни кўрсатадики, аграр тармоқнинг жадал ўсиши мамлакатда иқтисодиётнинг юксалиши учун асосий омиллардан бири бўлиб ҳисобланади. Хорижий мамлакатлар амалиётида солиқлар табақалаштирилган бўлиб, ўрнатилган солиқлар солиқ солиш объектидан ёки даромад олиш даражасидан келиб чиқиб бюджетга тўланади. Аграр секторга маълум бир имтиёзлар ҳамда маҳсус солиқ режими қўлланилади ва улар албатта ишлаб чиқаринг хусусиятлари билан боғлиқ бўлади. Бу хусусиятларга фаёллар алмашиuvi, табиий об-ҳаво шароитларини ҳисол қилиш мумкин. Ривожланган давлатларда қишлоқ хўжалиги товар ишлаб чиқарувчилари тўлайдиган солиқлар таркибига назар ташланганда, уларнинг турли мамлакатлар миқёсида солиқлар турларига қараб табақалашганини кўриш мумкин (3.2.1-жалвал).

Айрим ривожланган мамлакатлар қишлоқ хўжалик субъектлари тўлайдиган асосий солиқ турлари

Солиқ турлари	АҚШ	Франция	Италия	Буюк Британия	Германия
Даромад солиғи	+	+	+	+	+
Корпоратив солиқ	+	+	+	+	+
Мол-мулк солиғи	**	+	—	+	**
Ер солиғи	+	+	—*	—	+
Маҳаллий солиқлар (ер солиғидан ташқари)	+	+	+	+	+
ҚҚС	—	+	+	+	+
Сотушга солиқ	+	—	—	—	—
Ижтимоий тўловлар	+	+	+	+	+

* Даромад солиғига киритилган.

** Ер солиғига киритилган.

Германия, Франция, Италияда қишлоқ хўжалик субъектлари ҳисобланган фермерлик кооперативларига корпоратив солиқни тўлаш бўйича имтиёзлар бериш кенг тарқалган. Ривожланган давлатларда қишлоқ хўжалиги товар ишлаб чиқарувчилари тўлайдиган ер солиғи бошқа юридик шахсларга нисбатан анча паст миқдорда белгиланган.

Голландияда бевосита қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқаришида меҳнатга қобилиятли аҳолининг 4 фоизигина ишлайди. Бу давлатнинг ҳулули ва аҳолиси Ўзбекистон билан солиштирилганда бир неча баробарга кам. Табиий шароити эса қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари ишлаб чиқариши учун анчатгина ноқулай. Шунга қарамастан, ушбу мамлакат қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини экспорт қилиш бўйича дунёда учинчи ўринда туради. Экспортнинг йиллик ҳажми тахминан 35 млрд АҚШ долларини ташкил этади.

Жаҳонда самарали фаолият кўрсатаётган фермер хўжаликлари АҚШ давлатида мукаммал шакланган деб аташ мумкин. Бўнинг асосий сабаблари фермер хўжалиқлари ёрдам дастурларини маблағ билан таъминлашда Федерал ҳукумат етакчиликти ўзида сақлаб турганлиги билан изоҳланади.

Буюк Британия солиқ тизимида фермер хўжалиқларига солиқ солини алоҳида аҳамият қасб этади. Ушбу мамлакатда фермерлар тўлайдиган асосий солиқ турни даромад солиғи ҳисобланиб, у молия йилида хўжалиқда ҳосил қилинган даромад ёки фойдадан белгиланган шкала бўйича ундирилади. Даромад солиғини ундириш мақсадида фермер хўжалиқларига бешта солиқ шкаласи ишлаб чиқилган бўлиб, унда ер, мол-мулкларни ижарага беришдан олинган даромадларга солиқ солиш, ўрмон хўжалиқларидан олинган фойдага солиқ солиш, асосий фаолиятдан ташқари олинган даромад манбаларига солиқ солиш, ишчи ходимлар ва ёлланма меҳнат қилувчиларнинг даромадларига солиқ солини жараёнлари акс эттирилади. Фермер хўжалиқлари учун молия йили 1 апрелдан бошлашиб, кейинги календарь йилининг 31 мартида тугайди. Фойда солиғи молия йил якуни бўйича ҳисоб-китоб қилинади ва ҳисобланган солиқ суммасининг 50 фоизини 1 январда ва қолган қисмини 1 июнда бюджетга тўлаб беради. Яъни бу ерда солиқни бюджетга ундиришда қишлоқ хўжалиғининг мавсумийлиги ҳисобга олинган.

Мавзуга доир масалалар

1-масала. 2007 йилда фермер хўжалиғи фойдаланиш учун 100 гектар ер участкаси Сурхондарё вилояти Бойсун туманининг суғориладиган ерларида жойланган бўлиб, сифати жиҳатидан балл-бонитети 61–70 га тўғри келади.

Солиқнинг базавий ставкаси бир гектар учун 1 476,2 сўм, 61–70 балл-бонитет учун коэффициент 9,00 га тенг.

Фермер хўжалиқнинг фаолияти натижасига болиқ бўлмаган ҳолда фермер хўжалиғи қанча яғона ер солиғи тўлаши лозим?

Ўз-ўзини назорат қилиш учун саволлар

1. Қишлоқ хўжалиғи товар ишлаб чиқарувчилари учун яғона ер солиғи қачон жорий этилган? Унинг аҳамияти қандай?
2. Қандай юридик шахслар яғона ер солиғининг тўловчилари ҳисобланади?
3. Яғона ер солиғининг объекти ва солиқ солинадиган база қандай аниқланади?
4. Яғона ер солиғининг ставкалари қайси мезонлар асосида табақалаштирилади?
5. Солиқ солинмайдиган ер участкаларига қандай ерлар киряли?
6. Яғона ер солиғини тўлашдан қимлар овоз этилади?
7. Солиқ бўйича ҳисоб-китоблар қайси муддатда солиқ иловаларига топширилади?

8. Ҳисобланган солиқ суммалари қайси муддатда бюджетга ўтказилади?

9. Қишлоқ ҳужалиги корхоналарига солиқ солишда рибожланган давлатлар тажрибаси қандай?

3.3. ҚАТҲИЙ БЕЛГИЛАНГАН СОЛИҚ

Тадбиркорлик фаолияти билан шуғулланувчи жисмоний шахсларга солиқ солиш тартиби. Солиқ қонунчилигига кўра юридик шахсни ташкил этмасдан тадбиркорлик фаолияти билан шуғулланувчи жисмоний шахслар қатъий белгилашган солиқни тўловчилар бўлиб ҳисобланадилар.

Тадбиркорлик фаолияти билан шуғулланувчи қатъий белгиланган солиқни тўловчи жисмоний шахслар солиқ қонунчилигига кўра ижтимоий сугурта бадалларини, экспорт-импорт операцияларини бажарганда ягона божхона тўлови, савдо қилиш ҳуқуқи учун йиғимни, агарда тадбиркорлик фаолиятини амалга оширишда сув ресурсларидан фойдаланилса, унда сув ресурсларидан фойдаланганлик учун солиқни, бозорларда фаолиятни амалга оширишда савдо жойи учун тўлов (патта)ни, давлат божларини тўлайдилар.

Юридик шахсни ташкил этмасдан тадбиркорлик фаолияти билан шуғулланувчи жисмоний шахслар учун қатъий белгиланган солиқ ставкаларининг аниқ миқдорларини Қорақалпоғистон Республикаси Вазирлар Кенгаши, вилоятлар ва Тошкент шаҳар ҳокимликлари тадбиркорлик фаолиятининг тури ва фаолият жойига (вилоятлардаги шаҳарлар, туманлар, шу жумладан қишлоқ жойларга) боғлиқ равишда белгилайди.

Қатъий белгиланган солиқнинг базавий ставкалари ва юридик шахсни ташкил этмасдан тадбиркорлик фаолияти билан шуғулланувчи жисмоний шахслар даромалидан олинган қатъий белгиланган солиқ суммасини ҳисоб-китоби учун тузагувчи коэффициентлар Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг қарори билан тасдиқланади.

Қатъий белгиланган миқдорлардаги даромац солиқини тадбиркорлик фаолияти билан шуғулланувчи жисмоний шахслар ҳар ойда, мустақил равишда фаолият амалга оширилганидан ойнинг 25-кунигача тўлайдилар.

Масалан, жисмоний шахслар даромалидан қатъий белгиланган солиқ:

2009 йил январи учун 2009 йилнинг 25 январига қадар;
2009 йил феврალი учун 2009 йилнинг 25 февралига қадар белгилаб қўйилган.

Тадбиркорлик фаолияти билан энди шуғуллана бошлаган жисмоний шахслар қатъий белгиланган ставкалар бўйича даромад солиғини белгиланган тартибда, рўйхатга олиш пайтида мустақил тўлайдилар. Қатъий белгиланган солиқ фаолият бошланган кундан қатъи назар бир ой учун тўланади. Мисол учун, ойнинг бошида эмас, балки иккинчи ярмида бошласа ҳам, тўлиқ ой учун тўланади. 2009 йил 1 январдан юридик шахс мақомини олмасдан тадбиркорлик фаолияти билан шуғулланувчи жисмоний шахслар тўлайдиган қатъий белгиланган солиқ ставкаси қуйидагича:

3.3.1-жадвал

Юридик шахсни ташкил этмасдан тадбиркорлик фаолияти билан шуғулланган жисмоний шахслардан олинган қатъий белгиланган солиқ СТАВКАЛАРИ¹

№	Фаолият тури	Қатъий белгиланган солиқнинг бир ойдаги ставкаси (энг кам иш ҳақига қаррали миқдорларда)		
		Тошкент шаҳри	вилоятлардаги шаҳарлар	туманлар, шу жумладан қишлоқ жойлар
1	2	3	4	5
1	Чакана савдо:			
	— озиқ-овқат товарлари билан	9,0	5,5	3,0
	— деҳқон бозорларида қишлоқ ҳўжалиги маҳсулотлари билан ⁴	5,0	4,0	2,0
	— нооziқ-овқат товарлари билан	10,5	7,0	3,5
	— озиқ-овқат ва нооziқ-овқат товарлари билан (тургун шохоб-чалардаги аралаш савдо)	10,5	7,0	3,5
2	Маиний хизматлар, 3-бандда кўрсатилганлардан ташқари	5,5	2,0	1,0
3	Сартарошлик хизматлари кўрсатиш, маникюр, педикюр, косметолог хизматлари ва бошқа шунга ўхшаш хизматлар	6,5	3,5	2,0

¹ Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2008 йил 29 декабрдаги ПҚ-1024-сонли қарори.

Юридик ва жисмоний шахслардан тadbirkорлик фаолиятининг айрим турлари бўйича олинadиган қatъий белгиланган солиқ СТАВКАЛАРИ¹

№	Фаолият тури	Солиқ тўловчилар	Маъкур фаолият турининг характерловчи физик кўрсаткичлар	Физик кўрсаткич бўлишига ҳар ойда қatъий белгиланган солиқ ставкаси (энг кам иш ҳақига бирлик учун қаррали микдорларда)		
				Тошкент шаҳри	вилоятлардаги шаҳарлар	туманлар, шу жумладан қишлоқ жойлар
1	Авторанспортни қисқа муддат сақлаш жойлари	Юридик шахслар	Эгаллаган майдон (1 кв. м)	0,1	0,09	0,06
2	Болалар ўйин автоматлари	Юридик ва жисмоний шахслар	Жихозланган ўринлар сони (бир бирликка)	3,0	2,0	1,0
3	Бильярд хоналар	Юридик ва жисмоний шахслар	Жихозланган ўринлар, столлар сони (бир бирликка)	14,0	12,0	10,0

Tadbirkor ўз фаолиятини муайян ойга (ойларга) турли сабаблар (оилавий аҳоли, касаллик, вақтинча бошқа ерга кетиш ва ҳоказо) билан тўхтатган ҳолларда, у фаолиятини тўхтатишгача давлат солиқ хизмати органларига фаолиятини вақтинча тўхтатиши ҳақида ариза тақдим этиши ва давлат рўйхатидан ўтganлик тўғрисида гувоҳномадини топшириши керак.

Давлат солиқ хизмати органларига келиб тушган ариза ва давлат рўйхатидан ўтganлик тўғрисида гувоҳнома мажбурий тартибда, келиб тулган кунда келган хат-хабарлар дафтарида рўйхатга олинини ксрак.

¹ Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2008 йил 29 декабрдаги ПҚ-1024-сонли қарори.

№	Фаолият тури	Қatъий белгиланган солиқнинг бир ойдаги ставкаси (энг кам иш ҳақига қаррали микдорларда)		
		Тошкент шаҳри	вилоятлардаги шаҳарлар	туманлар, шу жумладан қишлоқ жойлар
1	2	3	4	5
4	Ўз маҳсулотини ишлаб чиқариш ва сотиш, шу жумладан мийлий ширинликлар ва нон-булка маҳсулотлари тайёрлаш ва сотиш, шунингдек уй шартларида ёки давлат ҳокимияти органларининг қарори билан маҳсус ажратилган жойларда ўтириш жойлари танқил қилмасдан доналаб сотиладиган овқатларнинг айрим турларини тайёрлаш ва сотиш	3,5	2,5	1,5
5	Бошқа фаолият турлари, мол-мулкни ижарга а беришдан ташқари	4,0	2,5	1,0
6	Автомобиль транспортда юк ташинишга доир хизматлар:			
	3 тоннагача юк кўтарини қувватига эга юк автомобиллари учун	5,5	4,0	3,0
	8 тоннагача юк кўтарини қувватига эга юк автомобиллари учун	9,0	7,5	6,0
	8 тоннадан ортқ юк кўтариш қувватига эга юк автомобиллари учун	13,5	10,0	9,0

* Дехқон хўжалигида парвариланган, ҳам тирик кўринишдаги, ҳази уларни сўйиб, хом ва қайта ишланган кўринишдаги маҳсулотлар еифатла чорва моллари, қуенлар, нутрийлар, балиқ, парравдани, шунингдек патура ва қайта ишланган кўринишда асаларчилик ва дехқончилик (тулмийликдан ташқари) маҳсулотларини сотини булдан мустасно. Давлат ҳокимияти маҳаллий органларидан ёки фуқароларнинг ўзини-ўзи бонҳарини органларидан олинган белгиланган намуналагги маълумотнома фуқарога дехқон хўжалигининг маъжудлигини тасдиқлайди.

Tadbirkorлик фаолияти билан шуғулланувчи жисмоний шахслардан ташқари айрим фаолият турлари маъжудки, атар улбу фаолият турлари билан шуғулланувчилар юридик шахс бўлса ҳам, қatъий белгиланган ставкаларда солиқ тўлашлари талаб этилади. Юридик ва жисмоний шахслардан тadbirkorлик фаолиятининг айрим турлари бўйича олинadиган қatъий белгиланган солиқ ставкалари қуйидагича ўрнатилган.

4.1. ЯГОНА ИЖТИМОЙ ТЎЛОВ ВА ПЕНСИЯ ЖАМГАРМАСИГА ФУҚАРОЛАРНИНГ БЮДЖЕТДАН ТАШҚАРИ СУГУРГА БАДАЛЛАРИ

Ягона ижтимоий тўловни тўловчилар, тўлов объекти, базаси ҳамда тўловдан чегирмалар. Ўзбекистонда ягона ижтимоий тўлов 2004 йилдан амал қилиб келмоқда. Солиқ кодексининг 305-моддасига биноан ягона ижтимоий тўловни тўловчилар бўлиб юридик шахслар — Ўзбекистон Республикаси резидентлари, Ўзбекистон Республикасида фаолиятни доимий муассаса, чет эллик юридик шахсларнинг ваколатхоналари ва филиаллари орқали амалга оширувчи Ўзбекистон Республикаси норезидентлари ҳамда жисмоний шахслар ҳисобланади.

Ягона ижтимоий тўлов ва сугурга бадалларини ҳисоблаш учун объект бўлиб иш ҳақи тарзидаги даромадлар ҳисобланади.

Ягона ижтимоий тўловни ва сугурга бадалларини ҳисоблаб чиқариш учун база имтиёз сифатида белгиланган тўловлар чегириб ташланган иш ҳақи тарзида тўланадиган даромадлар суммаси сифатида белгиланади.

Ягона ижтимоий тўлов ва сугурга бадаллари базаси ҳисобланаётганда қуйидаги тўловлар чегириб ташланади:

- 1) амалдаги Солиқ кодексининг 174-моддаси 5, 8, 9, 11 ва 12-бандларида кўрсатилган компенсация тўловлари;
- 2) ҳолдига ҳисобланадиган ва унинг розилиги билан тегишли бюджет ёки хайрия жамғармаларга (шанбаликлар, яқшанбаликлар ва шу кабилар учун) ўтказиладиган иш ҳақи тарзидаги даромадлар;

3) ҳолднинг муҳим санаси, узоқ йиллик хизмати, жамоат фаолиятида эришган ютуқлари муносабати билан унга бериладиган рағбатлантириш тарзидаги тўловлар;

4) ҳолдига табиий офат, бошқа фавқулодда ҳолатлар муносабати билан тўланадиган тўловлар;

5) ёш мутахассисларга олий ўқув юртини тамомлаганларидан сўнг таътил вақти учун юридик шахслар ҳисобидан тўланадиган нафақалар.

Ягона ижтимоий тўловни ва сугурга бадалларини ҳисоблаб чиқариш ҳамда тўлаш тартиби. Ягона ижтимоий тўлов ва сугурга бадаллари ҳар ойда солиқ солинадиган базадан ҳамда белгиланган ставкалардан келиб чиққан ҳолда ҳисоблаб чиқарилadi.

Жисмоний шахслар томонидан тadbirkorлик фаолияти уюшмалар, иттифоқлар ва шу кабиларга бирлашини, ишчларини ўз транспортда бажаришга доир фуқаролик-ҳуқуқий тусдаги шартномалар тузиш йўли билан амалга оширилган тақдирда ушбу жисмоний шахслар қатъий солиқни белгиланган ставкалар бўйича тўлайдилар.

Жисмоний шахс: фаолиятнинг бир неча тури билан шуғулланса, солиқни фаолиятнинг ҳар бир тури учун алоҳида тўлайди;

тadbirkorлик фаолиятини ижарага олинган ускуна ва хонада, шу жумладан ишончнома бўйича транспортда амалга оширса, ижарага берувчилар тўғрисида яшаш жойидаги давлат солиқ хизмати орқалига ахборот тақдим этили керак. унда ижарага берувчининг фамилияси, исми, отасининг исми, паспорт маълумотлари, шунингдек ижара тўловининг суммаси ва ижара муддати кўрсатилади.

Жисмоний шахсларнинг мол-мулкни ижарага берилган олган даромадлари Ўзбекистон Республикаси Солиқ кодексига биноан жисмоний шахслар даромадидан олиннадиган солиқ солиш тартиби асосида солиққа тортилади.

Ўз-ўзини назорат қилиш учун саволлар

1. Қатъий белгиланган солиқ тўловчилар қимлар?
2. Қатъий белгиланган солиқнинг тўловчилари қандай ҳолда бошқа тўловларни тўлаши мумкин?
3. Қатъий белгиланган солиқнинг ставкалари қайси мезон асосида табақалантирилади?
4. Қатъий белгиланган солиқ миқдорини бюджетта тўлаш даври қандай?
5. Қандай ҳолатда деҳқон бозорларида қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари билан савдо қилинганда қатъий белгиланган солиқ тўланмайди?
6. Солиқ даврида тadbirkor касал бўлганда ёки оилавий шароит туфайли ишламаганда солиқни тўлаши қандай тартибда амалга оинади?
7. Тadbirkor фаолиятини вақтинча тўхтатганда қандай тартибда ҳужжатларни расмийлаштирилади?
8. Жисмоний шахс бир неча фаолият тури билан тadbirkorлик фаолиятини амалга оширганда қандай тартибда солиқ тўлайди?

Ягона ижтимоий тўловлар тўлиқ тушишни таъминлаш учун 2009 йил 1 январдан бошлаб ягона ижтимоий тўлов ставкаси 24 фоизни ташкил этган ҳолда:

барча хўжалик юритувчи субъектлар учун (фермер хўжаликлари бундан мустасно) ҳар бир ходим ҳисобига энг кам ойлик иш ҳақининг бир бараваридан кам бўлмаган миқдорда; фермер хўжаликлари учун ҳар бир ходим ҳисобига энг кам ойлик иш ҳақининг 50 фоизи миқдорига амалга оширилади.

Бунда давлат солиқ хизмати идоралари ходимларига белгиланган тартибга риоя қилинмаган тақдирда тўловчининг ихтиёрида қолаётган фойда ҳисобидан ягона ижтимоий тўловни унинг белгиланган миқдоридан келиб чиққан ҳолда тўлиқ ундириб олиш ҳуқуқи берилди.

Юридик шахсларнинг меҳнатга ҳақ тўлаш фондидан ягона ижтимоий тўлов давлат мақсадли жамғармалари ҳамда Касаба уюшмалари федерацияси кенгаши ўртасида белгиланган тартибга мувофиқ қуйидаги миқдорларда тақсимланали:

- бюджетдан ташқари Пенсия жамғармасига 23,6 %;
 - давлат бандликка кўмаклашиш фондига 0,2 %;
 - Касаба уюшмалари федерацияси кенгашига 0,2 %.
- Сугурта бадаллари эса ходимларнинг иш ҳақига нисбатан 3,5 % миқдорига белгиланган.

Ягона ижтимоий тўлов юридик шахсларнинг маблағлари ҳисобидан тўланили, сугурта бадаллари эса ходимларнинг иш ҳақидан ушлаб қолинади ва солиқ агентлари томонидан жамғармага ўтказилади.

Ягона ижтимоий тўловнинг ҳисоб-китоби белгиланган шаклда солиқ бўйича ҳисобга олиш жойидаги давлат солиқ хизмати органларига солиқ тўловчи томонидан орғиб борувчи яқун билан микрофирмалар ва кичик корхоналар томонидан — йилнинг ҳар чорагида ҳисобот даврдан кейинги ойнинг 25-куниндан кечиктирмай, йил яқунлари бўйича эса йиллик молиявий ҳисобот топшириладиган муддатда; микрофирмалар ва кичик корхоналар жумласига кирмайган солиқ тўловчилар томонидан — ҳар ойда ҳисобот даврдан кейинги ойнинг 10-куниндан кечиктирмай, йил яқунлари бўйича эса йиллик молиявий ҳисобот топшириладиган муддатда тақдим этилади.

Сугурта бадалларининг ҳисоб-китоби руйхатдан ўтказилган жойдаги давлат солиқ хизмати органларига солиқ тўловчи томонидан орғиб борувчи яқун билан йилнинг ҳар чорагида ҳисобот даврдан кейинги ойнинг 25-куниндан кечиктирмай тақдим этилади.

Ягона ижтимоий тўлов ва сугурта бадаллари юридик шахслар томонидан қуйидаги муддатларда амалга оширилади: ягона ижтимоий тўлов — ҳар ойда, кейинги ойнинг 10-куниндан кечиктирмай;

сугурта бадаллари — иш ҳақига пул маблағлари олиш учун банкка хужжатларни тақдим этиш вақтида.

Айрим тоифадаги жисмоний шахслар учун сугурта бадалларини ҳисоблаб чиқариш ва тўловнинг ўзига хос хусусиятлари. Якка тартибдаги тадбиркорлар ҳамда юридик шахс ташкил этган ва ташкил этмаган ҳолда тузилган деҳқон хўжалиқларининг аъзолари сугурта бадаллари миқдорини ойига энг кам иш ҳақидан кам бўлмаган миқдорда, қорамолларни етиштириш билан шуғулланувчи деҳқон хўжалиқларининг аъзолари эса ойига энг кам иш ҳақининг 50 фоизидан кам бўлмаган миқдорда белгилайдилар. Деҳқон хўжалиқларининг аъзолари сугурта бадалларини ихтиёрий равишда амалга оширадилар.

Ешга доир пенсия олиш ҳуқуқига эга бўлган, шунингдек I ва II гуруҳ ногиронлари бўлган якка тартибдаги тадбиркорлар ҳамда юридик шахс ташкил этган ва ташкил этмаган ҳолда тузилган деҳқон хўжалиқларининг аъзолари учун сугурта бадалининг миқдори энг кам иш ҳақининг камиди 50 фоизини ташкил этиши керак.

Сугурта бадалларини тўлаш ҳар ойда кейинги ойнинг 10-куниндан кечиктирмай амалга оширилади. Тўлов топшириқномасида солиқ тўловчининг идентификация рақами ва тўлов тўланаётган давр албатта кўрсатилиши керак. Агар давр кўрсатилмаган бўлса, тўлов у амалга оширилаётган ой учун тўланган деб ҳисобланади.

Мавзуга доир масалалар

1-масала. 2009 йил май ойи учун ишчи ва хизматчиларнинг меҳнатга ҳақ тўлаш фондидан Пенсия жамғармасига ажратиладиган *ягона ижтимоий тўлов суммасини аниқлаш*:

- иш ҳақи ҳисобланган — 11 600 минг сўм;
- ишчи ва хизматчиларнинг йул патталарига ажратилган харажатлар — 600 минг сўм;
- ишчиларга мошдий ёрдам ажратилган — 10 600 минг сўм;
- ишчиларнинг тушлик овқатларига — 930 миш сўм;
- кунлик харажатлар берилган: меъёр чегарасида — 8 950 минг сўм; меъёрдан юқори — 7 500 минг сўм;

— ярим йил якунига асосан мукофот пули ҳисобланган — 250 миңг сўм.

Энг кам минимал иш ҳақи миқдори — 12 420 сўм.
2-масала. Фуқаро К. Рашидова иш жойидан унинг юбилейи муносабати билан мукофот пули берилди. Бундай мукофот пулига сугурта ажратмалари тўланадими?

Ўз-ўзини назорат қилиш учун саволлар

1. Ягона ижтимоий тўлов тўловчилари бўлиб қимлар ҳисобланадими?
2. Фуқароларнинг иш ҳақидан бюджетдан ташқари Пенсия жамғармасига мажбурий сугурта бадаллари тўловчилар қимлар?
3. Юридик шахсни ташкил қилмасдан тadbirkorлик фаолияти билан шуғулланувчи жисмоний шахслар бюджетдан ташқари Пенсия жамғармасининг сугурта бадаллари тўловчилари бўла оладими?
4. Ягона ижтимоий тўлов маблағлари қандай тартибда жамғармаларга тақсимланади?
5. Ягона ижтимоий тўлов ва Пенсия жамғармасига сугурта бадалининг объекти ва базаси қандай аниқланади?
6. Ягона ижтимоий тўлов ва сугурта бадаллари қандай тартибда ҳисоблаб чиқарилди?
7. Микрофирма ва кичик корхоналар ягона ижтимоий тўловни ва сугурта бадалларини қайси муддатда тўлашади?
8. Айрим тоифадаги жисмоний шахслар учун сугурта бадалларини ҳисоблаб чиқариш ва тўлашнинг ўзига хос хусусиятларини тушунтиринг.

4.2. БЮДЖЕТДАН ТАШҚАРИ ПЕНСИЯ ЖАМҒАРМАСИГА МАЖБУРИЙ АЖРАТМА

Мажбурий ажратма тўловчилари, объекти, базаси ва ставкалари. Пенсия таъминоти тизимидаги бошқарув тузилмасини такомиллаштириш, давлат ижтимоий сугуртаси бўйича мажбурий бадаллар тўлиқ йнгилигини самарали ташкил қилиш, амалдаги бошқарув тузилмаларини қисқартириб ҳамда пенсиялар ва нафақалар тўлашга йўналтириладиган маблағлардан фойдаланиш самардорлигини ошириш мақсадида Вазирлар Маҳкамасининг 2000 йил 15 ноябрдаги «Ўзбекистон Республикаси пенсия таъминотини такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида»ги 444-сонли қарори билан бюджетдан ташқари Пенсия жамғармасига маблағ

тўлаш ва маблағ тўлиқ тушиши устидан назорат қилиш функцияси Ўзбекистон Республикаси Давлат солиқ қўмитаси зиммасига юклатилди ва бюджетдан ташқари Пенсия жамғармасига мажбурий тўловлар солиқларга тенглаштирилди. Пенсия жамғармасининг даромадлари ва харажатлари ҳар йили Ўзбекистон Республикасининг йиғма бюджетига таркибига киритиладиган бўлди ҳамда Пенсия жамғармасига мажбурий ажратмаларини ҳисоблаб чиқиш ва тўлаш тартиби бузилганлиги учун хўжалик юритувчи субъектларга нисбатан молиявий жазолар қўлланилиши, шу жумладан тўловлар ўз вақтида тўланмаганлиги учун пеня ҳисобланиши қонун ҳужжатларида белгилаб кўйилди.

Солиқ кодексининг 312-моддасига асосан Ўзбекистон Республикасининг резидентлари бўлган юридик шахслар бюджетдан ташқари Пенсия жамғармасига мажбурий ажратма тўловчилари ҳисобланади.

Амалдаги солиқ қончилигига кўра нотижорат ташкилотлар (бундан уларнинг тadbirkorлик фаолиятини амалга оширишдан олдин даромадлари мустасно), ягона солиқ тўловини тўловчи юридик шахслар бюджетдан ташқари Пенсия жамғармасига мажбурий ажратма тўловчилари ҳисобланмайди.

Бюджетдан ташқари Пенсия жамғармасига мажбурий ажратманинг объекти ва базаси қуйидагича белгиланади: — воситачилик, топшириқ шартномалари ва воситачилик хизматларини кўрсатишга доир бошқа шартномалар бўйича воситачилик хизматларини кўрсатувчи юридик шахслар — ҚҚС чегирилган ҳолда, воситачилик ҳақи суммасидан; — тайёрлов, таъминот-сотиш ташкилотлари — ҚҚС чегирилган ҳолда товар айланмаси ҳажмидан;

— улгуржи савдо корхоналари уюшмаси тизимига кирадиган республика ихтисослаштирилган улгуржи база-конторалари ва уларнинг худудий (вилоят, вилоятлараро ва туманлараро) базалари — ялпи даромаддан;

— «Ўзлонмахсулот» АҚ корхоналари (ғалла қабул қилиш корхоналари ва дон қабул қилиш фаолиятини амалга оширувчи донни қайта ишлаш корхоналари) — ҚҚС чегирилган ҳолда таъминот-сотиш устамаси ва чегирмасидан;

— кредит ва сугурта ташкилотлари — даромаддан; — молиявий ижара (лизинг) хизматларини кўрсатадиган корхоналар — фойзли даромаддан;

— коммунал хўжалик тизимининг иссиқлик, суғу ва газ таъминоти корхоналари — маҳсулот (ишлар, хизматлар) сойтилиши ҳажмидан, ҚҚСни ва тегишлича иссиқлик таъми-

ноти корхоналари учун — иссиқлик энергияси, сув таъминоти корхоналари учун — сув, газ таъминоти корхоналари учун — табиий газнинг харид қийматини чегирган ҳолда;
— қурилиш, қурилиш-монтаж, таъмирлаш-қурилиш, ишла тушириш-созлаш, лойиҳа-қилирув ва илмий-тадқиқот ташкилотлари — ҚҚСни чегирган ҳолда ўз кучлари билан ба-жарилган ишлар ҳажмидан;

— иқтисодиётнинг бошқа тармоқлари корхоналари — маҳсулот (ишлар, хизматлар) сотилиши ҳажмидан — ҚҚС ва акциз солиғини чегирган ҳолда.

Юридик шахслар бир неча хил объектларга эга бўлган ҳолларда, улар объектларнинг алоҳида-алоҳида ҳисобини юритиши ва тегишли объектлар учун белгиланган ставкалардан келиб чиққан ҳолда бюджетдан ташқари Пенсия жамғармасига мажбурий ажратмаларини тўлаши шарт.

Бюджетдан ташқари Пенсия жамғармасига мажбурий ажратма 2009 йил 1 январдан 1% миқдориде белгиланган.

Бюджетдан ташқари Пенсия жамғармасига мажбурий ажратмаларни ҳисоблаб чиқариш, уларнинг ҳисоб-китобини тақдим этиш тартиби. Бюджетдан ташқари Пенсия жамғармасига мажбурий ажратмалар ҳар ойда солиқ солинадиган базалан ва белгиланган ставкадан келиб чиққан ҳолда ҳисоблаб чиқарилалаи.

Бюджетдан ташқари Пенсия жамғармасига мажбурий ажратмаларнинг ҳисоб-китоби белгиланган шаклда солиқ бўйича ҳисобга олиш жойидаги давлат солиқ хизмати органларига ортиб борувчи яқун билан:

— микрофирмалар ва кичик корхоналар томонидан — йилнинг ҳар чоракда, ҳисобот давридан кейинги ойнинг 25-кунидан кечиктирмай, йил якунлари бўйича эса йиллик молиявий ҳисобот топширилган мўдлатда;

— микрофирмалар ва кичик корхоналар жумласига кирмайдиган солиқ тўловчилар томонидан — ҳар ойда, ҳисобот давридан кейинги ойнинг 25-кунидан кечиктирмай, йил якунлари бўйича эса йиллик молиявий ҳисобот топширилган мўдлатда тақдим этилади.

Бюджетдан ташқари Пенсия жамғармасига мажбурий ажратмаларни тўлаш ҳисобот давридан кейинги ойнинг 25-кунидан кечиктирмай амалга оширилади.

Мавзуга доир масалалар

1-масала. Улгуржи савдо корхоналари уюшмаси тизимига кирадиган республика ихтисослаштирилган улгуржи

база-контрларига қарашли туманлараро база 2008 йил биринчи чорақда 82,6 млн сўм ялпи даромадга эга бўлди. База қанча миқдорда Пенсия жамғармасига ажратма тўлаши дозимдлигини аниқланг.

2-масала. Дискон сугурта компанияси 2008 йил биринчи чорақда сугурта хизматларидан 85 млн сўм миқдорда даромадга эга бўлди. Ушбу даромаддан компания қанча миқдорда жамғармага ажратмага тўлаши лозим?

Ўз-ўзини назорат қилиш учун саволлар

1. Бюджетдан ташқари Пенсия жамғармасига ажратмаларнинг тўловчилари бўлиб кимлар ҳисобланади?
2. Нотижорат ташкилотлар қандай ҳолатда бюджетдан ташқари Пенсия жамғармасининг тўловчилари бўлишлари?
3. Ягона солиқ тўловини тўловчилар бюджетдан ташқари Пенсия жамғармасига ажратма тўлашадими?
4. Бюджетдан ташқари Пенсия жамғармасига ажратмаларнинг объекти ва базаси қандай топиллади?
5. Бюджетдан ташқари Пенсия жамғармасига мажбурий ажратмалар ставкалари қайси давлат органи томонидан белгиланади?
6. Бюджетдан ташқари Пенсия жамғармасига мажбурий сугурта бадаллари неча фонзни ташкил этади?
7. Жамғармага тўловларни ҳисоблаш тартиби қандай амалга оширилади?
8. Жамғармага тўловлар қачон тўланади?

4.3. РЕСПУБЛИКА ЙЎЛ ЖАМҒАРМАСИГА МАЖБУРИЙ ТЎЛОВЛАР

Республика йўл жамғармасига мажбурий тўловлар қуйи-данлардан иборат:

— Республика йўл жамғармасига мажбурий ажратмалар;
— Республика йўл жамғармасига йинимлар.

Республика йўл жамғармасига мажбурий ажратмалар тўловчилари, объекти ва ставкалари. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2003 йил 19 августдаги ПФ-3292-сонли, Вазирлар Маҳкамасининг 2003 йил 21 августдаги «Ўзавтойўл» давлат акциядорлик компанияси ва Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлиги ҳузурлидаги Республика йўл жамғармаси фаолиятини ташкил этиш масалалари тўғрисидаги 361-сонли қарорига асосан 2003 йил 1 октябрдан бошлаб йўл ҳужалигини бошқариш тузилмасидаги Республи-лика, вилоят ва маҳаллий йўл жамғармалари туғатилди ва

№	Тўловчилар	Тўлаш объекти	Тўлаш объектига nisбатан ставкалар %ларда
1	2	3	4
6	Молиявий ижара (лизинг) мизматларини кўрсатадиган корхоналари	фонзли даромад	1,5
7	Коммунал хўжалик тизимининг иссиқлик, сув ва газ таъминоти корхоналари	маҳсулот (ишлар, хизматлар) сотилиши ҳажми, ҚҚСни иссиқлик таъминоти корхоналари учун — сув, газ таъминоти корхоналари учун — табиий газнинг харид қийматини чегирган ҳолда	1,5
8	Қурилиш, қурилиш-монтаж, таъмирлаш-қурилиш, ишга тушириш-созаш, лойиҳа-қулирив ва илмий-тадқиқот ташкилотлари	ҚҚСни чегирган ҳолда ўз кучлари билан бажарилган ишлар ҳажми	1,5
9	Автотранспорт корхоналари	ҚҚСни чегирган ҳолда маҳсулот (ишлар, хизматлар) реализацияси ҳажми	2,5
10	Иқтисодиётнинг бошқа тармоқлари корхоналари	маҳсулот (ишлар, хизматлар) сотилиши ҳажми, ҚҚС ва акция солиғини чегирган ҳолда	1,5
11	«Ўзавтотўл» ДАК корхона ва ташкилотлари	мол-мулкни сотиб олишдан тушган маблағларнинг бюджетта тушиши лозим бўлган умумий суммасидан ажратмалар	50,0

Мажбурий ажратмаларни ҳисоблаш ва тўлаш тартиби.
 Республика йўл жамғармасига мажбурий ажратмалар солиқ солинадиган базалан ва тасдиқланган ставкадан келиб чиққан ҳолда ҳар ойда ҳисоблаб чиқарилади.

Республика йўл жамғармасига мажбурий ажратмаларнинг ҳисоб-китоби белгиланган шаклда солиқ бўйича ҳисобга олиш жойидаги давлат солиқ хизмати органларига орғиб борувчи яқун билан микрофирмалар ва кичик корхоналар томонидан — йилнинг ҳар чорагида, ҳисобот давридан кейинги ойнинг 25-кунидан кечиктирмай, йил якушлари бўйича эса йиллик молиявий ҳисобот топшириладиган муддатда; микрофирмалар ва кичик корхоналар жумласига кирмайдиган солиқ тўловчилар томонидан — ҳар ойда, ҳисобот давридан кейинги ойнинг 25-кунидан кечиктирмай, йил якушлари бўйича эса йиллик молиявий ҳисобот топширилган мушдатда тақдим этилади.

Республика йўл жамғармасига мажбурий ажратмаларни тўлаш ҳисобот давридан кейинги ойнинг 25-кунидан кечиктирмай амалга оширилади.

Солиқ кодексининг 54-бобида асосан Республика йўл жамғармасига мажбурий ажратмалардан ташқари йиғимлар ҳам тўланади.

Йўл жамғармасига йиғимларни тўловчилар, объекти ва базаси. Республика йўл жамғармаси йиғимларига қуйидагилар кирди:

— автотранспорт воситаларини олғашлик ва (ёки) Ўзбекистон Республикаси ҳудудига вақтинчалик олиб киришлик учун йиғим;
 — чет давлатлар автотранспорт воситаларининг Ўзбекистон Республикаси ҳудудига кирганлиги ва унинг ҳудуди орқали транзит тарзида ўтганлиги учун йиғим.

Амалдаги Солиқ кодексининг 321-моддасига биноан автотранспорт воситалариши оловчи ёки Ўзбекистон Республикаси ҳудудига вақтинчалик олиб киришни амалга оширувчи Ўзбекистон Республикаси резидентлари ва норезидентлари автотранспорт воситаларини олганлик ёки Ўзбекистон Республикаси ҳудудига вақтинчалик олиб кирганлик учун йиғим тўловчилари бўлиб ҳисобланади. Чет давлатлар автотранспорт воситаларининг эгалари ёки фойдаланувчилари ушбу воситаларининг Ўзбекистон Республикаси ҳудудига кирганлиги ва унинг ҳудуди орқали транзит тарзида ўтганлиги учун йиғим тўловчилар бўлиб ҳисобланади.

Йиғимлар учун объект қуйидагилардир:

— автотранспорт воситаларини олиш ёки Ўзбекистон Республикаси ҳудудига вақтинчалик олиб кириш;
 — чет давлатлар автотранспорт воситаларининг Ўзбекистон Республикаси ҳудудига кириши ва унинг ҳудуди орқали транзит тарзида ўтиш.

Йиғимлар ундириладиган база сифатида куйидагилар белгиланган:

— олинган ёки Ўзбекистон Республикаси Худудига вақтинчалик олиб кирилладиган автотранспорт воситаларининг қиймати;

— Ўзбекистон Республикаси Худудига киргатила ёки унинг худуди орқали транзит тарзида ўтганида чет давлатларнинг автотранспорт воситалари.

Йиғимлар ставкаси, имтиёзлар ва йиғимларни тўлаш тартиби. Автотранспорт воситаларини олиш ёки Ўзбекистон Республикаси Худудига вақтинчалик олиб кириш учун йиғим ставкалари ҳар йили Ўзбекистон Республикаси Президентини қарорига мувофиқ белгиланади ва уни тўлашдан куйидагилар озод қилинади:

1) ишлаб чиқарувчи корхона томонидан қўл билан бошқаришга мослаштирилган енгил автомобилни ёки тоаравачани олувчи барча гуруҳлардаги ногиронилар;

2) ихтисослаштирилган савдо тармоғидан Ўзбекистон Республикасида ишлаб чиқарилган янги автомобиль олувчи фуқаролар, шунингдек яқин қариндошларидан ҳаля шартномаси ёки мерос асосида автомобиллар ва мотоаравачаларни олувчи фуқаролар;

3) умумий фойдаланишдаги автомобиль йўлларини сақлаш, таъмирлаш, реконструкция қилиш ва куришни амалга оширувчи ихтисослаштирилган йўл хўжалик бошқаруви органи тузилмасига кирадиган корхоналар — мазкур ишларни амалга оширишда бевосита фойдаланиладиган автотранспорт воситалари бўйича;

4) фаолиятининг асосий тури йўловчилар ташиш бўлган, қонун ҳужжатларига мувофиқ йўловчилар ташиш учун белгиланган намунадаги лицензияга эга бўлган автотранспорти корхоналари — йўловчилар ташишни амалга оширувчи транспорт воситалари бўйича (енгил автомобиллар ва йўналишли таксилардан ташқари);

5) юридик шахслар — қирқ тоннадан ортиқ юк кўтарадиган, олинган кон автосамосваллари бўйича;

6) ҳомийлик (беғараз) ёрдами сифатида автомобилларни олган (сотиб олган) болалар уйлари, ихтисослаштирилган мактаб-интернатлар, қариялар ва кичик ёшдаги ногиронилар учун интернат-уйлар, шунингдек бюджет ҳисобидан молиялаштириладиган тиббиёт муассасалари;

7) юридик шахслар — автотранспорт воситаларини битта тизим (давлат ва хўжалик бошқаруви органи) ичида баланслаш балансга бепул ўтказишда.

8) қайта ташкил этиш натижасида автотранспорт воситасини олган ҳуқуқий ворис;

9) автотранспорт воситаларини 3–5-бандларда кўрсатилган юридик шахсларга лизингга бериш учун олувчи лизинг берувчилар.

Автотранспорт воситаларини олганлик ёки Ўзбекистон Республикаси Худудига вақтинчалик олиб кирганлик учун йиғим улар Ўзбекистон Республикаси Ички ишлар вазирлиги органларида давлат рўйхатидан ўтказилаётганда, қайта рўйхатдан ўтказилаётганда куйидаги ҳолларда ундирилади:

1) автотранспорт воситалари олди-сотди, алмаштириш, ҳаля, бепул бериш шартномаси асосида, шунингдек қонун ҳужжатларида тақиқланмаган бошқа битимлар асосида мулк қилиб олинганда;

2) автотранспорт воситалари юридик шахснинг устав фондига (устав капиталига) ёки қонун ҳужжатларида белгиланган тартибда дивидендлар сифатида олинганда;

3) автотранспорт воситалари лизингга бериш учун олинганда. Йиғим тарафларнинг ёзма келишувига кўра лизинг берувчилан ёки лизинг олувчилан ундирилади. Лизинг берувчи Ўзбекистон Республикасининг норезиденти бўлган тақдирда, йиғим лизинг олувчидап ундирилади. Лизинг шартномаси мuddати тугаганидан сўнг мазкур лизинг (иқтисодчи лизинг) шартномаси предмети бўлган автотранспорт воситаси қайта рўйхатдан ўтказилаётганида такроран йиғим ундирилмайди;

4) автотранспорт воситалари Ўзбекистон Республикаси Худудига вақтинчалик олиб кирилганда.

Автотранспорт воситаларини олиш ёки Ўзбекистон Республикаси Худудига вақтинчалик олиб кириш учун йиғим тўланлиги тўғрисидаги ҳужжат тақдим этилмаган ҳолда автотранспорт воситаларини рўйхатдан ўтказин, қайта рўйхатдан ўтказиш ёки техник кўриклан ўтказиш амалга оширилмайди.

Чет давлатлар автотранспорт воситалари Ўзбекистон Республикаси Худудига киргалиги ва унинг худуди орқали транзит тарзида ўтганлиги учун йиғим чет давлатнинг автотранспорт воситаси Ўзбекистон Республикаси Худудига кираётганида ундирилади.

Мавзуга оид масала

Чакана савдо билан шуғулланувчи корхона асосий фаолиятдан ташқари ишлаб чиқаринг фаолияти билан ҳам шуғулланади. 2008 йил I чораги учун товарларни сотишдан

тушган тушум — 12 000 минг сўм, корхона ўзи ишлаб чиқарган маҳсулотини сотиш натижасида тушган тушуми — 6 600 минг сўм. Юк автомобилни сотиб олинган — 11 000 минг сўм.

Республика йўл жамғармасига тўловнинг лозим бўлган суммаси аниқланг.

Ўз-ўзини назорат қилиш учун саволлар

1. Республика йўл жамғармаси қачон ва нима мақсадда ташкил топган?
2. Республика йўл жамғармасига мажбурий ажратмаларнинг тўловчилари қимлар?
3. Хўжалик юритувчи субъект бир нечта фаолият тури билан шуғулланса, жамғармага ажратма қандай тартибда амалга оширилади?
4. Ажратма юридик шахсларнинг қайси даромадларидан олинади?
5. Хорижий давлатларнинг автотранспорт воситалари Ўзбекистон Республикаси ҳудудига кирганда ундириладиган тўлов қандай тартибда амалга оширилади?
6. Ставкалар қандай тартибда ва қайси мезонларга асосан белгиланади?
7. Тижорат банклари даромадларидан жамғармага неча фоиз тўловларни амалга оширади?
8. Республика йўл жамғармасига тушумлар тушушини назорат қилиш қайси давлат органи зиммасига юклагилан?
9. Мажбурий ажратмаларни тўловчилар ҳисоб-китобларни қайси ташкилотта тақдим этадилар?
10. Мажбурий ажратмаларни тўловдан қимлар озоқ этилади?

4.4. МАКТАБ ТАЪЛИМИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ ЖАМҒАРМАСИ

Мажбурий ажратмаши тўловчилар. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2004 йил 21 майдаги ПФ-3431-сонли Фармонида мувофиқ мактаб таълимини 2004—2009 йиллар давомида ривожлантириш мақсадида бюджетдан ташқари Мактаб таълими жамғармаси ташкил этилди.

Мактаб таълимини ривожлантириш мажбурий тўловни мактаб таълимини ривожлантириш 2004—2009 йиллар Давлат умуммиллий дастурига киритилди ва улар давлат солиқлари ва йиғимларига тенглаштирилди.

Қонунчиликка асосан талбиркорлик фаолиятини амалга оширувчи мулкчилик шаклидан қатъи назар юридик шахслар мактаб таълимини ривожлантиришга мажбурий ажратмалар тўловчилари бўлиб ҳисобланади.

Юридик шахслар деб ўз мулкида, хўжалик юритушида ёки оператив бошқарувида алоҳида мол-мулкка эга бўлган ҳамда ўз мажбуриятлари юзасидан ушбу мол-мулк билан жавоб берадиган, шунингдек мустақил баланс ва ҳисоб рақамига эга бўлган корхона, ташкилот ва муассасаларнинг барча турлари ҳисобланади.

Мактаб таълимини ривожлантириш учун келиб тунадиган маблағлар бюджетдан ташқари Мактаб таълими жамғармасининг Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлиги томонидан Ўзбекистон Республикаси Марказий банки Тошкент шаҳри Бош бошқармасининг ҳисоб-китоб-касса марказида очиладиган махсус ҳисобрақамда жамланади.

Мажбурий ажратмаларга тортиш объекти. Мактаб таълимини ривожлантиришга мажбурий ажратмаларга тортиш объекти бўлиб қуйидагилар ҳисобланади:

- а) ялпи даромад — улгуржи ва чакана савдо қилувчи дорихона муассасалари учун;
- б) комиссиян тақдирлаш суммаси — воситачилик хизматиши кўрсатувчи дилерлар ва далолилик корхоналар учун;
- в) қўшилган қиймат солигини чегиртан ҳолда, ўз кучлари билан амалга оширган ишлар ҳажми — қурилиш, қурилиш-монтаж, қурилиш-таъмирлаш, лойиҳа қилиш, излаш ва илмий-текшириш ташкилотлари учун;
- г) даромад — тижорат банклари, кредит уюшмалари, сўғурта ташкилотлари, видеосалонлар (видеокўрсатув шохобчалари), кимонли савдолари, казинолар, нўсха олиш ҳисобна даромад оладиган корхоналар, видео- ва аудиомабаларни ижарга берувчилардан, пуллик ютуқлар ўтказадиган ўйин автоматларини эксплуатация қилувчилар, лотереялар ва таваккалчиликка асосланган бошқа ўйинларни ҳамда оммавий концерт-томоша талбирларини ўтказувчи ташкилотлар учун;
- д) лизингга берувчининг даромаши (маржа) — лизинг компаниялари учун;
- е) товар айланмаси ҳажми — савдо ва умумий овқатланиш корхоналари, тайёрлов, таъминлов-савдо ташкилотлари учун;
- ж) маҳсулот (ишлар, хизматлар)нинг реализацияси ҳажмидан, бунда иссиқлик таъминловчи корхоналари — иссиқлик энергияси, сув, газ билан таъминловчи табиий газларнинг сотиб олиш нархи чегириб ташланганда — коммунал хўжалигининг иссиқлик, сув ва газ таъминоти корхоналари учун;
- з) қўшилган қиймат солиги ва акциз солини чегириб ташланганда, реализация қилинган маҳсулотлар (ишлар, хизматлар) ҳажми — иқтисодиётнинг бошқа тармоқларидаги корхоналар учун.

1. Мактаб таълимини ривожлантириш жамғармаси қачон ва нима мақсадда ташкил тошган?
2. Мактаб таълимини ривожлантириш жамғармасига мажбурий ажратмаларнинг тўловчилари кимлар?
3. Корхона бир нечта фаолият тури билан шугулланса, у ҳолда жамғармага ажратма қандай тартибда амалга оширилади?
4. Ажратма корхоналарнинг қайси даромдалари ҳисобига шаклланади?
5. Мажбурий ажратмалар ставкалари қандай тартибда ва қайси мезонлар асосида ўрнатилади?
6. Лизинг хизмати кўрсатилган корхоналар учун жамғармага тўловларни амалга ошириш объекти бўлиб нима ҳисобланади?
7. Мактаб таълимини ривожлантириш жамғармасига тушумлар тушушини назорат қилиш қайси давлат органи зиммасини юклатилган?
8. Мажбурий ажратмаларни тўловчилар ҳисоб-китобларни қайси ташкилотга тақдим этилилар?
9. Мажбурий ажратмаларни тўлашдан қимлар озод этилади?
10. Жамғарманинг ижро этувчи дирекцияси қандай ҳуқуқларга эга?

Мажбурий ажратма ставкаси ва имтиёзлар, уни ҳисоблаш ҳамда тўлаш тартиби. Мактаб таълимини ривожлантиришга мажбурий ажратмалар ставкаси Ўзбекистон Республикаси Президентини қарори билан 1% этиб белгиланади.

Мактаб таълимини ривожлантиришга мажбурий ажратмалар тўлашдан нотижорат ташкилотлар озод этилади, фақат уларнинг таъбиркорлик фаолиятидан олинган даромади ва тушумлари бундан мустасно.

Жамғармага тўланиши лозим бўлган мактаб таълимини ривожлантиришга мажбурий ажратмалар суммаси белгиланган мажбурий ажратмаларга тортиш объекти ва ставкасидан келиб чиққан ҳолда тўловчилар томонидан аниқланади.

Мажбурий ажратмаларнинг ҳисоб-китоблари белгиланган шаклда тўловчилар томонидан давлат солиқ хизмати-нинг органларига белгиланган тартибда ҳисобот ойдан кейинги ойнинг 15-кунидан кечиктирмай, ўсиб борувчи яқун билан ҳар ойда тақдим этилади.

Мактаб таълимини ривожлантиришга мажбурий ажратмалар ҳар ойда ҳисоб-китоблар тақдим қилиш муддатидан кечиктирмай тўланади.

Ўзбекистон Республикаси Давлат солиқ кўмитаси ҳар ойда ҳисобот ойдан кейинги ойнинг 25-кунидан кечиктирмай, Жамғарманинг Ижро этувчи дирекциясига ҳисобот ойдан кейинги ойнинг 1-кунидаги ҳолат бўйича ҳисобланган ва тушган мажбурий ажратмалар суммалари, шунингдек Қорақалпоғистон Республикаси, вилоятлар ва Тошкент шаҳри бўйича мазкур ажратмалар бўйича қарздорлик тўғрисидаги тезкор ҳисоботни тақдим этади.

Жамғарманинг Ижро этувчи дирекцияси мажбурий ажратмалар тўловчиларидан тушган маблағларга тегишли бўлган қўшимча маълумотларни Давлат солиқ кўмитасидан сўраш ҳуқуқига эга.

Мактаб таълимига мажбурий ажратмалар тўловчилари амалдаги қонун ҳужжатларига мувофиқ мазкур тўловнинг тўғри ҳисоблаб чиқарилиши ва ўз вақтида тўланиши учун жавоб берадилар.

Жамғарманинг ижро этувчи дирекцияси мажбурий ажратмаларнинг келиб тушган суммалари мақсадли ишлатилиши учун амалдаги қонун ҳужжатларига мувофиқ жавоб беради.

Мажбурий ажратмаларнинг тўғри ҳисоблаб чиқарилиши, тўлиқ ва ўз вақтида тўланиши устидан назорат давлат солиқ хизмати-нинг органлари томонидан қонун ҳужжатларига мувофиқ амалга оширилади. Бунда давлат солиқ хизмати-нинг органлари қонун ҳужжатларига мувофиқ молиявий санкциялар қўллаш ҳуқуқига эга.

- Акциз солиги
 Акциз тўланадиган товарлар
 Божхона юк декларацияси
 Бюджет дароматлари
 Давлат бюджети
 Далолатномалар
 Декларация
 Ер майдонлари
 Ер ости бойликларидан фойдаланганлик учун солиқ ва махсус тўловлар
 Ер ости қазилма бойликлари
 Ер ости сувлари
 Ер усти сувлари
 Жарима ва пенялар
 Жисмоний шахс
 Жисмоний шахсларнинг даромад солиғи
 Импорт маҳсулотлари
 Инфляция
 Инфратузилма объектлари
 Корхона мол-мулки
 Маҳаллий солиқлар ва йиғимлар
 Микрофирма ва кичик корхона
 Мол-мулк солиғи
 Мол-мулклар қиймати
 Мулатила ўрнатилмаган ускуналар
 Ноль даражали ставка
 Норезидент
 Ободонлантириш ва ижтимоий инфратузилмани ривож-
 лантириш солиғи
 Пластик карточка
 Резидент
 Рўйхатга олинган йиғимлари
 Савдо ва умумий овқатланиш корхоналари
 Солиқ ва бошқа тўловлар
 Солиқ имтиёзлари
 Солиқ солиш объекти
 Солиқ ставкаси
 Солиқ субъекти
 Солиқ тамойиллари
 Солиқ тизими
 Солиқ тўловчилар

- Солиқ хизмати
 Солиққа тортиш (солиқ солиш)
 Солиқлар
 Солиқлар ва солиққа тортиш
 Солиқни тўлаш мuddатлари
 Сув ресурслари
 Суғориладиган ерлар
 Суғорилмайдиган ерлар
 Техноген ҳосилалар
 Товар айланмаси
 Тўғри (бевосита) солиқлар
 Тўловлар
 Фойда солиғи
 Хабарнома
 Шартномавий нарх
 Ўртача қолдиқ қиймат
 Қўшилган қиймат
 Ҳисобварақ-фактура
 Эгри (билвосита) солиқлар
 Экспорт-импорт
 Юридик шахс
 Ятоша солиқ
 Ялпи даромад
 Ялпи тушум

1. Жисмоний шахсларнинг фойдалар тарихида олган даромадларига қандай даромад турлари кирди?

- A. Рағбатлантириш тусидаги даромадлар
- B. Мулкий даромадлар
- C. Натура шаклида олинган иш ҳақи тўловлари
- D. Бошқа даромадлар

2. Жисмоний шахслар мол-мулк солигидан имтиёзлар берилганда:

- A. Шу ойдан қўлланилади
- B. Кейинги ойдан қўлланилади
- C. Кейинги йилдан қўлланилади
- D. Барча жавоблар тўғри

3. Мерос бўлиб ўтган мол-мулк бўйича мол-мулк солиғи:

- A. Мерос очилган ойдан бошлаб меросхўр томонидан тўланади
- B. Мерос қилиб олинган мол-мулк солиққа тортилмайди
- C. Мерос ҳақида ҳужжат расмийлаштирилишидан олдин тўланади
- D. Бу мероснинг миқдорига боғлиқ

4. Юридик шахсларнинг фойда солиғи солиш объектини аниқлашда жами даромаддан молиявий жарима ва пеня суммалари чегириб ташланадими?

- A. Чегириб ташланади
- B. Чегириб ташланмайди
- C. Фақат молиявий жарима суммаси чегириб ташланади
- D. Фақат пеня суммаси чегириб ташланади

5. Тадбиркорлик фаолияти билан шуғулланувчи жисмоний шахсларга солиқ солишнинг алоҳида тартиби қайси давлат идораси томонидан белгиланиши мумкин?

- A. Ўзбекистон Республикаси Давлат солиқ қўмитаси
- B. Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлиги
- C. Ўзбекистон Республикаси Ақли вазирлиги
- D. Ўзбекистон Республикаси Президенти, Вазирлар Маҳ-

камаси

6. Савдо ва умумий оёқатлаши корхоналарига солиқ солиш объектини курсатинг.

- A. Фойда
- B. Даромад
- C. Ялли тушум (товар обороти)
- D. Ялли даромад

7. Ўзбекистон Республикасида ягона ижтимоий тўлов қачон жорий қилинган?

- A. 1998 йил 1 январь
- B. 1995 йил 1 январь
- C. 1992 йил 1 январь
- D. 2004 йил 1 январь

8. Қуйида қайд этилган солиқларнинг қайси бири маҳаллий солиқ ҳисобланади?

- A. Ақшиз солиғи
- B. Ер солиғи
- C. Қўшилган қиймат солиғи
- D. Юридик шахслардан олинган фойда солиғи

9. Ўзбекистон Республикаси норезидентлари бўлган юридик шахслар қандай манбаларидан солиқ тўлайдилар?

- A. Ўзбекистон Республикасидан ташқаридаги фаолиятлари манбаларидан
- B. Ўзбекистон Республикасида олган манбаларидан
- C. Ўзбекистон Республикасидаги ва ундан ташқаридаги фаолиятлари манбаларидан
- D. Солиқ тўловчининг хоҳишига кўра тўланади

10. Хайрия мақсадларига ўтказилган маблағлар солиққа тортиладими?

- A. Тортилмайди
- B. Солиқ солинадиган фойданинг 2% миқдоридан олган қисмидан тортилади
- C. Солиқ солинадиган фойданинг 1% миқдоридан олган қисмидан тортилади
- D. Солиқ солинадиган фойданинг 5% миқдоридан олган қисмидан тортилади

11. Қайси жавобда корхонанинг мақсади жамғармаларга ўтказадиган тўловлари берилган?

- A. Қўшилган қиймат солиғи
- B. Ягона ижтимоий тўлов

- C. Давлат божлари
- D. Ер солиғи

12. Куйидаги жисмоний шахслардан қайси бири ер солиғидан озод этилмаган?

- A. Учала даражали Шухрат ордени билан тақдирланганлар
- B. I ва II гуруҳ ногиронлари
- C. Яйлов чорвачилигининг чўпонлари
- D. Ёлғиз бўлмаган, боқувчиси бор пенсионерлар

13. I–II гуруҳ ногиронлари учун даромад солиғи бўйича қандай имтиёз кўзда тутилган?

- A. Солиққа тортиладиган даромад 30 фоизга камайтирилади
- B. Солиққа тортиладиган даромад 50 фоизга камайтирилади
- C. Агар 16 ёшгача иккита боласи бор бўлса, солиққа тортиладиган даромад 30 фоизга камайтирилади
- D. Ҳар бир тўлиқ ой учун энг кам иш ҳақининг 4 баравари миқдорида камайтирилади

14. Ўзбекистон Республикасида юридик шахсларнинг дивиденд ва фоизли даромадлари қандай ставкада солиққа тортилади?

- A. 12 %
- B. 13 %
- C. 15 %
- D. 10 %

15. Акциз солиғи Ўзбекистон Республикасида қачон жорий этилган?

- A. 1991 йил 1 январдан
- B. 1992 йил 1 январдан
- C. 1995 йил 1 январдан
- D. 1999 йил 1 мартдан

16. Корхона ишчиси ўтган йилнинг сентябрь ойидан бери ушбу корхонада ишлайди. Август ойида ходим томонидан Шифокорлик-меҳнат экспертиза комиссиясининг унга 25 мартдан II гуруҳ ногиронлиги белгиланганлиги тўғрисида маълумотнома таҳдим этилди. Август ойи учун даромад солиғини ҳисоблайди қайси даврдан бошлаб унга имтиёз қўлланилади?

- A. Йил бошидан бўлган давр учун
- B. 25 мартдан бошлаб

- C. I мартдан бошлаб
- D. Фақат август ойидан бошлаб

17. Жисмоний шахслар солиқлари қандай шаклда тўлайдилар?

- A. Нақд пул шаклида
- B. Нақд пулсиз шаклда
- C. Нагура шаклида
- D. Нақд пул ва нақд пулсиз шаклда

18. Сув ресурсларидан фойдаланганлик учун солиқни жорий этишдан мақсад нима?

- A. Давлат бюджетини молиявий ресурс билан таъминлаш
- B. Давлат бюджетини молиявий маблағлар билан таъминлаш ва сув ресурсларидан самарали ва оқилона фойдаланишни рағбатлантириш
- C. Сув ресурсларидан самарали ва оқилона фойдаланишни рағбатлантириш
- D. Маҳаллий бюджет даромадларини молиявий ресурс билан таъминлаш

19. Солиқ ставкалари қайси ваколатли давлат органи қарори билан тасдиқланади?

- A. Ўзбекистон Республикаси Президенти
- B. Ўзбекистон Республикаси Давлат солиқ кўмитаси
- C. Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлиги
- D. Ўзбекистон Республикаси Давлат солиқ кўмитаси ва Молия вазирлиги

20. Куйидагиларнинг қайси бири солиқ солиш объекти бўла олади?

- A. Корхона ва ташкилотларнинг смета режаси
- B. Корхона ва ташкилотларнинг молиявий натижаси
- C. Кредиторлик қарзлари
- D. Бюджет субсидиялари

21. Жисмоний шахсларнинг мулкий даромадига қандай даромадлар кирди?

- A. Фонз, дивиденд, мол-мулкни ижарага беришдан келган даромадлар
- B. Меҳнатга ҳақ тўлаш шаклида олинган даромад
- C. Тадбиркорлик фаолиятидан олинган даромад
- D. Молдий наф тарзида олган даромадлар

22. Агар амага оширилган харажат харажатларнинг бир неча тоифасига киритилган бўлса:

- A. У фақат бир марта даромаддан чегирилади
- B. Ҳар бир тоифаси бўйича алоҳида чегирилади
- C. Чегирма қилинмайди
- D. Харажатлар белгиланган меъёр даражасида чегирилади

23. Қўшилган қиймат солиғининг солиқ солиш объекти нима?

- A. Товар (иш, хизмат)лар сотилишига доир оборотлар ҳамда товар (иш, хизмат)лар импорти
- B. Муомала харажатлари
- C. Ишлаб чиқариш ташархи
- D. Солиқ тўлангунга қадар молиявий натижа

24. Юридик шахс ўз фиолиятида рўйхатдан ўтган тумандан бошқа тумандаги сув ресурсларидан фойдаланганда сув ресурсларидан фойдаланганлик учун солиқни қайси солиқ органига тўлайди?

- A. Рўйхатта олинган жойдаги давлат солиқ хизмати органига
- B. Давлат солиқ кўмитасига
- C. Давлат солиқ хизмати органларида рўйхатта олинган жойдан қатъи назар сувдан фойдаланиш жойидаги солиқ хизмати органига
- D. Рўйхатдан ўтган давлат солиқ хизмати органи билан сувдан фойдаланиш жойидаги солиқ хизмати органи келишувига мувофиқ

25. Янги Солиқ кодекси Ўзбекистонда қачондан жорий этилди?

- A. 1996 йил 1 март
- B. 1997 йил 24 апрель
- C. 2008 йил 1 январь
- D. 1999 йил 1 январь

26. Почта маркалари, маркали оқриткалар ва конвертлар сотиш қўшилган қиймат солиғига тортиладими?

- A. Қўшилган қиймат солиғидан озод этилади
- B. 20 фоизли ставкада солиққа тортилади
- C. Ноль даражали ставка бўйича тортилади
- D. Камайтирилган ставкалар қўлланилади

27. Фойдаланилмаган таътил учун бериладиган товоон пулларидан даромад солиғи ундириладими?

- A. Даромад солиғи ундирилмайди
- B. Умумий тартибда даромад солиғи ундирилади
- C. Даромад солиғи энг паст ставкада ундирилади
- D. Тўтри жавоб йўқ

28. Умумий оқатлашиш корхоналари учун ялли тушум (товар оборотидан) белгиланган ставкасининг юқори чега-расини кўрсатинг.

- A. 10 %
- B. 8 %
- C. 5 %
- D. 3 %

29. Ер қабридан фойдаланганлик учун солиқни тўловчиларни аниқланг.

- A. Фақат юридик шахслар
- B. Фақат жисмоний шахслар
- C. Тадбиркорлик фаолияти билан шуғулланувчи жисмоний шахслар
- D. Фойдалани қазилмалар қазиб олувчи юридик ва жисмоний шахслар

30. Ягона солиқ тўловини тўловчиларни аниқланг.

- A. Йирик корхоналар
- B. Жисмоний шахслар
- C. Банклар ва сугурта компаниялари
- D. Микрофирма ва кичик корхоналар (шу жумладан, савдо ва умумий оқатлашиш корхоналари)

31. Қайси жавобда мол-мулк солиғининг солиқ солиш объекти берилган?

- A. Асосий воситалар, номоддий активлар, узоқ муддатли ижарага олинган асосий воситалар
- B. Капитал қўйилмалар, устас капиталлари
- C. Капитал қўйилмалар
- D. Пул маблағлари

32. Ақиз маркаларининг номинал қиймати ақиз солиғи тўлови ҳисобига:

- A. Киритиллади
- B. Фақат алкоғолли маҳсулотлар учун киритиллади
- C. Киритилмайди
- D. Фақат тамаки маҳсулотлари учун киритиллади

33. Акциз маржаларининг жорий этилиш йилини кўрсатинг.
- A. 1992 йил 1 январь
 - B. 1993 йил 6 май
 - C. 1995 йил 1 январь
 - D. 1996 йил 1 октябрь

34. Сอดдалаштирилган солиқ тизимига ўтган кичик корхоналар ва микрофирмалар мол-мулк солигини тўловчилар ҳисобланадими?

- A. Мол-мулк солигини белгиланган тартибда тўлайдилар
- B. Мол-мулк солигини тўловчилар ҳисобланганимайди
- C. Ижарага берилган мол-мулкларни қийматидан солиқ тўлайдилар
- D. Фақат асосий воситалари бўйича тўлайдилар

35. Қуйидаги юридик шахслардан қайси бири ободонлаштириш ва ижтимоий инфратузилмани ривожлантириш соҳасига тўлайди?

- A. Савдо корхоналари
- B. Умумбелгиланган солиқларни тўловчи корхоналар
- C. Ягона солиқ тўловига ўтган кичик корхоналар
- D. Ягона ер солигини тўловчи қишлоқ хўжалиги корхоналари

36. Агар инфратузилма объектларини сақлаш харажатлари суммаси ободонлаштириш ишлари ва инфратузилмани ривожлантириш солиғи суммасидан ошиб кетса, корхона:

- A. Солиқни тўлайди
- B. Солиқни тўламайди
- C. Паст ставкаларда тўлайди
- D. Харажатларнинг ошган суммасига камайтирган ҳолда тўлайди

37. Ўзбекистон резидентлари бўлган жисмоний шахслар декларация бўйича ҳисобланган даромад солигини қайси санагача тўлашлари лозим?

- A. 1 апрель
- B. 1 май
- C. 1 июнь
- D. 1 сентябрь

38. Қуйида қайд этилган солиқларнинг қайси бири умумдавлат солиғи ҳисобланади?

- A. Ер солиғи
- B. Қушилган қиймат солиғи

- C. Ободонлаштириш ва инфратузилмани ривожлантириш учун солиқ
- D. Мол-мулк солиғи

39. Ободонлаштириш ва инфратузилмани ривожлантириш солиғининг ставкасини аниқланг.

- A. 8 %
- B. 10 %
- C. 16 %
- D. 12 %

40. Сув ресурсларидан фойдаланганлик учун солиқни кимлар тўлайди?

- A. Ўз фаолиятида сувдан фойдаланувчи юридик шахслар ҳамда тадбиркорлик фаолиятини амалга оширувчи жисмоний шахслар
- B. Ўз фаолиятида сувдан фойдаланувчи юридик шахслар
- C. Ўз фаолиятида сувдан фойдаланувчи тадбиркорлик фаолиятини амалга оширувчи жисмоний шахслар
- D. Барча юридик ва жисмоний шахслар

41. Юридик шахслардан олинadиган фойда солиғининг асосий ставкаси 2009 йил 1 январдан қанча қилиб белгиланган?

- A. 18 %
- B. 12 %
- C. 7 %
- D. 10 %

42. 2009 йилда жисмоний шахсларнинг даромадига солинadиган солиқ ставкалари неча фоиз қилиб белгиланган?

- A. 13, 23, 33
- B. 13, 20, 29
- C. 12, 17, 22
- D. 13, 21, 33

43. Даво қилишнинг умумий муддати қанча?

- A. 1 йил
- B. 2 йил
- C. 3 йил
- D. 4 йил

44. Йўл Фондига қилинадиган ажратмалар қачондан бошлаб солиқ хизмати идоралари назоратига берилган?
- A. 2003 йил 1 октябрдан
B. 2002 йилдан 1 июлдан
C. 2004 йил 1 январь
D. 2001 йил 1 январь

45. Юридик шахслардан олиннадиган фойда солиги ставкаларини ким белгилайди?

- A. Ўзбекистон Республикаси Президенти
B. Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлиги
C. Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлиги
D. Ўзбекистон Республикаси Давлат солиқ қўмитаси

46. Ер солигини жорий этишдан мақсад нима?

- A. Давлат бюджетини молиявий маблағлар билан таъминлаш
B. Давлат бюджетини молиявий маблағлар билан таъминлаш ва ер ресурсларидан самарали ва оқилона фойдаланишни рағбатлантириш
C. Ер ресурсларидан самарали ва оқилона фойдаланишни рағбатлантириш
D. Маҳаллий бюджет дароматларини молиявий маблағлар билан таъминлаш

47. Қайси тоифадаги фуқаролар жами йиллик даромад тўғрисида декларация топширади?

- A. Ҳамама тоифадаги фуқаролар
B. Икки ва ундан ортиқ даромад манбаига эга бўлган Ҳамама тоифадаги фуқаролар
C. Яққа тартибда меҳнат фаолияти билан шуғулланувчи шахслар
D. Фақат ўриндошлик бўйича ишловчи ва ўриндошлик жойидан максимал ставкада солиқ тўлаганлар

48. Ўзбекистон Республикасида жисмоний шахсларнинг дивиденд ва фойз кўринишидаги олабган даромадлари қандай ставкада солиққа тортилади?

- A. 12 %
B. 13 %
C. 14 %
D. 10 %

49. Юридик шахсларнинг маҳсулот (иш, хизмат)лар экспортни ҳажми умумий ишлаб чиқариш ҳажмида 30 % ва ундан юқорини ташкил этса, мол-мулк солигини қандай ставкада тўлайдилар?

- A. Белгиланган ставкадан 20 %га камайтирилади
B. Белгиланган ставкадан 25 %га камайтирилади
C. Белгиланган ставкадан 35 %га камайтирилади
D. Белгиланган ставка 2 бараварга камайтирилади

50. Кўчириб келтирилган фуқароларга ер солиги бўйича қандай имтиёзлар берилган?

- A. Ер солигидан уч йилга озод
B. Ер солигидан икки йилга озод
C. Ер солигидан беш йилга озод
D. Ер солигидан имтиёзга эга эмас

51. Сув ресурсларидан фойдаланганлик учун солиқни кимлар тўламайди?

- A. Ўз фаолиятида сувдан фойдаланувчи юридик шахслар ҳамда тadbиркорлик фаолиятини амалга оширувчи жисмоний шахслар
B. Ўз фаолиятида сувдан фойдаланувчи юридик шахслар
C. Ўз фаолиятида сувдан фойдаланувчи тadbиркорлик фаолиятини амалга оширувчи жисмоний шахслар
D. Tadbиркорлик фаолияти билан шуғулланмайдиган фуқаролар

52. Қўшилган қиймат солиги Ўзбекистон Республикасида қачон жорий этилган?

- A. 1991 йил 15 февралдан
B. 1992 йил 1 январдан
C. 1993 йил 6 майдан
D. 1997 йил 24 апрелдан

53. Солиқ кодекси дастлаб Ўзбекистонда қачон қабул қилинган ва жорий этилган?

- A. 1996 йил 15 февраль — 1996 йил 1 март
B. 1997 йил 24 апрель — 1998 йил 1 январь
C. 1997 йил 15 декабрь — 1998 йил 1 январь
D. 1998 йил 24 апрель — 1999 йил 1 январь

54. Ер солиги жисмоний шахслар томонидан қачон тўланади?

- A. Жорий йилнинг 1 ноябрга қадар

- В. Солиқ тенг улушларда жорий йилнинг 15 июни ва 15 декабрига қадар
 С. Жорий йилнинг 15 декабрига қадар
 D. Жорий йилнинг 1 майига қадар

55. Юридик шахслар солиқларни қандай шаклда тўлайдилар?

- А. Нақд пул шаклида
 В. Нақд пулсиз шаклда
 С. Айрим ҳолларда ҳар иккаласидан ҳам фойдаланиш мумкин
 D. Ҳам натура, ҳам нақд пул шаклида

56. Жазони ижро этувчи муассасалар фойда солиғига тортиладими?

- А. 18 фоизли ставкада солиққа тортилади
 В. Фойда солиғидан озод этилади
 С. 35 фоизли ставкада солиққа тортилади
 D. 3 йил муддатга солиқдан озод этилади

57. Кўшилган қиймат солиғини ҳисоблашда ноль даражали ставка қачон қўлланилади?

- А. Товарлар (ишлар, хизматлар) экспортига
 В. Стенография хизматларига
 С. Геология ва топография ишларига
 D. Маълумотларни ишлаш ва ахборот таълимотига доир хизматларга

58. Сув ресурсларидан фойдаланганлик учун солиқ базасини аниқланг.

- А. Ер усти манбаларидан фойдаланилган сув ресурсларининг ҳажми
 В. Ер ости манбаларидан фойдаланилган сув ресурсларининг ҳажми
 С. Ер усти ва ер ости манбаларидан фойдаланилган сув ресурсларининг ҳажми
 D. Чучук сув манбаларидан фойдаланилган сув ресурсларининг ҳажми

59. Кўшилган қиймат солиғининг қандай ставкалари қўлланилади?

- А. 20 ва 10
 В. 20 ва 15
 С. 20 ва ноль даражали
 D. 10 ва ноль даражали

60. Жисмоний шахсларнинг мол-мулклари қандай ставкада солиққа тортилади?

- А. 10% ва 5%
 В. 3,5% ва 7%
 С. 0,5% ва 7%
 D. 0,5%

61. Сув ресурсларидан фойдаланганлик учун солиқ ставкалари ким томонидан белгиланади?

- А. Ўзбекистон Республикаси Давлат солиқ қўмитаси томонидан
 В. Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлиги томонидан
 С. Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси томонидан
 D. Ўзбекистон Республикаси Президентини қарори асосида

62. Савдо ва умумий овқатланиш корхоналари тўлайдиган солиқларни кўрсатинг.

- А. Кўшилган қиймат солиғи
 В. Ялпи даромаддан солиқ ва мол-мулк солиғи
 С. Ялпи тушум (товар обороти)дан ягона солиқ тўлови
 D. Обонлаштириш ва ижтимоий инфратузилмани ри-вожлантириш солиғи

63. Ер қазридан фойдаланганлик учун солиқ ставкалари ким томонидан белгиланади?

- А. Ўзбекистон Республикаси Президентини қарори асосида
 В. Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси томонидан
 С. Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлиги томонидан
 D. Ўзбекистон Республикаси Давлат солиқ қўмитаси томонидан

64. Ягона солиқ тўлови тўловчилари кўшилган қиймат солиғини...

- А. Ихтиёрий равишда тўлашга ўтишлари мумкин
 В. Умумбелгиланган тартибда тўлашга мажбур
 С. Ноль даражали ставкада тўлайдилар
 D. Пасайтирилган ставкада тўлайдилар

65. Савдо ва умумий овқатланиш корхоналарига қўлланилган солиқ ставкалари табақаланишининг асосий мезонини кўрсатинг.

- А. Жойлашган жойига ва аҳоли сонига қараб
 В. Ишчилар сонига қараб
 С. Даромадлилик даражасига қараб
 D. Мол-мулкнинг қийматига қараб

66. Акция солигини тўлаш мuddатларини кўрсатинг.

- A. Ҳар чоракда
- B. Ҳар 15 кунликда
- C. Ҳар 10 кунликда
- D. 1 йилда 1 марта

67. Йирик корхоналарнинг қўшилган қиймат солигини бюджетга тўлаш мuddатларини аниқланг.

- A. Ҳар ойда ҳисобот ойдан кейинги ойнинг 15-санасига қалар
- B. Ҳар чоракда молиявий ҳисоботларни тақдим этиш мuddатидан кечиктирмасдан
- C. Йиллик ҳисоботларни топириш мuddатига қалар
- D. Ҳар ойда ҳисобот ойдан кейинги ойнинг 25-санасига қалар

68. Корхона солиқ солишининг соддалаштирилган тизими-га ўтиши ҳақидаги қарори ёки далилланган рад жавоби давлат солиқ хизмати органи томонидан неча кун давомида чиқарилади?

- A. Ариза берган кундан бошлаб 5 кун мобайнида
- B. Ариза берган кундан бошлаб 10 кун мобайнида
- C. Ариза берган кундан бошлаб 1 ой мобайнида
- D. Ариза берган кундан бошлаб 3 кун мобайнида

69. Ягона солиқ тўловининг объекти нима?

- A. Корхона ихтиёрида қоладиган соф фойда
- B. Сотиб олиш ва сотиш қиймати ўртасидаги фарқ
- C. Давр харажатлари
- D. Ялпи тушум

70. Ободлаштириш ва инфратузилмани ривожлантириш солигининг солиқ солиш объекти нима?

- A. Маҳсулот сотишдан тушган тушум
- B. Фойда солиги тўлангандан кейин қолган фойда
- C. Муомала харажатлари
- D. Асосий фаолиятнинг фойдаси

71. Жисмоний шахсларнинг жами йиллик даромади тар-киби нимадан иборат?

- A. Меҳнат ҳақи, мулккий даромадлар
- B. Тадбиркорлик фаолиятидан олинган даромадлар, меҳнат ҳақи
- C. Меҳнат ҳақи, бошқа даромадлар

D. Меҳнатга ҳақ тўлаш тарзидаги даромадлар, мулккий даромадлар, моддий наф тарзидаги даромадлар, бошқа даромадлар

72. Мол-мулк солигини тўлаш ҳақидаги тўлов хабарнома-малари солиқ тўловчиларга қайси мuddатдан кечиктирилмай топирилиши шарт?

- A. Жорий йилнинг 5 январигача
- B. Жорий йилнинг 25 апрелигача
- C. Жорий йилнинг 15 июнигача
- D. Жорий йилнинг 1 майгача

73. Жисмоний шахсларнинг даромадига солинадиган солиқ тўловчилари кимлар?

- A. Ўзбекистон Республикасининг резидентлари
- B. Молия йилида солиқ солинадиган даромадга эга бўлган жисмоний шахслар
- C. Нерезидент жисмоний шахслар
- D. Ўзбекистон Республикасининг фуқаролари

74. Акция солиги қуйдагиларнинг қайсларига солинмайди?

- A. Акция тўланадиган товарларнинг экспортига
- B. Акция тўланадиган товарларнинг импортга
- C. Берилган хом ашёдан тайёрланган маҳсулотга
- D. Вино ва вино материалларига

75. Жисмоний шахсининг қуйда келтирилган қайси даромадлари даромад солигидан озод қилинган?

- A. Олинган алиментлар
- B. Иш ҳақи тўловлари
- C. Ижара тўловлари
- D. Тадбиркорлик фаолияти натижасида олинган даромад

76. Қуйда қайд этилган солиқларнинг қайси бири ээри (билвосита) солиқлар гуруҳига кирилади?

- A. Қўшилган қиймат солиги
- B. Жисмоний шахслар даромадига солинадиган солиқ
- C. Ер солиги
- D. Мол-мулк солиги

77. Доимий муассаса билан боғлиқ бўлган нерезидент Ўзбекистонда олган даромадларидан қайси ставкаларда даромад солиги ундирилади?

- A. Юқори ставкада

- В. Үртача ставкада
- С. Чегирмаларсиз 8 фоизли ставкада
- Д. Умумий белгиланган ставкада

78. Кўшилган қиймат солиги ставкалари қайси давлат органи томонидан белгиланади?

- А. Ўзбекистон Республикаси Президентли томонидан
- В. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси томонидан
- С. Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлиги томонидан
- Д. Ўзбекистон Республикаси Давлат солиқ қўмитаси томонидан

79. Юридик шахслар учун фойда солиги қачон жорий этилган?

- А. 1991 йил 1 январдан
- В. 1992 йил 14 январдан
- С. 1993 йил 6 майдан
- Д. 1995 йил 1 январдан

80. Акциз солиги ставкалари ва акциз тўланадиган товарлар рўyxати қайси ваколатли орган томонидан белгиланади?

- А. Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлиги
- В. Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлиги
- С. Ўзбекистон Республикаси Президентли
- Д. Ўзбекистон Республикаси Давлат солиқ қўмитаси

81. Ўзбекистон Республикасининг «Давлат солиқ хизмати тўғрисида»ги Қонуни қачон қабул қилинган?

- А. 1996 йилнинг 1 январда
- В. 1997 йилнинг 10 сентябрда
- С. 1998 йилнинг 15 майда
- Д. 1997 йилнинг 29 августда

82. Ўзбекистон Республикасининг резидентли бўлган юридик шахслар қандай манбалардан солиқ тўлайдилар?

- А. Ўзбекистон Республикаси ва ундан ташқаридаги фаолиятлари манбаларидан
- В. Ўзбекистон Республикасидаги манбаларидан
- С. Ўзбекистон Республикасидан ташқаридаги фаолиятлари манбаларидан
- Д. Ўзбекистон Республикаси Давлат солиқ қўмитаси билан мувофиқлаштирилади

83. Ер солигини тўловчилар бўлиб кимлар ҳисобланади?
 А. Эгаллигида ер участкаларига эга бўлган юридик ва жисмоний шахслар

В. Фойдаланишида ер участкаларига эга бўлган юридик ва жисмоний шахслар

С. Үз мулкида, эгаллигида ва фойдаланишида ер участкаларига эга бўлган юридик ва жисмоний шахслар

Д. Үз мулкида, эгаллигида ва фойдаланишида ер участкаларига эга бўлган юридик шахслар

84. Жисмоний шахслар мол-мулк солигига қайси муддатларда тўлайдилар?

- А. 15 январь ва 15 июлга қалар
- В. 1 июнь ва 1 ноябрга қалар
- С. 1 декабрга қалар
- Д. 15 июнь ва 15 декабрга қалар

85. Давлат облигациялари ва давлатнинг бошқа қим-матли қозғалари бўйича дивидендлар ва фойзалар солиққа тортиладими?

- А. Солиққа тортилади
- В. Озод этилади
- С. Қисман солиққа тортилади
- Д. Имтиёзли ставкаларда тортилади

86. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси ёки маҳаллий ҳокимият органи қарорига асосан ер участкаларини ижарага олган юридик шахслар ер солигини тўлайдиларми?

- А. Ер солиги ўрнига ижара ҳақи тўлайди
- В. Ер солигини белгиланган тартибда тўлайди
- С. Ер солиги бонитет даражасига қараб тўланади
- Д. Ижара ҳақи тўланиши билан биргаликда белгиланган тартибда ер солиги ҳам тўлайди

87. Солиқ солишининг соддалаштирилган тизimini қўлайдиган микрофирма ва кичик корхоналар қуйидаги қайси солиқларни тўлайдилар?

- А. Импорт қилинадиган товарлар бўйича кўшилган қиймат солиги
- В. Сув ресурларидан фойдаланганлик учун солиқ
- С. Ер солиги
- Д. Ободонлаштирилган ва ишфратузилмани ривожлаштирилган солиги

88. Солиқ солиш объекти деганда:

- A. Солиқ ундирувчилар тушунилади
- B. Солиқ тўловчилар тушунилади
- C. Фойда, мол-мулк қиймати, ер майдони
- D. Солиқ солинадиган базис шисбаган белгиланган меъёр

89. Солиқларни жорий қилиш қайси давлат органи ва-
колатига киради?

- A. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси
- B. Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси
- C. Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлиги
- D. Ўзбекистон Республикаси Давлат солиқ қўмитаси ва Молия вазирлиги келишган ҳолда

90. Ўзбекистон Республикаси Конституциясида солиқ
тизмига тегишли моддаларни кўрсатинг.

- A. 10, 51
- B. 51, 123
- C. 14, 111, 4
- D. 98, 76

91. Солиқлар ва йиғимларни тўлаш мuddати ўтказиб
юборилган ҳар бир кун учун пенялар миқдорини кўрсатинг.

- A. 10 %
- B. 100 %
- C. 0,05 %
- D. 0,07 %

92. Жисмоний шахсларнинг меҳнатга ҳақ тўлаш тар-
зидаги даромадлари таркибига қандай даромадлар киради?

- A. Рағбатлантириш хусусиятига эга бўлган тўловлар,
компенсация тўловлари (компенсация) ҳамда ишланмаган
вақт учун ҳақ тўлаш
- B. Жисмоний шахсларнинг бошқа даромадлари
- C. Тадбиркорлик фаолиятидан олинган даромадлар
- D. Фоииз ва дивиденд кўришишида олинган даромадлар

93. Muddати ўтган кредитор ва депонент қарздорликни
ҳисобдан чиқаришдан олинмаган даромадлар солиққа тор-
тиладими?

- A. Солиққа тортилмайди
- B. 1 йилдан сўнг солиққа тортилади

C. Солиққа тортилади

D. Фақат кредиторлик қарзи солиққа тортилади

94. Ер солиғи ставкаларини қайси давлат органи бел-
гилайди?

- A. Ўзбекистон Республикаси Президенти
- B. Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси
- C. Ўзбекистон Республикаси Давлат божхона қўмитаси
- D. Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлиги

95. Акция солиғининг тўловчилари бўлиб кимлар ҳисоб-
ланади?

- A. Акция солиғи тўланадиган товарлар ишлаб чиқарувчи
юридик шахслар
- B. Акция солиғи тўланадиган товарлар ишлаб чиқарувчи
жисмоний шахслар
- C. Акция солиғи тўланадиган товарлар ишлаб чиқарувчи
юридик шахслар ва импорт қилувчи юридик ва жисмоний
шахслар
- D. Акция солиғи тўланадиган товарларни экспорт қилув-
чи юридик шахслар

96. Қандай жисмоний шахслар мол-мулк солиғини тўлаш-
дан озод этилган?

- A. I ва II гуруҳ ногиронлар
- B. Маланият ва халқ таълими ходимлари
- C. Тиббиёт ходимлари
- D. Оғир меҳнат шароитида ишловчилар

97. Шаҳар йўловчи транспорти хизматлари (такси ва
йўналишли таксидан ташқари) қўшилган қиймат солиғига
тортиладими?

- A. Ноль даражали ставкада солиққа тортилади
- B. 20 фойизли ставкада солиққа тортилади
- C. Қўшилган қиймат солиғидан озод этилади
- D. 10 фойизли ставкада солиққа тортилади

98. Тижорат банклари, кредит уюшмалари, сугурта
ташкilotлари бюджетдан ташқари Пенсия жағғармасига
мажбурий ажратмаларга тортиш объектини кўрсатинг?

- A. Фойда
- B. Харажат
- C. Ялпи даромад
- D. Маржа

99. Жисмоний шахсларга иш ҳақи натура ҳолида берилганда даромад солиғи қачон бюджетга ўтказиб берилади?
- А. Тўлов амалга оширилган ой тугагандан сўнг 8 кун ичида
- В. Тўлов амалга оширилган ой тугагандан сўнг 5 кун ичида
- С. Тўлов амалга оширишдан олдин
- Д. Тўғри жавоб йўқ

100. Жисмоний шахслардан даромад солиғи ҳисоблашда қандай табиий иқлим шароити учун бериладиган қўшимча ҳақлар қайси ставкада солиққа тортилади?

- А. Энг юқори ставкада
- В. Энг кам ставкада
- С. 10 фоизли ставкада
- Д. Тўғри жавоб йўқ

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

- Ўзбекистон Республикасининг қонуллари,
Президент фармонлари ва қарорлари,
Вазирлар Маҳкамаси қарорлари,
меъёрий ҳужжатлар
- Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси. — Тошкент: Ўзбекистон, 2005.
- Ўзбекистон Республикасининг Солиқ кодекси. — Тошкент: Алолат, 2008.
- Ўзбекистон Республикасининг «Давлат солиқ хизмати тўғрисида»ги Қонуни // Халқ сўзи, 29 август 1997 й.
- Ўзбекистон Республикасининг «Бюджет тизими тўғрисида»ги Қонуни, 2000 йил 14 декабрь // Солиқлар ва божхона хабарлари. 2001 й., 2-сон.
- Ўзбекистон Республикаси Президентининг «Микрофирмалар ва кичик корхоналарни ривожлантиришни рағбатлантириш борасидаги қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида»ги ПФ—3620-сонли Фармони (2005 йил 20 июнь).
- Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг «Ўзбекистон Республикасининг 2004 йилги асосий макроеқносивий кўрсаткичлари прогнози ва давлат бюджети параметрлари тўғрисида»ги 567-сонли қарори, 2003 йил 30 декабрь.
- Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг «Ўзбекистон Республикасининг 2005 йилги асосий макроеқносивий кўрсаткичлари прогнози ва Давлат бюджети параметрлари тўғрисида»ги 610-сонли қарори (2004 йил 28 декабрь).
- Ўзбекистон Республикаси Президентининг «Ўзбекистон Республикасининг 2006 йилги асосий макроеқносивий кўрсаткичлари прогнози ва Давлат бюджети параметрлари тўғрисида»ги ПҚ—244-сонли қарори (2005 йил 27 декабрь).
- Ўзбекистон Республикаси Президентининг «Ўзбекистон Республикасининг 2007 йилги асосий макроеқносивий кўрсаткичлари прогнози ва Давлат бюджети параметрлари тўғрисида»ги ПҚ—532-сонли қарори (2006 йил 18 декабрь).
- Ўзбекистон Республикаси Президентининг «Ўзбекистон Республикасининг 2008 йилги асосий макроеқносивий кўрсаткичлари прогнози ва Давлат бюджети параметрлари тўғрисида»ги ПҚ—744-сонли қарори (2007 йил 12 декабрь).
- Ўзбекистон Республикаси Президентининг «Ўзбекистон Республикасининг 2009 йилги асосий макроеқносивий кўрсаткичлари ва Давлат бюджети параметрлари тўғрисида»ги ПҚ—1024-сонли қарори (2008 йил 29 декабрь).

Каримов И. А. Ўзбекистон XXI аср бўсагасида: хавфсизликка таҳдид, барқарорлик шартлари ва тараққиёт кафолатлари. — Тошкент: Ўзбекистон, 1997. — 325-б.

Каримов И. А. Ўзбекистон буюк келажак сари. — Тошкент: Ўзбекистон, 1998. — 682-б.

Каримов И. А. Ўзбекистон XXI асрга интилмоқда. — Тошкент: Ўзбекистон, 2000. — 352-б.

Каримов И. А. Ватан равнақи учун ҳар биримиз масъулмиз // Халқ сўзи, 2001 й., 17 февраль.

Каримов И. А. Жамиятда тадбиркорлик руҳини қарор топтириш — тараққиёт гарови // Халқ сўзи, 2001 й., 18 июль.

Каримов И. А. Банк тизими, пул муомаласи, кредит, инвестиция ва молиявий барқарорлик. — Тошкент: Ўзбекистон, 2005 й.

Каримов И. А. Жаҳон молиявий-иқтисодий инқирози, Ўзбекистон шароитида уни бартараф этишнинг йўллари ва чоралари. — Тошкент: Ўзбекистон, 2009. — 56-б.

«Бизнинг бош мақшамиз — жамиятни демократлаштириш ва янгилаш, мамлакатни модернизация ва ислоҳ этишдир». Ўзбекистон Республикаси Президенти Ислам Каримовнинг Олий Мажлис Қонунчилик палатаси ва Сенатининг кўшма мажлисидаги маърузаси // Халқ сўзи, 2005 й., 29 январь, 20(3565)-сон.

«Янгиланиш ва барқарор тараққиёт йўлидан янада изчил ҳаракат қилиш, халқимиз учун фаровон турмуш шароити яратиш — асосий вазифамиздир», Ўзбекистон Республикаси Президенти Ислам Каримовнинг 2006 йилда мамлакатда ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш йқунлари ва 2007 йилда иқтисодий ислохотларни чуқурлаштиришнинг энг муҳим устувор йўналишларига бағишланган Вазирлар Маҳкамаси мажлисидаги маърузаси // Халқ сўзи, 2007 й., февраль.

«Инсон манфаатлари устуворлигини таъминлаш — барча ислохот ва ўзгаришларимизнинг бонг мақсадиридир». Ўзбекистон Республикаси Президенти Ислам Каримовнинг 2007 йилда мамлакатни ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш якунлари ва 2008 йилда иқтисодий ислохотларни чуқурлаштиришнинг энг муҳим устувор йўналишларига бағишланган Вазирлар Маҳкамаси мажлисидаги маърузаси // Халқ сўзи, 2008 й., 9 февраль.

Абдурахмонов О. Хорижий мамлакатларда солиқ тизимлари, ўқув кўлланмаси. — Тошкент: ТДИУ нашр., 2003.

Абдуллаев Ж. Х., Комилов М. М. Налог на добавленную стоимость. Сборник нормативных документов. — Ташкент: 2000.

Абдугаффор Жўраев. Давлат бюджети ларомалларини шакллантиришнинг самарали йўллари. Монография. — Тошкент: Фан, 2004. — 243-б.

Вахобов А., Жамалов Х. Соглашение межбюджетных отношений. — Ташкент: Молия, 2002. — 239 с.

Ваҳобов А., Сирожидинова З. Ўзбекистон Республикаси Давлат бюджети. — Тошкент: Молия, 2001. — 174-б.

Гатаулдин Ш. Солиқлар ва солиққа тортиш. — Тошкент: 1996. — 18-б.

Дмитриева Н. Г., Дмитриев Д. Б. Налоги и налогообложение / Феникс, 2004.

Естимиев Е. Н. Налоги и налогообложение. — С.-Пб.: Питер, 2004.

Жўраев А., Мейлиев О., Сафаров Ф. Солиқ назарияси — Тошкент: ТМИ, 2004. — 210-б.

Завалишина И. А. Солиқлар: назария ва амалиёт. — Тошкент: «Иқтисодиёт ва ҳуқуқ дунёси» нашриёт уйи, 2005. — 544-б.

Зайналов Ж. Р. Солиқлар ва солиққа тортиш. — Самарқанд: Самарқанд кооператив институти, 2002. — 366-б.

Князев В. Г., Черник Д. Г. Налоговые системы зарубежных стран. — М.: «ЮНИТИ», 2003.

Коваль Л. С. Налоги и налогообложение. — М.: Финансы и статистика, 2001. — 254 с.

Латилов А. Ердан фойдаланиш ва солиққа тортиш. — Тошкент: «Иқтисодиёт ва ҳуқуқ дунёси» нашриёт уйи, 2005.

Маликов Т. С. Солиқлар ва солиққа тортишнинг долзарб масалалари. — Тошкент: Академия, 2002. — 204-б.

Мельник Д. Налоговый менеджмент. — М.: Финансы и статистика, 2002.

Миляков И. Налоги и налогообложение: Практикум. — М.: Финансы и статистика, 2001. — 208 с.

Налоговые системы зарубежных стран. Учебник / Под ред. В. Г. Князева, проф. Д. Б. Черника. — М.: Закон и право, 1997. — 97 с.

Налоги и налогообложение. Учебник / Под ред. проф. М. В. Романовского и проф. О. В. Врублевской. — С.-Пб.: Питер, 2003. — 190 с.

- Налог в условиях экономической интеграции / Бард В. С. и др. / Под ред. проф. В. С. Барда и Л. П. Павловой. — М.: КНОРУС, 2004. — 288 с.
- Налог и налогообложение. Учебник для вузов / Под ред. Д. Г. Черника. — М.: Юнита-Дана, 2004. — 345 с.
- Налог и налогообложение / Тарасова В. Ф. и др. — М.: Финансы и статистика, 2005.
- Пансков В. Г., Князев В. Г. Налог и налогообложение. Учебник для вузов. — М.: МЦФЭР, 2003. — 336 с.
- Рихсиева Х., Мухтаров М., Шмоль З. Налог. — Тошкент: 2000. — 241 с.
- «Солиқлар ва солиққа ториниш» маъруза матлавлари тўплами / Жўраев А. ва бошқ. — Тошкент: Iqisod-roliya, 2005. — 241-б.
- Солиққа оид қонун ҳужжатларидаги янгиликлар. 2009 йил. — Тошкент: «Notus» нашриёти, 2009.
- Тошматов Ш. А. Корхоналари ривожлантиришда солиқлар роли. Монография. — Тошкент: Fan va technologya. — 2008. — 204-б.
- Тошматов Ш. А., Комилов М. М. Қўшилган қиймат солиғи. Монография. — Тошкент: «Иқтисодиёт ва ҳуқуқ дунёси» нашриёти, 2004. — 180-б.
- Тошмуродов Т. Солиқлар / Изоҳли лугат. — Тошкент: Меҳнат, 2003. — 184-б.
- Темир тузуқлари. — Тошкент: Чўлпон, 1991. — 98-б.
- Токушиев А. В. Налог и налогообложение: Энциклопедический словарь. — М.: 2000.
- Финансы / Под ред. Л. А. Дробозиной — М.: ЮНИТИ, 2003. — 350 с.
- Хван Л. Б. Солиқ ҳуқуқи. — Тошкент: Консудитициформ, 2001. — 432-б.
- Ҳайдаров Н. Молия. — Тошкент: Академия, 2001. — 72-б.
- Юткила Т. Ф. Налог и налогообложение: Учебник. 2-е изд., перераб. и доп. — М.: ИНФРА-М, 2002. — 576 с.
- Яҳёев Қ. А. Солиққа тортиш назарияси ва амалиёти. — Тошкент: Фан ва технологиялар маркази, 2003. — 247-б.
- Яҳёев Қ. Солиққа тортиш назарияси ва амалиёти. — Тошкент: Гафур Гулом, 2000 й. — 10-б.

Журналлардаги мақолаларга ва конференция материалларига ҳаволалар

- Абдурахмонов О. Жисмоний шахслар мулкнинг солиққа тортишини такомиллаштириш // Бозор, пул ва кредит. — 2002. — 7-сон.

- Абдурахмонов О. Солиқ сўбасати: Дунё тажрибаси ва Ўзбекистон истиқболи // Бозор, пул ва кредит. — 2002. — 5-сон.
- Аҳмаджонов М. Солиқ маданиятини оширайлик // Солиқ тўловчининг журнали. — 2001. — 2-сон.
- Боймуратов С. Солиқ имтиёзлари ва уларнинг солиқ тўловчилар молиявий фаолиятига таъсири // Солиқ солиғи ва бухгалтерия ҳисоби. — Тошкент, 2007. — 8-сон. — 23-24-б.
- Вахабов А., Жўраев А. Ақтуалъные проблемы повышения эффективности взаимоотношений Республики Узбекистан с международными финансовыми институтами // Ақтуалъные проблемы современной науки. — М., 2004. — № 2(17). — С. 106—108.
- Жўраев А. Ақтуалъные вопросы налогообложения доходов физических лиц // Ақтуалъные проблемы современной науки. — М., 2004. — № 2(17). — С. 109—111.
- Жўраев А. Даромал, бюджет ва солиқлар // Солиқ тўловчининг журнали. — 2004. — 4-сон. — 21—23-б.
- Жўраев А. Кичик ва ўрта бизнес корхоналарида инвестиция жараёни // Бозор, пул ва кредит. — 2002. — 6-сон. — 49—50-б.
- Жўраев А. Корхоналар инвестицион фаолиятини солиқлар орқали рағбатлантириш // Жамият ва бошқарув. — 2004. — 4-сон. — 31—33-б.
- Жўраев А. Солиқ-бюджет сўбасати яхлитлиги ва унинг давлат бюджети даромаллари ижросидаги аҳамияти // Ўзбекистон иқтисодий ахборотномаси. — 2005. — 1—2-сон. — 34—35-б.
- Жўраев А. Солиққа оид қонунчилик бузилиши ҳолатларининг олдини олиш // Бозор, пул ва кредит. — 2004. — 9(88)-сон. — 45—48-б.
- Жўраев А. Тўғри (бевосита) солиқлар: уларнинг давлат бюджети дароматларини шакллантиришдаги ўрни // Ўзбекистон иқтисодий ахборотномаси. — 2004. — 9—10-сон. — 58—59-б.
- Жўраев А. Солиқларнинг бюджет тизими бўгинлариаро тақсимланиши // Бозор, пул ва кредит. — 2004. — 11-сон. — 18—21-б.
- Жўраев А. Умумийлик ва ўзига хослик // Солиқ тўловчининг журнали. — 2004. — 9-сон. — 26—28-б.
- Жўраев А. С. Внутренний налоговый контроль хозяйствующих субъектов // Семнадиатые международные Плехановские чтения: Тез. докл. — М., 2004. — С. 315—316.
- Жўраев А. С. Воздействие налоговой системы на развитие теневой экономики // Современные аспекты экономики. — С.-Пб., 2004. — № 1(52). — С. 186—189.

Жураев А. С. Налоговый контроль: вопросы теории // Вопросы гуманитарных наук. — М.: — 2004. — № 1(10). — С. 120—121.

Жураев А. С. Солиқлар бўйича гуловсизлик муаммоси ва уни ҳал қилиш йўллари // Иқтисодиётни эркинлаштириш шароитида солиққа тортиш ва сугурта фаолиятини такомиллаштириш йўллари: Халқаро илмий-амалий конференция материаллари. 11—12 февраль 2004. — Тошкент. — 2004. — 33—34-б.

Тошматов Ш. А. Корпоративнинг маржинал даромади улиши иқтисодий фаолияти маҳсули натижаси // Soliq solish va bixalqariya hisobi. — Тошкент, 2006. — 3-сон. — 4—8-б.

Тошматов Ш. А. Особенности упрощенных режимов налогообложения в Узбекистане // Экономика и финансы. — М. — 2007. — № 4. — С. 66—68.

Тошматов Ш. А. Солиқ тушумлари ва ставкасини пронозалаш // Jamiyat va boshqaruv. — Тошкент. — 2008 — 2-сон. — 50—51-б.

Хорижий тилда ёзилган адабиётлар ва интернет сайтлари

Asian. Development Bank. Manila. — 2004. — 214 p.
Government Financial Statistics. IMF, 2001. Washington D. C.

Namozov O. Influence of Money Supply on the Inflation Process in Uzbekistan // Econometric Analysis Uzbek Economic Trends Journal, Jan-March. — 2000. — P. 38—47.

Mariette D. Bercy report a zero sur le dossier du Credit Joncier // Tribune. — 1998. — Sept., p. 9.

Szepo G. Financial regulation and multilateral Financial intermediation system in Eastern Europe. Introduction journal of Banking and finance. — 2000. — 410 p.

Steinbery A. An innovatori package for financial sector reforms // Journal of Banking and finance. — 2001.

Tanzi V. Taxation in an Integrations World. — Washington.: The Brookings Institut, 1995. — P. 134; *Farmer P., Lyal R.* EC Tax Law.-Oxford.: Clarendon Press. — 1994. — P. 297.

Tax Policy. Handbook, Edited by Parhasarathi Shome, IMF, 1995. Washington D. C.

2007 Korean taxation, Ministry of Finance and Economy. Korea. — 2008. — P. 310.

Dornbusch R., Fischer S. «Macroeconomics» International edition, McGraw-Hill, Inc. — 1994. — 635 p.

Кириш.....	3
I боб. Ўзбекистон солиқ тизми асослари	6
1.1. Солиқларнинг иқтисодий моҳияти ва объектларига зарурлиги.....	6
1.2. Солиқ ва бошқа мажбурий тўловлар элементлари.....	9
1.3. Солиққа тортиш тамойиллари.....	13
1.4. Солиқларнинг гуруҳланishi.....	18
1.5. Солиқлар ва солиқларга тенглаштирилган тўловларга умумий тавсифнома.....	22
1.6. Солиқ тизимидаги ҳуқуқий асослари, солиқ тўловчиларнинг ҳуқуқ ва мажбуриятлари.....	26
II боб. Юридик ва жисмоний шахсларни солиққа тортиш тизми	32
2.1. Юридик шахслардан олинадиган фойда солиғи.....	32
2.2. Жисмоний шахслардан олинадиган даромад солиғи.....	43
2.3. Қўшилган қиймат солиғи.....	56
2.4. Акциз солиғи.....	66
2.5. Юридик шахслардан олинадиган мол-мулк солиғи.....	74
2.6. Жисмоний шахслардан ундириладиган мол-мулк солиғи.....	80
2.7. Юридик шахслардан ундириладиган ер солиғи.....	84
2.8. Жисмоний шахслардан олинадиган ер солиғи.....	92
2.9. Сув ресурсларидан фойдаланганлик учун солиқ.....	95
2.10. Ер қабридан фойдаланганлик учун солиқ ва махсус тўловлар.....	100

2.11. Маҳаллий солиқлар ва йиғимлар.....	109
2.11.1. Ободлаштириш ва ижтимоий инфратузилмани ривожлантириш учун солиқ.....	109
2.11.2. Жисмоний шахслардан транспорт воситалари учун белгиланган, дизель ёнилғиси ва газ истеъмолига солиқ.....	111
2.11.3. Айрим турдаги товарлар билан чакана савдо қилиш ва айрим турдаги хизматларни кўрсатиш ҳуқуқи учун йиғим.....	114
III боб. Солиқ солишинг соддалаштирилган тартиби	116
3.1. Ягона солиқ тўлови.....	116
3.2. Ягона ер солиғи.....	125
3.3. Қатъий белгиланган солиқ.....	132
IV боб. Ижтимоий жамғармаларга мажбурий тўловлар	137
4.1. Ягона ижтимоий тўлов ва Пенсия жамғармасига фуқароларнинг бюджетдан ташқари суғурта бачаллари.....	137
4.2. Бюджетдан ташқари Пенсия жамғармасига мажбурий ажратма.....	140
4.3. Республика йўл жамғармаси.....	143
4.4. Мактаб таълимини ривожлантириш жамғармаси.....	150
Таълиҳ сўз ва иборалар.....	154
Солиқлар ва солиққа тортиш курси бўйича тест саволлари вариантлари.....	156
Фойдаланилган алабийлар рўйхати.....	175

5500#

ЖҰРАЕВ АБДУГАФФОР САФАРОВИЧ
ТОШМАТОВ ШУХРАТ АМОНОВИЧ
АБДУРАХМАНОВ ОЛИМ ҚАЛАНДАРОВИЧ

СОЛИҚЛАР ВА СОЛИҚҚА ТОРТИШ

Ноиқтисодий бакалаврият таълим йўналишлари учун
ўқув қўлланмаси

Тошкент — «NORMA» нашриёти — 2009

Чиқариш учун масъул *Мелибоев М.*
Музаҳҳиҳ *Раҳимбекова З.*
Баллий муҳаррир *Мирзамухамедов А.*
Компьютерда саҳифаловчи *Киселёва Н.*

Оригинал-мақсадан 2009 йил 16 июлда босилиш рўхсат этилди.
Бичими 60×90^{1/16}. Келиш 10 иншонсиз. Гарнитурга «TimesUZ».
Шартли 11,5 б. т. Адади 10 000 нусха. Буюртма № 399.

«NORMA» МЧЖ, Тошкент ш., Х. Олимжон майдони, 10а.

ЁАЖ «Seal Mag» ҚК босмахонасида босилди.
Тошкент ш., Қори Шибзий кўч., 39.